

Két mátraalji település – Detk és Ludas –
– gazdasága, társadalma és annak változásai a 20.
században

Doktori értekezés

Szabó Zsuzsanna

Debreceni Egyetem

Multidiszciplináris Bölcsészettudományok Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Ujváry Zoltán, egyetemi tanár, professor emeritus

Debrecen, 2008

Két mátraalji település – Detk és Ludas –
– gazdasága, társadalma és annak változásai a 20. században

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
néprajz tudományágban

Írta: Szabó Zsuzsanna okleveles etnográfus

Készült a Debreceni Egyetem Multidiszciplináris Bölcsészettudományok doktori
iskolája
(néprajz programja) keretében

Témavezető: Dr.
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 2009...

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 2009...

Nyilatkozat

Én, Szabó Zsuzsanna, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletbentartásával készült.

aláírás

Tartalomjegyzék

NYILATKOZAT	2
TARTALOMJEGYZÉK	3
TARTALOMJEGYZÉK	4
BEVEZETÉS	6
A FALVAK TÖRTÉNETE	8
DETK	8
„AMERIKÁS” DETKIEK	12
LUDAS	20
KÖZÖS ÚTON DETK-LUDAS	28
A FALVAK LAKOSSÁGÁNAK ALAKULÁSA A NÉPSZÁMLÁLÁSOK TÜKRÉBEN	31
DETK	31
LUDAS	33
A KÖZÖS ÚTRÓL KÉT IRÁNYBA	35
DETK	35
LUDAS	37
GAZDASÁGI ÉLET	39
SZŐLŐMŰVELÉS KEZDETE	39
A FILOXÉRAJÁRVÁNY	47
A FILOXÉRA UTÁN	53
SZŐLŐMŰVELÉSI MÓDSZEREK	58
SZÜRET, SZÜRETI SZOKÁSOK	62
A BOR KÉSZÍTÉSE, TÁROLÁSA	73
A TERMELŐSZÖVETKEZETI TERMELÉS	78
MAGYAR-BOLGÁR BARÁTSÁG MGTSZ	88
A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN	95
NÖVÉNYTERMESZTÉS ÉS ÁLLATTENYÉSZTÉS	100
NAGYÜZEMI KERETEK KÖZÖTT	103
Detk	103
Ludas	104
Magyar-Bolgár Barátság	105
KIEGÉSZÍTŐ TEVÉKENYSÉGEK	109
A SZÖVETKEZET „MAGÁNÉLETE”	111
A BÁNYAMŰVELÉS KÖVETKEZMÉNYEI	115
A FALVAK NÉPRAJZA	121
TELEPÜLÉSSZERKEZET	121
Detk	122
Ludas	123
ÉLET A HÁZBAN	124
GAZDASÁGI ÉPÜLETEK	129
TÁRSADALMI RÉTEGEK A FALUBAN	133
TÁPLÁLKOZÁS	140
Kenyérfélék	140
Állati eredetű termékek felhasználása	142
Italok	145
A borfogyasztás szokásai	145
TÁRSAS MUNKÁK	146
Aratás	146
Cséplés	147
A kicséptelt gabonát zsákokban a fészerbe, az istállóba vagy a padra (padlásra) hordták fel és ott tárolták.	148
Fonó	148
Kukoricafosztás	149
Disznóölés	150

Vásárolás	152
VISELET	154
Ruházat	154
Haj és fejviselet	156
Lábbelik	156
JELES NAPOK, ÜNNEPI SZOKÁSOK	158
RAGADVÁNYNEVEK	163
AZ EMBERÉLET FORDULÓI	165
VALLÁSI ÉLET A FALVAKBAN	170
DETK	170
PLÉBÁNIA ÉPÜLETE	173
HARANGOK	175
A TEMPLOMKERT	177
LUDAS	178
A HARANGOK	183
A TEMPLOMKERT	184
A TEMETŐK	187
DETK	187
LUDAS	188
A VALLÁSI ÉLET SZÍNTERE	190
PLÉBÁNOSOK	192
ISKOLÁK	203
VALLÁSI SZERVEZETEK LUDASON ÉS DETKEN	206
BÚCSÚJÁRÁS	209
ELŐKÉSZÜLET A BÚCSÚRA	209
ÚT A BÚCSÚBA	210
MEGÉRKEZÉS SZENTKÚTRA, A VIGÍLIA	211
A BÚCSÚ NAPJA	212
A ZARÁNDOKLATOK VÁLTOZÁSA	216
ZÁRSZÓ	217
SZAKIRODALOM	218
LEVÉLTÁRI FORRÁSOK	224
DOBÓ ISTVÁN VÁRMÚZEUM NÉPRAJZI ADATTÁRÁBÓL SZÁRMAZÓ FORRÁSOK	225
ADATKÖZLŐK	226
FÉNYKÉPEK FORRÁSA	227
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	228
MELLÉKLETEK	229
IMÁDSÁG AZ 1700-AS ÉVEKBŐL A DETKI HISTORIA DOMUSBAN	229
A HATVANI SZANDZSÁK ÖSSZEÍRÁSA 1570-BŐL DETK ÉS LUDAS KÖZSÉGEKBEN	230
HEVES VÁRMEGYE KÖZSÉGEI PESTY FRIGYES GYŰJTÉSÉBŐL	231
SUMMARY	234

Bevezetés

„Látod ezt a fényben fürdő várost?
Körülötte kéklő, méla hegykaréj:
Déli derűben hosszan álmodó,
De éber, hogyha jön a hűvös éj.

Akik élünk-halunk e hegy tövén,
Szülőföldnek becézzük e tájat:
Esszük kenyerét, kortyoljuk borát,
És itt minket mindig hazavárnak.”
Fülöp Lajos: Szülőföldünk
(részlet)

A millecentenárium évében sok magyarországi település érdeklődéssel fordult múltja irányába. Tette ezt két Heves megyei kis falu, Detk és Ludas is. Ennek kapcsán kezdődhettek meg azok a helytörténeti kutatások, melyek nemcsak a községekre vonatkozó levéltári és könyvtári adatokat tárták fel és építették bele a megszülető falumonográfiákba, hanem erősen táplálkozhattak a szóbeli közlésekből is. Mindkét falu idősebb adatközlői szívesen meséltek gyermekkorukról, mely a két világháború között telt, vagy a termelőszövetkezetben eltöltött dolgozó évtizedekről. Így árnyaltabb képet kaphatunk a falvak lakóinak életéről, s egy-egy hétköznapi eseményeibe is betekinthetünk.

Ennek a helytörténeti kutatásnak, az annak kapcsán megjelent falumonográfiáknak a folytatása ez a szakmunka, melynek gerincét Detk és Ludas települések gazdálkodásának története, azon belül a szőlőművelés megjelenése, elterjedése ezen a vidéken adja.

A gazdasági élet vonatkozásában természetesen egy falu lakossága vagy a termelőszövetkezet tagsága nemcsak szőlészettel foglalkozott. Az általam vizsgált településeken is jelen voltak az állattenyésztés és a növénytermesztés különböző ágazatai, melyről – kisebb mértékben – de szintén szólok a dolgozatomban.

Emellett a dolgozat nagy hangsúlyt helyez a még összegyűjthető népi életmóddal kapcsolatos adatokra, melyek nagyrészt nem különböznek a palóc vidék hagyományanyagától, viszont érdekes keveréket alkotnak az Alföldről érkezett hatásokkal.

Terjedelmi okok miatt dolgozatom több részét nem érinti a falusi életmódnak, a társadalmi életnek. Adatközlőim segítségével megpróbáltam rekonstruálni a két világháború között zajló falusi életmód mozzanatait.

Köszönettel tartozom dr. Ujváry Zoltán professzor emeritusnak, aki témavezetőként értékes tanácsaival segítette a munkámat, s irányt mutatott a kutatandó területek vizsgálatának kérdéseiben.

Köszönöm a vizsgált falvak vezetőinek és lakóinak segítségét, hogy beszélgetéseink során befogadtak otthonaikba, elmesélték az elmúlt idők fontos pillanatait, s féltve őrzött családi fotóikat is megmutatták nekem. Hálás szívvel gondolok rájuk.

Detk és Ludas címere

A falvak története

Detk

Detk Gyöngyöstől keletre, a Keleti-Mátraalján fekvő település. Neve valószínűleg szláv személynévből ered, mint a környező települések közül Domoszló, Vécs, Nána elnevezése is.

Első régészeti emlékei a népvándorlás idejéből származó szórványleletek. Az Árpád-korban, 1332-ben, a pápai tizedjegyzékben már írtak róla. 1348-ban Egyházas-Detk néven, a XV. században pedig Detk, Detka, illetve Deech néven volt ismert. 1262-ben IV. Béla király az Aba nembéli Kompolti családnak adományozta. A XIII. században a Visontai család birtokolta, majd a XV században két birtokosa volt, az Ugrai és a Kompolti család. A Detk határában levő Tarnócapusztá neve az 1332. évi pápai tizedlajstromban, illetve az 1526 előtti oklevelekben önálló helyként szerepelt. Tarnócapusztá nevét az ott folyó patakról kapta, mely szintén szláv eredetű szó: a trnava tuskés, törvises, kökényes helyet jelent. A XVIII. század végén Tarnóca nevét, mint Nyáry-féle majorüzemet említették a források, 1881 után pedig Detk határában lévő külterületekként.¹

Az 1550. évi adóösszeírásból kitűnik, hogy Detk lakott település, s felsorolja azokat a családfőket, akik ún. flóri-adót, azaz a falu lakosai utáni adót fizetik. Családtagokról nem szólnak az összeírások.² 1570-es, török fennhatóság alatt elkészülő összeírásban Detk és Tarnócapusztá a gyöngyösi nahijéhez tartozik, s 10 család lakja. Az innen származó összbevétel, mely tizedből és adókból áll össze 3100 akcse.³ A Pathai kerületben 1576. évben Lit. Péter és Hajnal Ferencz tizedszedők regestruma szerint, a Detken fizető lakosok száma 7.⁴

¹ Soós 1975 343-346 pp.

² Fekete 1968 45 p.

³ Bayerle 1998 69-70 pp.

⁴ Balázs – Szederkényi 1891 18 p.

1606-ban Detk Nyáry Pál birtokába került, majd a vagyon egyik fele Haller Györgyé lett. A Nyáry örökösökön kívül a Petrovay, a Huszár, a Bossányi, a Szunyogh családok, később az Orczy, valamint a Tarródy családok szerepeltek, mint detki birtokok urai.

A török pusztítás folytán a község több ízben elnéptelenedett, de mindig újratelepült. 1677-ben a kuruc és labanc katonaság által okozott károkról a következőket jelentették a detki bírónak és esküdtek: „házakat, istállókat, gyújtottanak és égettenek, asszonyokon erőszakot töltenek, lovakat és szarvasmarhákat hajtottanak, sarcoltanak. 1676-ban búzát kérvén rajtok az ónodi német commendáns uram, s mivel meg nem adták, öreg embereket elvittek Ónodba s ott két hónapig áristombban tartották. Ófelsége vitézeinek és a kurucoknak szüntelen való járása és tolvajlása miatt immár köles és árpakenyérre jutottanak.”⁵

A település 1686-87-ben lakatlan pusztává lett, 1697-ben költöztek be péterfalvi – Gömör megyei – jobbágyok, köztük Pelle nevezetűek. A XVII. század végén a török felszabadító hadjárat, valamint a Thököly-féle függetlenségi harc időszakában a község és környéke ismét állandó zaklatásnak volt kitéve, amelynek következtében 1696-ra lakatlanná vált. Pár év múlva azonban a falu újra benépesedett, 1701-ben már ismét 32 felnőtt jobbágyférfi lakta családjával a falut.

1714-ben Tarródy István, püspöki jószágigazgató, a Nyáryak leszármazottja, az Újszerzeményi Bizottságtól a maga részére váltotta ki Detket.⁶ Később, már megyei alispánként Detken építtetett magának kúriát, rezidenciát. Így a Tarródy-Gosztonyi kastély XVII. századi eredetű barokk építmény, melyet a XVIII. század során tovább bővítettek, 1820-ban pedig átalakítottak. A XIX. század második felében a kastély a Beökönyi család kezébe került.⁷ A faluban található még egy Szentháromság szobor, amelyet a Tarródy család állíttatott barokk stílusban, 1719-ben.⁸

⁵ Soós 1978 141 p.

⁶ Kempelen 1911 108 p.

⁷ Szecskó 1997 105 p.

⁸ Dercsényi-Voit 1978 605 p.

1. A Tarródy-kúria az 1970-es években

1730 körül Tarródy majorságot létesített Detken, melyet korábbi berkek, szilvás és káposztás helyek kiirtásával nyert. Majorságának helyét a közös gyepből foglalta el.⁹ Az 1771. évi úrbérrendezés során a falu határát harmadik osztályúnak minősítették, s így 30 kishold szántóföldet, és 8 hold kaszás rétet adtak minden jobbágytelekhez.

Az urbárium bevezetése után Tarródy István földesúr mérnökkel kimérette a jobbágyok földjárandóságát, azonban ennek során egyes jobbágyföldeket elvett. Példáját követték más detki birtokosok is: „Tarródy másodalispány úr ezelőtt három esztendővel az régi szérűskertjét új lakosainak házhelynek elosztván, helyette újat foglalt az legelőnkől szérűskertnek. E példát a többi uraságok (Bruderné Haller Antónia, Orczy, Lesenyeiné) is követték, így marhácskáinknak élő földjük többé nem léssen.”¹⁰

1813-ban birtokátruházási szerződés jött létre Tarródy István és ifj. Gosztonyi Pál között, kinek neje néhai Tarródy Anna volt. Tarródy eladta 11 községben fekvő birtokait – köztük Detket is – Gosztonyi Pálnak azzal a feltétellel, hogy adósságait is rendezi.

⁹ Soós 1975 142 p.

¹⁰ Soós 1975 143 p.

A Detket átszelő Bene-patak miatt a falu lakóinak fontos volt a híd meglétének kérdése. Már az 1800-as évek elején fontosnak tartotta a község vezetősége, hogy kőhidat rakassanak, melynek építésére Rábl Károly kőműves mestert kérték meg.¹¹ Az alapanyagot a solymosi kőbányából szerezték be, és a gyöngyösi Kronberger kőfaragó készítette el. A híd 1813-ban készült el, majd később 1870-ben átépítették. A híd eredeti tervét és költségvetését az egri Levéltárban őrzik.¹²

A falu 1843-44-ben már 42 telekből állott, lélekszáma 974 fő volt. Ebből többen úgynevezett kurtanemesek voltak, s az őket megillető jogokat szívesen hangoztatták minden „fórumon”. Ezek a kurtanemesek valójában kisbirtokos parasztok voltak, akiket valamelyik ősük valamiféle vitézi tetteiért szerzett armálisával (azaz birtokadománnyal nem járó nemesi oklevéllel) nemcsak adómentessé tett, hanem az arra is lehetőséget adott, hogy tehetségesebb fiaik kitörjenek a paraszti életformából.

¹¹ Gáll 1970 122 p.

¹² Gáll 1963 89 p.

„Amerikás” detkiek

1820 és 1914 között csak az európai földrésről több mint 50 millió ember vándorolt át az óceán túlsó partjára, Amerikába. E népmozgás száma a magyarokat is magába foglalta. A tömeges kivándorlás Magyarországot a múlt század utolsó negyedében érte el. Az amerikai nagy ipari fellendülés az új munkáskezek millióit igényelte. A századforduló körüli években ügynökök tömegei lepték el Magyarországot. Az „Ígéret földjének” minden csábító lehetőségét megcsillantották a falvakban. A nyomor, a kilátástalanság nem tartóztatta, a felcsillantott amerikai lehetőségek pedig vonzották, főként az akkor 18-30. életévében lévő ifjú nemzedéket.¹³

Heves vármegyét a XIX. századi szórványos esetek után 1901-ben érte el a kivándorlás hulláma. „Sajnosan kell jelentenem, hogy a kivándorlás ügyével már vármegyénkben is komolyan kell foglalkozni, holott azelőtt a tiszta magyar vidéken szó sem volt ezen betegségről, csak a nemzetiségi vidékeket érintette.”¹⁴

Először a pétervásárai járás falvaiban – Sirok, Recsk, Derecske, Bodony – indult meg a kivándorlás. Ezt követően Abasáron, Markazon, Domoszlón és Detken is megjelentek az ügynökök, akiket kezdetben büntettek lázító magatartásukért, későbbiekben azonban a vármegye nem tudta ellenőrizni széleskörű tevékenységüket.

Bodó Péter az elsők között utazott Detkről Amerikába, 1901-ben, őt a nehéz megélhetési körülmények indították útnak. Amerikában, Ohio államban, bányában dolgoztak, és két év múlva a családját is kivitette maga után. Ekkor már 13 detki lakos dolgozott vele, s a felesége ún. „burdosházat” működtetett a bánya közelében, azaz főzött és szállást adott a munkásoknak. Kilenc év múltán jöttek haza, s a mai Széchenyi utcán építettek házat maguknak. Ezt az utcát „amerikás sornak” nevezte a falu, mivel a kint együtt dolgozók idehaza is keresték kinti „kollégáik” társaságát, ezért gyakran egymás közelébe telepedtek le.

¹³ Hacsavetz 1995 49 p.

¹⁴ Majzik 1901 43 p.

2. Bodó Péterről készült kép, 1905-ben, Amerikában

A kép hátoldalán felirat: „...veletek voltam mindig ifjú koromban, most ily távol estem idegen világba...”

Ahogy az elsőként útra kelt vállalkozók leveleikben kedvező híreket közöltek az „Ígéret földjéről” – és küldték haza a pénzt – úgy terjedt tovább a faluban a kivándorlási kedv.

Az utazáshoz szükséges pénzt a legnagyobb részük kölcsön felvétele útján fedezte, s gyakran eladták ingó és ingatlan vagyonukat is. Az utazás költsége ebben az időben 300 korona volt, melynek előteremtése évekre adóssággal sújtotta a kivándorolni szándékozót. Ez az összeg egy hold jó minőségű föld árának felelt meg, vagy egy zsellér egy éves keresete volt.

A vármegyéből kivándoroltak zöme Ohio államban telepedett le, „hol kőszénbányákban, különféle gyárakban, vasút építésekénél, mások pedig mint mezőgazdasági munkások kaptak alkalmazást 1-2 dollár napi bér mellett.”¹⁵ Ez az összeg itthon 5-10 koronának felelt meg.

A kivándorlások megindulásától kezdve a vármegyét fokozottan érdekelte, mennyi pénzt küldenek haza az amerikaiak, van e gazdasági haszna a külföldi

¹⁵ Majzik 1902 26 p.

munkának. 1902-ben ez az összeg hozzávetőlegesen 167.019 korona volt.¹⁶ 1903-ban már 527.957 korona.¹⁷

1902-ben az egyre súlyosbodó helyzetet orvosolandó az alispán tanácskozást hívott össze Miskolcra, melyen nemcsak a kivándorlások tényéről, hanem okairól, s az okok megszüntetéséről szóltak. Két intézkedés született, mely a kivándorlások számát hivatott volna csökkenteni: „a jövőt illetőleg hazánk mezőgazdasági, ipari, munkás, adó és hitelviszonyainak javításáról, a jelent illetőleg az útlevelek kiadásának feltételekhez való kötéséről.”¹⁸

Ezzel szemben az 1903. évi IV. törvény még könnyebbé tette a kivándorlást. A hadmentességi díj befizetése ellenében a sorköteles férfiak is kiutazhattak. Sőt, aki nem fizette be ezt a díjat, még attól sem tagadhatták meg az útlevél kiadását. „A Cunard Line fiumei útirány leírását tartalmazó plakátjai minden község háza hirdetési tábláján ki vannak függesztve.”¹⁹ – panaszolja az alispán a falvakban levő áldatlan állapotokat.

A kiutazó detkiek zöme három év után visszatért. 1905-től kezdődően minden évben volt 10-15-30 hazatérő és hasonló létszámú kiutazó. Akik 3 évnél hosszabb időre kint maradtak, azok is általában 3 évenként hazalátogattak. Hozták a pénzt, a hajójegyet, esetenként valakinek az útlevelét, hogy azzal egy újabb vándorútra kelhessen.

A kivándorlók száma azonban egyre nagyobbá vált, s aggasztólag hatott az a tény is, hogy már nemcsak férfiak indultak útnak, hanem kezdenek a családtagok, gyermekek is kivándorolni. Eddig bizakodóak voltak a felettes szervek a férfiak visszatérésében, azonban mikor családotól kelnek útra, valószínűleg a végleges emigráció kérdését fontolgatták.

1905-ből való az első hozzávetőleges adat a detki emigránsokról, kiknek száma 20-30 fő.²⁰ Ebben az évben a ludasi postára (mivel Detken nincs postahivatal) 3670 korona érkezett az itthonmaradt családtagoknak. A megtakarítások túlnyomó többsége azonban nem postán érkezett. A kint lévők féltek attól, hogy idehaza a hivatalos úton küldött pénzből a hatóságok valamilyen mondvacsinált adó címén jókora szeletet lehasítanak. Inkább rábízták a visszatérőkre, odakint működő erre szakosodott üzletemberekre, vagy háromévenként ők maguk hozták azt haza.

¹⁶ Majzik 1902 26 p.

¹⁷ Majzik 1903 23 p.

¹⁸ Majzik 1902 29 p.

¹⁹ Majzik 1904 21 p.

²⁰ Majzik 1905 35 p.

3. Székely János, 1877-es születésű detki lakos, aki a feleségével kelt útra az Újvilágba, itthon a nagyszülőkre bízva két éves gyermekét.

Az Amerikát megjárt detkiek tájékozottabbak, felvilágosultabbak voltak itthon maradt társaiknál. Öltözkükben is – a kintről hozott ruházatuk által – különböztek a „világot nem látott” falubéliektől.

1906-ban Detkről 84 fő igényelt útlevelet a vármegyétől, ebből 76 fő ténylegesen fel is használta azt, tehát elutazott Amerikába.²¹ 1907-től csökkenés következik be a kivándorolni szándékozók létszámában, Detkről 41-50 közötti személy utazik ki az országból. Az okok között szerepel az amerikai elnökválasztás okozta gazdasági bizonytalanság, mely a munkahelyhez jutást illetően kétségeket adott, így kevesebben kerekedtek fel az Újvilágba szerencsét próbálni.

1909-ben megszigorították a fiatalok kiutazását. Az új rendelkezések szerint a 17 éves, vagy attól idősebb sorkötelesek csak úgy mehettek ki, ha 100 - 1000 korona közötti óvadékot fizettek, azzal a feltétellel, hogy ha hazatérnek, a letétbe helyezett összeget kamatostól visszakapják. Emellett gondoskodni kellett az itthon hagyott kiskorú gyermekek ellátásáról is.²²

A hazatérő, korábbi bánya és vasgyári munkások legtöbbségét azonban egy fertőző szembetegség sújtotta, a trachoma, mely kezelés nélkül vaksághoz vezetett. A betegség

²¹ Majzik 1906 27 p.

²² Majzik 1911 17-18 pp.

terjedésének aggasztó mértékét jelzi, hogy már 1909-ben ingyenes gyógykezeléssel és útiköltség térítéssel igyekeznek orvosolni azokat, akik ebben a betegségben szenvednek.²³

1912-től a 17 és 48 év közötti katonaköteles férfiak kiutazását nem engedélyezték, talán már a közelgő háborúra gondolva. Ezzel le is zárult a nagy amerikai kivándorlások 10 évig tartó időszaka.

Összességében az alispáni jelentések szerint Detkről 1902 és 1911 között 231 fő ment át az óceán túlsó partjára, vissza azonban csak 99 tért.²⁴ A visszatértek állították azt a keresztet, mely ma a templom bejáratánál áll.

4. „Az Isten dicsőségére állították akik 1905 évbe kivándoroltak Amerikába. 1907”

²³ Majzik 1909 31 p.

²⁴ Majzik 1911 19 p.

A visszatérő amerikások éppen időben érkeztek, hogy be tudjanak kapcsolódni a készülőben lévő nagy háborúba. Az első világháborúban Detkről 350 katona vett részt a fronton, közülük 54-en hősi halált haltak. Nekik állítottak a falu piacterén kőbe vésett emlékművet – főleg az „amerikások” kezdeményezésére – 1933-ban.

Ebben az időszakban három személyt, Barkóczi Jánost, Pál Jánost és Őzse Jánost, tekintettel a háborúban szerzett hősi érdemeikre vitézzé avatott Magyarország kormányzója, Horthy Miklós.²⁵

A vesztes háborút követően, 1922-ben létrehozták a Levente Egyesületet, mely a fiatalság katonai és politikai nevelését szolgálta.

5. I. világháborús detki baka a feleségével

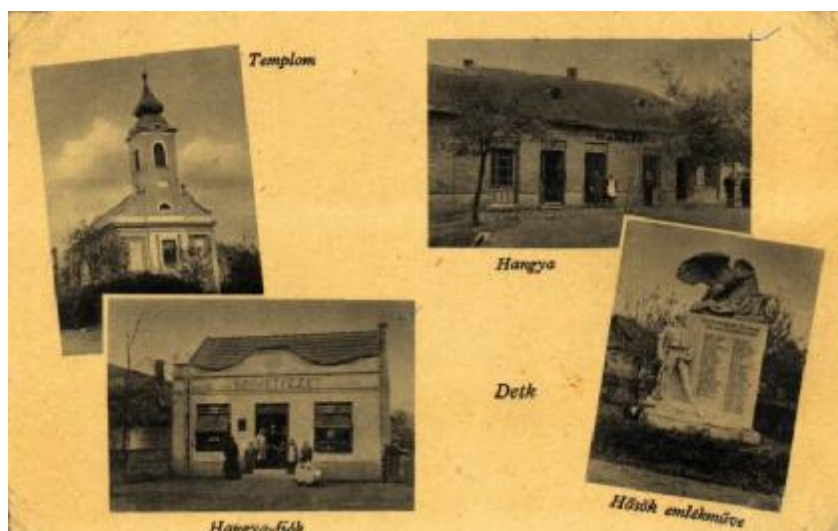
Az 1920-as években Detken népfőiskolát is szerveztek, melyen a résztvevők bővíthették ismereteiket többek között földrajz, számtan, közjogi és állampolgári ismeretek, kereskedelmi jog, állattenyésztés, szociálpolitika, növénytan, hitvédelem, községi törvények és rendeletek, büntetőjog, történelem, magyar nyelv és irodalom,

²⁵ Benkóczy 1936 192-194 pp.

szőlőkezelés, egyháztörténet és közegészségügyi ismeretek témakörökben. A tanfolyam előadásaira 1922 decembere és 1923 januárja között került sor, és 36 fő vett rajta részt.²⁶

A két háború között igen aktív civil élet zajlott a faluban, egyre-másra alakultak polgári vagy vallásos egyesületek, melyek a szabadidős tevékenységet formálták, szabályozták. Ennek eredményeként alakult Polgári Lövészegylet, Légoltalmi Liga, Katolikus Legényegylet, Vöröskereszt Fiókegylet és Gazdakör.

A II. világháború utolsó periódusában a község felszabadítása 1944. november 15-én következett be, (ennek iránya a mai Széchenyi út, korábban Vöröshadsereg útja, mivel a néphagyomány szerint innen érkeztek a szovjet csapatok). Ezt követően szovjet katonák szállásolták el magukat detki házaknál. Azonban számukra az élelmiszerellátás sem volt megoldott, szovjet katonák gyakran elvittek minden állatot, bort, élelmet. A ludasi malom szintén szovjet katonai kezelésben működött, s így a kenyérellátással is gondok adódtak. A lakosságot a ludasiakkal együtt pedig a közeli Nagyfüged határában repülőgép leszállópálya építésére kényszerítették. A szovjet megszállás nagy terheket rótt a detkiekre, mely ellen sokszor tettek panaszt az alispánnak. „A lakosságot robotra hajtják, azon kívül 40-50 csoportos katonaság érkezik szállásra, részeg állapotban, lövöldöznek, zabrálnak, a nőket zavargatják és fenyegetik.”²⁷

6. Detk legfontosabb épületei képeslapon

Az ezt követő országos politikai változások a falu életére is kihatottak. 1950. október 22-én az első tanácsválasztások itt is lezajlottak, melynek eredményeként

²⁶ Szecskó 1996 85 p.

²⁷ V/217/a

megalakultak a végrehajtó, népjóléti, gazdasági bizottságok. Tagjai leginkább egyszerű emberek, földművesek, ipari munkások voltak. A községi tanács intézte a beadások „zökkenőmentes” folyamatát, a kulákok elleni harc következetességére is ügyelt.

A folyamatot az 1953-as Nagy Imre kormányzata alatt bekövetkező reformok, az 1956-os események szakították meg. Új vb-titkárt választottak Pelle Sándor személyében, s közös erővel (s egy traktorral) ledöntötték a szovjet hősi emlékművet. A november 4-ét követő helyreállítás során az új vb-titkárt elmozdították a pozíciójából, s új, makulátlan pártfunkcionáriust választottak a helyére.²⁸

A '70-es években Detk és Ludas gazdasági és politikai élete összefonódott. A tsz és a tanács központi irodája Detken helyezkedett el, így itt épült meg 1977-ben az Egészségügyi Kombinát, mely az orvosi és a fogorvosi rendelők mellett gyógyszerterát és szolgálati lakásokat is magába foglalta.

A közös évtizedek meghatározó egyénisége volt Szabó Imre, a tsz elnöke, aki több évtizedig országgyűlési képviselő is volt. Ennek eredményeképpen többször érkeztek prominens személyek a faluba, hogy megsemléljék a példásan működő közös tanácsot, termelészövetkezetet, a háztáji gazdaságokat.

7. A képen a '80-as években idelátogató Kádár Jánost köszöntik az általános iskola úttörői.

²⁸ Szecsó 1996 35 p.

Ludas

Ludas korai létezéséről keveset lehet tudni, határában csak szórvány régészeti leletek kerültek elő, amelyek azonban nem mutatják egy összefüggő telep képét. Feltehető azonban, hogy a bronzkor népei, de még inkább a népvándorlás egy-egy csoportja hosszabb rövidebb időre tanyát vertek a környéken.

1998 és 2000 között Ludas határában, a Varjú-dűlőben régészeti ásatások folytak, melyet a Dobó István Vármúzeum két régésze, Domboróczki László és Fodor László vezetett. A 3-as számú főút áthelyezése kapcsán folytatott munkálatok több mint 1400 leletet eredményeztek. Az őskőkortól kezdődően lakott terület volt a vidék, s benépesülésére leginkább a 85 síros kelta kori temető ad bizonyítékot. Az emberi maradványok mellett övcsatok, ékszerek, használati tárgyak is előkerültek, ezek legszebbjeit a detki kiállítóteremben láthatja az érdeklődő nagyközönség.

8. A kiállítóterem részlete ludasi leletekkel

Az első írásos említés a XIV. századból való, amikor egy középkori oklevélben először jelenik meg a falu, Ivánka de Ludos névalakban. Az elnevezés valószínűleg a lúd főnév –s képzős származéka. Bizonyára azzal függ össze, hogy egykor sok vadliba tanyázott errefelé.²⁹

²⁹ Kiss 1988 53 p.

Ludas nevének első írásos említésekor (1464-ben, Lwdas alakban) az Aba nemzetségből származó nánai Kompolti család volt a birtokosa a falunak, amely nem kerülhette el az ország nagy részén ekkor már uralomra törő törököket. Buda megszállása után, 1554-ben a hatvani vár elfoglalásával kezdték uralmukat kiterjeszteni Heves megyére a törökök.

A Hatvanban berendezkedő Mohamed pasa fegyveres ereje még 1554-ben sorra hódoltatta, vagyis adófizetésre kényszerítette a Hatvantól északra, a Zagyva mentén fekvő falvak népét, 1546-ban pedig Tarnaleleszig végigpusztította a megye mátrai és bükki településeit. 1546 és 1549 között Heves megye egész területe – Eger várát kivéve – török hódoltsággá lett.³⁰

A török hódoltság idején Ludas a gyöngyösi nahijéhez tartozott, azonban 1550-ben még lakatlan. Az 1570-es összeírás szerint 7 család lakja, s 2690 akcse jövedelmet szedtek be, tizedekből és adókból.³¹

Az 1600-as években majorsági alkalmazottak és zsellérek laktak Ludast, ennek folyamán az adóösszeírásokban kuriális faluként szerepel. Kurialisták – egytelkes nemesek – már a 15. században voltak Heves megyében. A kuriális faluban kizárólag nemesi jogállású vagy nemesi telekre telepített jobbágyok és zsellérek, illetve nemesek vegyesen laktak. Az ilyen típusú falvak lakói mentesültek az állami kapuadó alól, legfeljebb a könnyebb megyei taksát fizették.

A Pathai kerületben 1576. évben Lit. Péter és Hajnal Ferencz tizedszedők regestruma szerint, a Ludason fizető lakosok száma 7. E kerületben, különösen némely községeiben a bortermelés volt a tulnyomó, azért itt a szemes termés csekélyebb mennyiségben mutatkozik.³²

1683-ban a Buda visszafoglalása kapcsán átvonuló török hadak elpusztították. 1696-ban a falu birtokosai, a Patay, Laczkovics és Okolicsányi család az akkor még mindig néptelen Ludason levő birtokrészeit elzálogosították, aztán a tulajdonjog a kincstár által eladományozhatóvá vált.

Mihelyt 1687 végén Eger vára felszabadult a török iga alól megkezdődött a falvak újránépesülése. Ludas 1701-ben népesült be újból, ekkor három család telepedett itt

³⁰ Soós 1955 32 p.

³¹ Bayerle 1998 75 p.

³² Balázsy - Szederkényi 1893 327-340 pp.

meg. Az újranevelés folyamatát azonban 1703 és 1711 között a Rákóczi szabadságharc idején a labanc pusztítások akadályozták meg. 1712 és 15 között újból betelepült a faluba hét kuriális jobbágy, ettől kezdve a lakosság életfolyamata állandóvá vált. A település pecsétje is a XVIII. századból származik, közepén egy lúd, körben felirat: „Curialis Ludasi Pe.H.V.”

1725-ben három földesura volt a falunak: Okolcsányi Mátyás, Patay Kristóf és özvegy Michalekné. A határ fele a három földesúr majorságához tartozott, a határ másik felét a kuriális jobbágyok osztották meg egymás közt, évenkénti újraosztásos földközösségben.³³

Eközben Tarródy István volt Heves megyei másodalispán Enczinger Jánostól megvásárolta a Verpelét, Vécs birtokokat, de a királyi tábla ezeket visszaadta a Nyáry örökösöknek. Tarródy ekkor ellenszolgáltatást követelt, és megkapta Ludast 3000 forint felülfizetéssel. Így 1737-től egyedüli birtokosa lett Ludasnak. A birtokbaiktatást azonban csak az ő halála után eszközölte ki fia, Tarródy József, 1751-ben. Tarródy birtoka azonban már elvesztette kuriális jellegét, eltörölték az állami adómentességet, de a terhek növekedése miatt kérték földesurukat, hogy csak kilenceddézsmát szedjen tőlük.³⁴

Az 1771. évi úrbérrendezés során a falu határát másodosztályúnak minősítették, és 28 kishold szántót, és 10 kaszás rétet adtak minden egész telekhez.³⁵ Tarródy József 1795-ben detki rezidenciájában halt meg. Végrendeletében birtokát két fiára, Istvánra és Bertalanra hagyta, de a két örökös 1799. évi megegyezése folytán a 19. század elején Tarródy Bertalan egyedüli birtokosa lett Ludasnak egészen 1842-ig. Tarródy Bertalannal kihalt a község történetében legjelentősebb család: ők emeltek barokk stílusú kastélyt Ludason 1780 körül, de Tarródy István földesúr kezdte felépíteni a mostani templomot is, amelyben családi kriptá is helyet kapott, és ahol eltemették Tarródy Józsefet 1795-ben.

Végrendeletében birtokait Gosztonyi Ferencre, sógorának legkisebb fiára és feleségének Reviczky Máriának fivérére, Reviczky Károlyra hagyta. Ludas birtokosa

³³ Barna – Szabó 1999 30 p.

³⁴ Barna – Szabó 1999 31 p.

³⁵ Soós 1975 111 p.

Gosztonyi Ferenc lett. A család címerét 1467-ben Mátyás királytól Gosztonyi János örkanonok kapta. Gosztonyi Ferenc azonban mindössze nyolc éven át bírta Ludas községet, 1850-ben ugyanis gróf Almásy Mór vásárolta meg a falut, és övé is maradt 30 éven át. Az Almásy család igazi Heves vármegyei család, melynek tagjai alispánok, táblabírák, aranyarkantyús vitézek voltak.³⁶

1870 nagy jelentőségű év Ludas életében, ebben az évben készül el ugyanis a Hatvantól Miskolcig tartó vasúti fővonal, s ettől az évtől kezdve vált kisközségi jogállásúvá a detki körjegyzőségben, egészen 1922-ig. 1871-ben pedig postahivatal létesül Ludason, oda járt a detki előljáró is a levelekért, mivel Detken csak negyven évvel később, 1910-ben létesült Királyi Postahivatal. Almásy Mór után 1880-ban Beökönyi Viktoré lett a ludasi birtok.

9. A Beökönyi család ludasi kastélya előtt az 1930-as években

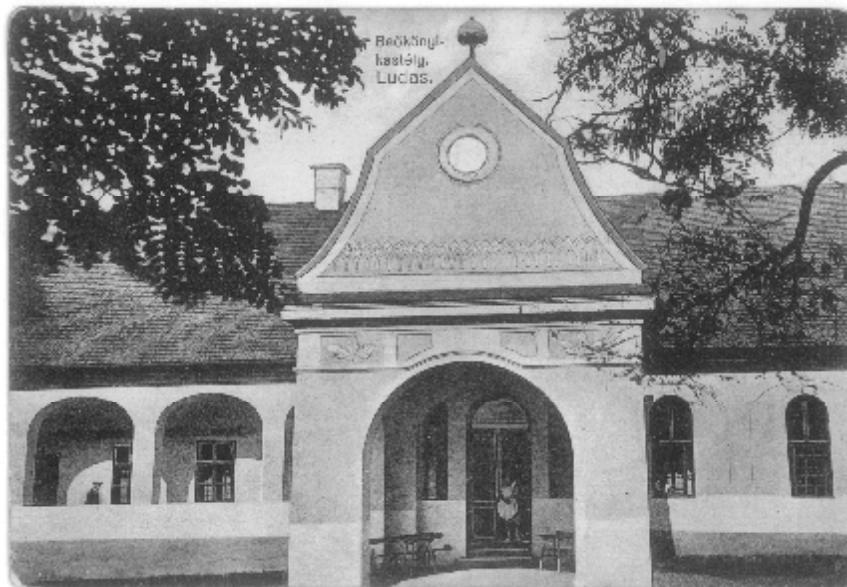
Amikor Beökönyi Viktor ludasi nagybirtokos lett 1880-ban, a falu lakossága abban az évben 739 fő volt.

Ebben az évben már 6 éves volt Beökönyi fia, az ifjabbik Beökönyi Viktor, akiről érdemes tudni, hogy később, 1896-ban elvégezte Mosonmagyaróváron a Gazdasági Akadémiát, majd atyja 1183 holdas birtokát vezette Ludason és Detken, amely 1917-ben tulajdonába ment át.³⁷

³⁶ Orosz 1906 101 p.

³⁷ Orosz 1906 40 p.

Előtte még id. Beökönyi Viktor a kastélyt 1890-ben átalakíttatta, ám a homlokzaton ott maradt az építtető Tarródyak címere. A kastélyban régi értékes falfestmények láthatók. Van benne nagyobb könyvtár is.³⁸

10. A ludasi kastély az 1930-as években

1922. június 1-jén Ludas kivált a detki körjegyzőségből, és önálló nagyközséggé vált. A tanköteles gyermekek oktatását egy községi római katolikus elemi és általános továbbképző látta el. Még a II. világháború előtt, 1921-ben alapították meg az Ifjúsági Egyletet. 1935-ben Polgári Lövészegyletet hoztak létre, 1938-ban pedig az Önkéntes Tűzoltóegyletet szervezték meg. Ebben az évben főzőiskolát is szerveztek, melyen sok falusi asszony részt vett.³⁹

³⁸ Borovszky 1909 54p.

³⁹ Barna-Szabó 1999 39-41 pp.

11. Ludas régi képeslapon

A faluból sok ember harcolt az első világháborúban a fronton, és 27-en hunytak el. Egyikőjük, Kisbenedek János vitézi rangot nyert hősi érdemeiért. Kisbenedek János ludasi lakos, a császári és király 60. Gyalogezred szakaszvezetője. I. oszt. Ezüst vitézségi érmét az olasz harctéren, 1916. május 20.-án kapta, amikor szakaszával elfogott egy 50 emberből álló tábori őrsöt, 2 gépfegyvert és 4 aknavetőt zsákmányolt.”⁴⁰

Nekik állít emléket az 1935-ben felavatott első világháborús emlékmű a Kolozsvári út és a Fő út találkozásánál.⁴¹

A II. világháború utáni kitelepítés nem érintette a községet, viszont ide telepítettek be két „osztályidegen” családot. A földreform során 682 kataszteri hold földet osztottak ki 372 család között. A tanácsválasztások, miután 1950. október 22-én lezajlottak, sor került az alakuló tanácsülésre. A tanács tagjai közé a korabeli politika követelményeinek megfelelően munkások, parasztok és úgynevezett haladó értelmiségiek kerültek. Megszervezték a község végrehajtó bizottságát, és emellett több

⁴⁰ Benkóczy Emil 1936 161 p.

⁴¹ Csiffáry 1985 78 p.

bizottságot is létrehoztak, mint a népjóléti és a művelődési bizottság.⁴² A legtöbb problémát azonban a Begyűjtési Hivatal okozta. Az öt holdon felüli gazdákat jegyzőkönyvileg kötelezték a beadásra. Nemcsak a mezőgazdaságból származó termés nagyobb részét követelték, hanem be kellett szolgáltatni az állatállomány egy részét, feldolgozott húсарu formájában, s tojást, tejet is vinni kellett a begyűjtési helyre. Meghatározták az egyes növényfajták vetési területét is, melytől nem lehetett eltérni. Az áldatlan állapotoknak az 1956-os forradalom vetett véget, mely a faluban leginkább a beadási biztos ellen irányult, azonban nem fajult a tettelegesséig.

A falut 1959-ben kollektivizálták. A gőzmalmot keverőüzemmé alakították át, újabb munkalehetőséget biztosítva a dolgozóknak.⁴³

12. Szabó János László beadási naplója az 1955-56-os gazdasági évből

A nyolcvanas évek legnagyobb horderejű eseménye a faluban a Ludas napok voltak. 1982. május 29-30-án tartották, az akkoriban népszerű vicclap, a Ludas Matyi szerkesztősége szervezésében.⁴⁴ Nagy érdeklődés volt a rendezvény iránt, volt libaterelő verseny, országos híró humoristák léptek fel, hasonmás versenyt rendeztek, kirakodóvásár és mulatság is színesítette a programot.

⁴² Szecskó 1996 33 p.

⁴³ Géczy 1970 28 p.

⁴⁴ Gábor 1982

13. A Ludas majális programja a Ludas Matyiban

14. A majális közönsége

Közös úton Detk-Ludas

1972 után jelentős változások történtek a községek életében. Az MSZMP X. kongresszusa, a gazdasági, politikai és településfejlesztési helyzetet és célkitűzéseket mérlegelve a Heves megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága a 87/1972.(VI./27.) sz. határozatával 1973. január 1-jei hatállyal Heves megye területén 27 községi tanácsnak javasolta a közös községi tanácsok létesítését, így a gyöngyösi járás területén Detk és Ludas községek közös tanácsa való alakítását is.

A tanácstörvény alapján Heves megyében is a városokat és a községeket szerepkörük szerint minősítették: a gyöngyösi járásban Detk alsófokú központ lett, ezért úgy döntöttek, hogy a ludasi tanácsot hozzákapcsolják a detki tanácshoz. 1972 augusztusában a detki kultúrházban nagygyűlést tartottak, ahol annak résztvevői elfogadták Detk és Ludas közös tanácsú községgé való alakítását.

Szintén 1972. augusztusában zajlott az a ludasi tanácsülés, melynek egyetlen napirendi pontja volt: a községi közös tanács szervezésével kapcsolatos feladatok megtárgyalása. 1973 januárjával tehát megalakult a közös tanács, melynek tagjainak száma 35 fő lett, ebből 21 fő tanácstag detki, 14 fő tanácstag pedig ludasi. A közös tanács elnöke az a Koncsos István lett, aki korábban Ludason vb-titkár volt. 1979-ben Halmajugra is csatlakozott a Detk-Ludas közös tanácshoz. Ettől kezdve Halmajugrán, mint már korábban Ludason is, szakigazgatási kirendeltség alakult meg.

15. Koncsos István tanácselnök névadó ünnepségen 1979-ben

A közös tanácsú községek közigazgatási területe 6108 hektár lett, ebből Detk 2805 hektár, Ludas 1067 hektár, Halmajugra 2236 hektár. A három község a megyei tanácsba egy főt küldött.⁴⁵

Nemcsak a szellemi tevékenység, hanem a gazdasági is közös útra lépett: 1974. január 1-jei hatállyal egyesült a detki Szabadság és a ludasi Új Élet Mezőgazdasági Szövetkezet. A szövetkezet új neve Új Erő lett.

Kevés ideig volt azonban csak két faluból álló a tsz, hamarosan csatlakoztak a közös tsz-hez a halmajugraiak és a nagyútiak is, így már négy faluból állt a gazdaság, mely 1975-ben a Magyar-Bolgár Barátság Mezőgazdasági Termelőszövetkezet nevet vette fel.

„Amikor az egyesülés gondolata felmerült, előbb a két szomszédos Termelőszövetkezet kommunistái beszéltek meg, hogy hogyan is kezdjenek hozzá. Természetesen elsősorban az volt a központi kérdés: eljött-e az ideje, megértek-e a feltételei az egyesülésnek. A tanácskozások, a beszélgetések végeredménye mind a ludasi, mind a detki pártalapszervezetben az lett: közös érdek, egyformán előnyös az egyesülés a két termelőszövetkezet számára. Ezért ajánlották a tagságnak, amely egyöntetűen meg is szavazta 1973. november 6-án az egyesülést.”⁴⁶

Az igazi nagyüzem kialakítása volt a legfőbb szempont az egyesülés elhatározásakor – mondja Szabó Imre, a detki szövetkezet, s 1974. január elseje után immár az egyesült Új Erő – elnöke.

„Mérlegeltük az összetartozás elemeit, s arra a megállapításra jutottunk, hogy közös úton kell a jövőben haladnunk. Talán azzal kell kezdenem, hogy a ludasi emberek lelkiülete, gondolkodásmódja is megegyezik a detkiekével. Ez fontos dolog. Nincs és nem is volt soha semmiféle ellentét, vagy rosszízű rivalizálás községeink között. Ez megmutatkozott az első, együttes közgyűlésünkön is: azonos módon ítéltük meg a jövőnket. Abból indultunk ki, mint az elején már mondtam is, hogy jelenlegi eredményeinket már csak egy nagyobb mezőgazdasági nagyüzemben fokozhatjuk.”⁴⁷

⁴⁵ XXIII-1063/8 1972.08.28.

⁴⁶ Faludi 1973

⁴⁷ Faludi 1973

Az egyik 1976-os tanácsülésen a IV. Ötéves tervidőszak eredményeivel foglalkoztak a tanácstagok, s kiemelték még azt is, hogy ezen időszak alatt gabonaszárítót épített Ludason a termelőszövetkezet.

A falvak lakosságának alakulása a népszámlálások tükrében

Detk

A település lélekszámáról az első megbízható adatok 1715-ből állnak rendelkezésünkre, amelyekből megtudhatjuk, hogy ekkor hat magyar jobbágycsalád élt Detken. Az 1746-os egyházi látogatás jegyzőkönyve szerint Detk lélekszáma 380 fő volt.

Az elkövetkező 40 év alatt a falu lakossága csaknem megduplázódott. Hazánkban az első hivatalos népszámlálást 1784 és 1787 között tartották. 1787-ben Detken már 74 házat, 132 családot, 767 lakost írtak össze, mely gyarapodásnak az oka valószínűleg a háborúktól mentes időszak lehetett.

A lakosok száma 1806-ban 633, 1816-ban 960, 1836-ban 994 fő volt. Az 1831. évi kolerajárvány következtében csökkent a lélekszám, de 1851-ben már újra 1089-en éltek itt. Az 1836-os úrbéri összeírás szerint Detken 27 jobbágytelek volt. Ebből Gosztonyi Antal birtokában 22 telek, míg a többi Oczy Lőrinc, Eszterházy János és az Ullmann család tulajdonában volt.⁴⁸

Az 1890 évi népszámlálás 1459 személyt regisztrált, az 1930. évi 1795-öt. Közülük 880 férfi és 915 nő volt. A lakosság egésze magyarul beszélt. Közülük írni-olvasni tudott 310 fő. A falu külterületén népszámláláskor 410 fő lakott. Kereső férfi 500 fő, kereső nő 182, eltartott férfi 249, eltartott nő 585 fő.⁴⁹

A népesség a II. világháborúig fokozatosan növekedett, majd azóta csökken. A lakosság számában a legnagyobb csökkenés az 1949-92-es időszakban mutatkozik. A mezőgazdaság helyett az iparban munkát keresők száma megnőtt, így a fiatalabb generáció jelentős része elvándorolt a faluból. 1960-ban 1690 lakosa volt a falunak, míg

⁴⁸ Szecskó 1996 17-18 pp.

⁴⁹ Ksh 1979 144-146 pp.

1992-ben a lakosság száma 1245 főre csökkent. 1998-ban Detken 1255 fő lakott, 2005-ben pedig 1264. Jelenleg a lakosságszám 1200 körül stagnál.⁵⁰

A falvak lakosságának változása

Év	Detk	Ludas
1715	6	7
1816	960	500
1821	994	576
1840	947	568
1850	1036	597
1869	2221	682
1890	1484	869
1900	1647	903
1920	1791	1080
1930	1795	1121
1941	1863	1116
1949	1822	1177
1960	1690	1187
1970	1445	1063
1980	1340	936
1992	1245	788
2005	1280	852

⁵⁰ MKKSH 2005 266 p.

Ludas

1712 és 1715 között hét kuriális jobbágy lakta a községet. Ludas ebben az időben szépen fejlődött, 1816-ban lélekszáma elérte az 500 főt, 1821-ben 576-an laktak a faluban, 1840-ben pedig 568-an. 1850-ben 597 személy lakta a községet. A lassú növekedés a következő esztendőkből kissé felgyorsult, 1857-ben már 644 lakosa volt a falunak, 1869-ben pedig 682 fő élt itt. 1890-ben 869 fő lakta a falut.⁵¹

Az 1900-as népszámlálás szerint a ludasi lakosság lélekszáma 903 főt tett ki. A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása is megtudható már ebből a statisztikából: a 903 főből 229 kereső (507 eltartottal) a mezőgazdaságból, 17 kereső (20 eltartottal) az iparból, 5 kereső (12 eltartottal) a kereskedelemből, 21 kereső (55 eltartottal) a közlekedésből, 2 a közszolgáltatásból élt, 15-en pedig házicselések voltak. Összesen tehát a 903 fős lakosságból 295 volt a kereső és 608 az eltartott 1900-ban, de az is megtudható még a számokból, hogy ennek a 229 keresőnek a nagy része (211 fő) férfi volt és csak 18 volt a női keresők száma.⁵²

Az 1920-as népszámlálásnál a falu lakóinak száma 1080 fő volt, ebből 471 fő volt a kereső és 609 fő az eltartott.⁵³

Az 1930-as népszámláláskor már 1121 fő élt a faluban. A következő népszámlálás 1941-ben volt, e szerint 116 fő volt ekkor Ludas lakossága (1114 fő magyar, 1 fő német és 1 fő "egyéb" nemzetiségű).⁵⁴

A második világháború után a háborús veszteség ellenére tovább nőtt a falu lakóinak száma, 1949-ben már 1177 fő volt, s ez a szám csak tovább növekedett egészen az 1960-as népszámlálásig, amikor is 1 187 fő élt Ludason.⁵⁵

Az 1970-es népszámlálás szerint 1063 volt Ludas népessége, tehát 124 fővel csökkent 1960 óta. Sajnos ez a folyamat ma is tart.⁵⁶

A következő évtizedben aztán az 1970-es 1063 lakos újabb 127 fővel csökkent, így az 1980-as népszámláláskor már csak 936 főt írtak össze, így a falu lakossága az

⁵¹ Kovács 1991 127-128 pp.

⁵² MKKSH 1913 184p.

⁵³ Soós 1973 111 p.

⁵⁴ MKKSH 1942 142 p.

⁵⁵ MKKSH 1950 178 p.

⁵⁶ MKKSH 1970 316 p.

1910-es lakosságszám alá esett vissza. Az 1992-es adatok szerint Ludason 788 fő lakott. Az 1998-a adatok szerint Ludas lakossága 784 fő, mely 2005-re 852 főre nőtt. A lakosságszám jelenleg e két adat között ingadozik.⁵⁷

⁵⁷ MKKSH 2005 268 p.

A közös útról két irányba

16. Útjelző táblánál az „elágazásnál” 1970-es években

Detk

Detken a rendszerváltás utáni években az infrastruktúrában jelentős fejlesztéseket hajtottak végre: útfelújításokat végeztek, korszerűsítették a közvilágítást, parkolót és európai színvonalú, modern játszóteret hoztak létre. Sor került az intézmények (művelődési ház, könyvtár, polgármesteri hivatal) felújítására is. Köztéri padokat, szobrokat állítottak fel, létrehoztak egy buszfordulót, berendezték a házasságkötő termet. Testvérfalu kapcsolatot alakítottak ki több településsel, így az osztrák Amplwang faluval, a Gömör megyei Péterfalvával és az erdélyi Bodok községgel. Utóbbi településsel a kapcsolat egyre inkább szorossá vált.

„Az embernek hagynia kell maga után jeleket” – mondta a falu polgármestere.⁵⁸ S ennek szellemében a falu számos helyén alakítottak ki köztéri parkokat, s helyeztek el nívós szobrokat, legutóbb szökőkutat.

⁵⁸ Kakuk 2005 193 p.

A gáz bevezetésére 1995-ben került sor. Az utóbbi években új utakat, járdákat építettek, két igényes buszmegállót alakítottak ki, s elkészült a Bene-patak fölött egy gyönyörű, faragott gyaloghíd.

A 2000-es évet követően sem torpantak meg a beruházások: felépült a község tornacsarnoka, átvették a tsz elhanyagolt állapotban levő konyháját, s átalakították azt. Vendégházat építettek a falusi turizmusban bízva, s külön épületet biztosítanak a faluban folyó kézműves műhelyek működéséhez is.

17. A detki kézművesműhely épülete

Az önkormányzat igyekszik a településen működő civil egyesületeket is támogatni, így komoly összegeket juttat a Sportegyesület, a Horgászegylet, a Hubertus Vadásztársaság működésének támogatására is.

Iskola, óvoda, orvosi rendelő - mind szépen működik. Tizennyolcmilliót fordított az önkormányzat a szociális ellátásra. Havi tízezer forinttal támogatja az egyetemista és főiskolás, öt-hatezerrel a középiskolás diákokat. Olyan játszótér épült, ahová Gyöngyösről is áthozták a gyerekeket. Két nyaralója van az önkormányzatnak: a Balatonon az itteni közalkalmazottak ingyen nyaralhatnak. A detki panziót tavaly adták át, huszonnyolc vendéget tudnak benne elszállásolni.⁵⁹

⁵⁹ Koblenicz 2005

18. A vendégház

A település egyenletes fejlődését az 1990 óta a falu bizalmát élvező, többször újraválasztott Pelle Sándor polgármester biztosítja.

Ludas

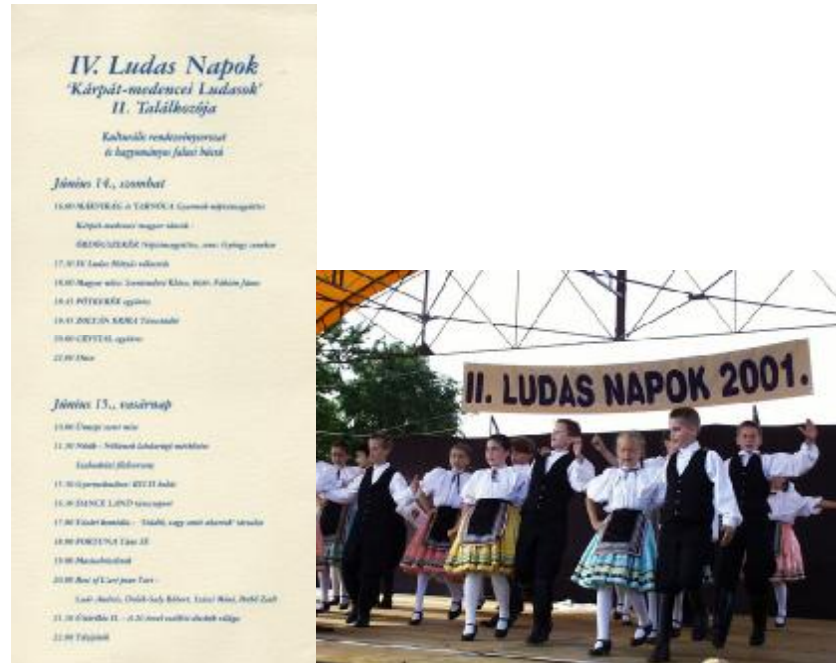
A rendszerváltás időszakában Ludason jelentős változások történtek, amelyek azonban nemcsak az önkormányzati választásokra terjedtek ki, hanem arra is, hogy Ludas visszakapta önállóságát. A polgármester az első ciklusban Ivony Attila lett, aki társadalmi munkában végezte a feladatot. Az első években legfontosabb feladat lett a Detkkel való megállapodás, a korábbi közös vagyon elosztása. Az általános iskola is kettévált, igaz Ludason a tantermeket át kellett alakítani a kisebb létszámú osztályok számára. Fejlesztették Ludason a villamos hálózatot, és új óvodát építettek.

„A településen 13 utca és 370 ház található. A 370 lakásból 141 házon belül, 168 udvari kifolyó révén jut vezetékes ivóvízhez, a közterületeken 23 kifolyó üzemel. Szennyvíz csatornarendszer még nincs a településen, a gáz bekötése az 1995-ös évhez kapcsolódik.(...) Főként mezőgazdasági üzemek mellett jelentős foglalkoztató a vasút, a visontai bánya és erőmű, a fő megélhetési forrást az ipar, a mezőgazdaság, kisebb részben magánvállalkozások biztosítják.”⁶⁰

Az 1998-as önkormányzati választásokon új polgármester került a falu élére,

⁶⁰ Kasza 1997 629 p

Somlai György személyében. Ebben a ciklusban áthelyezték az orvosi és gyermekorvosi rendelőt a korábbi szűkös helyéről, és fogorvosi kezelőt is kialakítottak, majd Ludas zászlaját és címerét is felavatták. Felújították a nagysikerű Ludas napokat, sőt kibővítették a Kárpát-medencében található, Ludas elnevezésű falvak találkozájává

19. Ludas napok programja és fellépői

1999-ben a visontai bányá terjeszkedése során a külszíni fejtés Ludas határa alá érkezett, így át kellett helyezni a 3-as számú főútvonalat. Az M3-as autópálya megépítését követően pedig a Ludason keresztülhaladó lehajtósáv révén a falu ismét jó stratégiai pozícióhoz jutott. A település több ízben pályázott egy művelődési komplexum tervével az Oktatási Minisztériumhoz, azonban a beruházás nem valósult meg. 2006-ban ismét új személy került a polgármesteri székbe, ezúttal Öllei Mihálynét választotta „a falu népe” vezetőjének.

Csakúgy mint Detk, Ludas is több magyarországi településhez hasonlóan előregedő falu. Bár a helyi vezetők mindent megtesznek ennek elkerülésére (például Ludason 1 forintos telkek), a folyamat nem állítható meg. A helyi lakosság útkeresését beszűkítik a környék kedvezőtlen lehetőségei, az elvándorló fiatal értelmiségiek hiánya. Ezek megoldása a jövő feladata.

Gazdasági élet

Szőlőművelés kezdete

Szűkebb pátriám, Halmajugra híres szülötte Bálint György, vagy ahogy az országban mindenki ismeri, Bálint gazda. Ezért helyénvaló, ha az ő szőlőhöz kapcsolódó gondolatait idézzem dolgozatom ezen fejezetének az elején:

„Alig akad olyan hétvégi vagy házikert, amelyben ne állna néhány szőlőtőke, egy szőlőlugas vagy utat szegélyező szőlősor. Ennek a termését rendszerint nem dolgozzák fel borrá, hanem a fürtöket a család tagjai frissen, nyersen fogyasztják el legfőljebb a maradékból préselnek egy kis mustot. A fajtákat is úgy válogatják össze, hogy a tőkék fürtjei egymást követően érjenek; július második felétől október végéig legyen friss csemegeszőlő. Szőlő és lágy kenyér - ez a két étel, amin már megél az ember.

Jókait kortársai nemcsak nagy mesemondóként, hanem szenvedélyes szőlészként is ismerték. Mint minden vincellér, ő is tudta, hogy a szőlő tavasztól ősziig rengeteg munkát ad az embernek. Így ír Kertészgazdászati jegyzetek című kis remekművében: "A szőlő nem engedelmes jobbágy, mint a krumpli, a ki tudja már a kötelességét: - a szőlő a szolgabíró, a ki munkára hajt, s halasztást nem enged. A ki szőlőt ültet, nagy urat vesz magának."

Persze a szőlővel való foglalatosság nem csupán fáradságos munka, hanem az örömek sorozata is. A fakadás, a virágzás, az érés, az első fürt, amit az unokáinknak lenyeshetünk, csupa örömteli esemény az életünkben. Mert a szőlő hálásan nyugtázza fáradozásainkat; a szorgalmas, hozzáértő gazdát sok, tetszetős és zamatos terméssel jutalmazza meg.”⁶¹

A szőlőtermelés végigkíséri az emberiség történetét. Homérosz Iliászában és Odüsszeiájában többször előfordul. A görög épületdíszek szőlőindát mintáznak. Szinte

⁶¹ Bálint 2004 149-153 pp.

minden európai nép történetében van néhány szőlővel kapcsolatos monda, mese vagy rege.

Columella római író a *De re rustica* című 12 kötetes munkájában már olyan részletességgel ír le a szőlő metszését, hogy tanácsainak többségét ma is megfogadhatnánk.

Hogy nálunk is volt már igen régen szőlőtermelés, azt az írásos emlékeken kívül az ásatásokból előkerülő sokféle szőlőművelő szerszám (halmajugrai ásatásokból kiemelt metszőkés, kapa) is igazolja. A honfoglaló magyarok már itt találták a szőlőt, és letelepedésük után – a gabonatermelés mellett – a szőlőművelést sajátították el leghamarabb. Mátyás király már adókedvezményt ad a szőlőt telepítőknek, és a korvinák iníciáléjait szőlőmotívumok gazdagítják.

Szőlőtermesztés tekintetében mindkét település hasonló természeti adottságokkal rendelkezik: a közepes magasságú hegyelőtéri dombság, mérsékelt meleg, száraz éghajlat, a hosszan tartó fagymentes időszak, az éves 600-700 mm csapadék kiváló feltételeket nyújtanak itt is a szőlőművelésre.⁶² A Keleti-Mátreaalja kistáj kőzettani alapja többnyire bádeni andezit, amelyre helyenként bádeni-szarmata márga, homokkő, agyag települt. Erre az üledék együttesre rakódtak rá a felső pannóniai emelet lignites képződményei, soktelepes kifejlődésben. Az 1000 millió tonnás nagyságrendű készlet töredékét Visonta környékén, Ludastól pár kilométerre bányásszák. Ezt az üledéket a kistáj északi részén pleisztocén törmelékkúpok kavicsos-homokos képződményei, délfelé pedig egyre nagyobb vastagságban pleisztocén lejtőagyagok, tarka agyagok fedik.⁶³

A vidék szőlőtermesztése már a középkorban megindult, igaz, akkoriban még összefüggő erdőségek borították nemcsak a Mátrea hegységet, hanem annak déli lankás területeit is.

A honfoglaló magyarok itt már szőlőkultúrát találtak. Az első írásos emlék 1042-ből származik, mely Saár, a mai Abasár határában levő szőlőbirtokot említ. A Gyöngyös életében meghatározó szerepet betöltő szőlőkultúra valószínűleg már az ezt megelőző idősakra is igaz. A település életében a 14. század hozott változást. Károly Róbert 1334-ben emelte oppidum, azaz mezővárosi rangra Gyöngyöst, ettől kezdve Buda város rangjával és méltóságával azonos jogokat és kiváltságokat élvezett. A gyöngyösi polgárok jogot kaptak arra, hogy a földjeiken termelt borral szabadon rendelkezzenek.⁶⁴

A XVI-XVII. században, a török hódoltság idején indultak meg a nagyfokú erdőirtások, melyek helyet adtak a nyomában érkező szőlőtelepítésnek. A másfél százados török uralom idején a város szultáni, khász birtok volt, kétfelé adózott. Fizetett a töröknek és fizetett időnként a magyar földesúri hatóságoknak is. Ebben az időszakban a város fejlődése megtorpant, ám a szőlőkultúra fennmaradt. A hatóságoknak sok gondot okozott az, hogy a muzulmán katonák sem vetették meg a

⁶² Marosi – Somogyi 1990 822-826 pp.

⁶³ Marosi – Somogyi 1990 822-826 pp.

⁶⁴ Bodnár 1987 46 p.

bor tilos gyönyörét, dulakodásaik napirenden voltak. Ebben az időben terjedt el a kék szőlőfajta, a török szőlő, amelynek bora később a legnagyobb hasznót hozta Gyöngyösnek.⁶⁵

A török világutazó Evlija Cselebi szerint 17 féle szőlő volt, és olyan bor termett, amelynek párját csak Tenedos szigetén találni. „E nagy város a Mátra hegy tövében s a Mátra folyó keresztülfolyik rajta és két részre osztja. Kertjei és tisztautcai vannak... Borának nincsen párja sem Arábiában, sem Adsemországban, csak a Tenedosz-szigeti hasonló hozzá. Rózsazínú, fehér és zafírhoz hasonló sárga borai vannak, melyeket hosszúkás edényekben küldöznek ajándécul megízlelés végett. Fehér tejhez hasonló pálinkája is van. Tizenöt okára menő, ánizsmagos, szezámfűszeres, fehér cipókenyere nagyon ízletes. Szóval igen virágzó város ez.”⁶⁶

1730-ban Bél Mátyás így írja le a Mátraalját: „A hegyek lábánál elsősorban a Mátrának síkságra néző déli, napsütötte lejtőin mindenütt meghonosodott a szőlő...A Mátra járás a Mátra hegység hátában terül el, mindenütt hegyes terepen, de közben itt is, ott is nyílt völgyek tárulkoznak ki, bennük apró települések. Itt-ott megterem a szőlő, de termése savanyú és silány...”⁶⁷

A közelben levő két településen, Halmajon és Ugrán az 1750-es években már földesúri fennhatóság alatt működött több szőlőtermelő majorság, melyben a földeket többnyire szlovák kapásokkal műveltették. A Laub és Grüssner birtokokon pincészet is húzódtott, itt dolgozták fel a szőlőtermés javát. Ezzel együtt a nagyobb területet maga alá vonó szőlőművelés a vidéken az 1880-as évek utóján, a filoxérajárványt követően indult meg.

A mátraaljai borvidéken nyolc talajosztályt különböztetünk meg, melyeknek aranykorona értéke változó, így a jobb minőségű földterület többet ér. A detki és halmajugrai határban három talajosztály található meg, s ezek a földterületek alkalmasak szőlőművelésre is, ezt kifejezi magas aranykorona értékük.⁶⁸

⁶⁵ Bártfai 1937 50-75 pp.

⁶⁶ Evlija Cselebi 1908 123-124 pp.

⁶⁷ Bél 1968 99 p.

⁶⁸ Bodnár 2001 156-157 pp.

A középkor folyamán szőlőt telepíteni csak földesúri engedéllyel, az általa kijelölt helyen, tömbösítve lehetett. A jobbágytelkek külső tartozékait képező szántóföldekbe szőlőt telepíteni nem engedélyeztek, másrészt a kialakult vetésforgó se tette volna ezt lehetővé. A földesúr a saját kezelésében tartott majorsági területet adta ki szőlőtelepítésre. A telepítést a használó végezte és amíg az termőre nem fordult, 5-7 évig adó- és dézsmamentes volt.⁶⁹

Termőre fordulása után szolgáltatta a használó a földesúr részére a dézsmát, hegyvámot és egyéb járandóságot. Az első adatok a falvak szőlőműveléséről a török hódoltság idején készült dézsmajegyzékekben szerepelnek. Ebből megtudhatjuk, hogy Detk és Ludas is fizetett hordó- és csősztartási adót, azaz szőlőművelés folyt az említett falvakban.

Telepítéskor a szőlő alá készített földet egy ásónyomra 30-35 cm mélységig ásták fel, s ezt követően sima vesszőket dugdostak a talajba, hogy az ott gyökeresedjen meg. A szőlők zöme vörösbort adó fajta volt. Fehérbort adó fajtaként termelték a fehérburgundit, a csiricsurit, a juhfarkot.

A szőlősorokat igen sűrűre telepítették, zömében 70x50 centiméterre, de volt olyan is, hogy görbe összevisszasága következtében a sorát nem lehetett látni. Fokozta még a túlszűfolttságot, hogy a szőlősorok között babot, tököt, gyakran kukoricát is termesztettek. A szőlőket 30-35 tőkéneként úgynevezett csatornákra bontották, egy a sorokra keresztbe menő barázdával. E keresztbehúzott barázda vezette le a csapadékvizet a szőlő két szélére. Minden csatorna végére gyümölcsfát ültettek. Ezért az akkori szőlők lényegében sokféle gyümölccsel teleültetett kertek voltak. A filoxéra vész előtti szőlőkben a tőkefejeket kopaszra metszették, hasonlóan, mint ma az Alföldön. A telepítések zöme karó nélküli „gyalogművelésű” volt. A permetezést még nem ismerték, azaz a szőlőt károsító gombabetegségek csak a filoxéra vész után terjedtek el.

A korabeli okiratok tanúsága szerint a szőlőt általában négyszer kapálták, kétszer kötözték, és kétszer csonkálták. Rügyfakadáskor az asszonyokat nem szívesen engedték a szőlőbe, mert a sűrű sorokban a bokáig érő bő szoknyájukkal a zsenge hajtásokat leverték. A szőlőket az előző évszázadokban is sok kár érte, különösen a téli és

⁶⁹ Hacsavecz 1992 79-81 pp.

zöldfagyra, valamint a jégverésre volt gyakori panasz. 1789-ben „iszonyú hideg” télről emlékeznek meg. A nagy hó csak március 29-én olvadt, akkor pedig az áradat a hidakat és az utakat elsodorta. A téli fagy a szőlőt tönkretette. 1835-ben nagy volt a szárazság, a kutak is kiszáradtak. Ezt 1836-ban még nagyobb aszály követte. A szőlőszemek zölden száradtak meg a tőkéken.⁷⁰

A múlt századbeli szőlőket tüskés, élő sövénnyel teljesen körülkerítették. A szőlőkbe így csak egy úton lehetett bejutni. A bejáratnál állt a földesúr által alkalmazott kerülő vagy csősz kunyhója. A kerülő a kapun csak azokat engedte be, akiknek ott szőlőjük, – azaz valamilyen dolguk, munkájuk – volt. A kerülő meglétére Detken a „kerülőház” elnevezés is bizonyíték, mely az 1970-es években még élt a népnyelvben.

Amikor a szőlő érni kezdett, a kaput bezárták, és oda azok se mehettek be szüretig, akik a szőlőt használták, művelték. Ez a szokás valószínűleg ősi eredetű. Környező településeken fennmaradt községi jegyzőkönyvek alapján bizonyíthatóan már az 1600-as években lezárták a szőlőket.

Akit a csőszök szőlőérés idején a szőlőkben megfogtak, az előljáróság osztotta ki részükre a deresen a 12 pálcás járandóságukat, esetenként ezt még megtévezve 1-2 forint bírsággal. A múlt században a csőszöket puskával is ellátták. A meg nem fogható tolvajt „sós golyóval” jegyezték meg, mely a bőr alá hatolva erős viszketést okozott, és csak borbély, a felcser vagy az orvos tudta eltávolítani.⁷¹

A szőlőművelés időnként nemcsak a békésen dolgozó kapások énekétől volt hangos. 1839. május 25-én a markazi, a domoszlói és a detki hármashatár csatlakozásánál, a „*Gyurka verése*” dülönél a detki kurtanemesek (Holló, Szabó, Dér és Kisbenedek nevezetűek) a maguk köré gyűjtött jobbágylegényekkel és egy szabadságos katonával együtt mintegy tizenennyolcan, lóháton megtámadták a szőlőben dolgozó markaziakat. A támadás során sokan megsérültek. A markaziak közül 4 főt olyan súlyos sérülés ért, hogy a gyöngyösi ispotályba kellett őket beszállítani.⁷²

Hasonlóan támadták meg a detki kurtanemesek fenegyerekei 1840 tavaszán a domoszlói, 1842-ben az ugrai és ludasi, a következő években a vécsi, karácsondi, és fügedi jobbágyokat is. A főszolgabíró tehetetlen volt a verekedő detki nemes úrfiakkal

⁷⁰ Hacsavecz 1992 79-81 pp.

⁷¹ Ua.

⁷² V/217/a

szemben. A nemes vármegye pedig nem zabolázta meg a féktelen „kivagyokiságból” garázdálkodókat, akik még hosszú évek során rémisztgették minden Detkkel szomszédos falu lakosságát.⁷³

A szőlőtermesztés kapcsán fontos szólnunk egy ludasi születésű, országos hírű tekintélyes szakemberről, aki orvosi munkája mellett elkötelezett híve volt a mezőgazdaságnak, azon belül a szőlészetnek.

Mórocz István 1816-ban született Ludason. Édesapja gazdatiszt volt a faluban. Morócz a gimnáziumot Gyöngyösön végezte el, majd a pesti egyetemen az orvosi szakot kitűnő sikerrel befejezte és 1846-ban orvosdoktorrá avatták. Török János, a Magyar Gazdasági Egyesület akkori titoknoka s a Magyar Gazda szerkesztője 1846-tól fogva, mint titoknoksegédet alkalmazta. Ugyanekkor külföldre küldték. Tanulmányait Berlinben kezdte és Poroszországban, Hollandiában és Belgiumban folytatta. Az 1848-iki események hírére Morócz is hazasiert, és mint orvos ajánlotta fel szolgálatát, mely minőségében hadtörzskari főorvossá emelkedvén, a fegyverletételig tartott ki. 1850 elején Budapestre tért vissza, hol a Korizmic által akkoriban megindított Gazdasági Lapok szerkesztősegédje lett; a Magyar Gazdasági Egyesület 1851 januárban tartott alakuló gyűlésen előadóvá és pénztárnokká választották, 1854-ben pedig titkár lett. Morócz ezen állásában, amelyet ez időtől fogva élete végéig viselt, kitartó szorgalmával valamint ügyszeretével az egyesületnek nagy szolgálatot tett, nemes jelleménél fogva pedig általános megbecsülésnek örvendett. A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban levelező tagjává választotta, több vidéki egyesület tiszteletbeli tagjává választotta, a király 1868-ban a Ferenc József-renddel tüntette ki és 1880-ban, az egyesület 50 éves jubileuma alkalmából királyi tanácsosi címmel ruházta fel.⁷⁴ Mórocz István 1881. október 10-én halt meg a fővárosban.

Munkái közül az alábbiak emelhetők ki: Az alkalmazott vegytan történeti vázlata (Pest, 1846); Mezei gazdaság könyve I-VII. (Pest, 1865-1868). Külföldi útról "Kalászkok utam"-ból cím alatt adott számot a Magyar Gazdában. Részt vett a Gazdasági Kis Tükör szerkesztésében és Korizmic Lászlóval és Benkő Dániellel szövetkezve,

⁷³ Hacsavetz 1992 95 p.

⁷⁴ Pallas Nagylexikon 1896 803-804 pp.

Stephens Henri The book of the farm című két kötetes angol munkájának a hazai körülményekre való alkalmazásában, amelyet szerzők hét kötetben adtak ki az 1855. évtől fogva.⁷⁵

⁷⁵ Szecskó 1997 88-89 pp.

A filoxérajárvány

Az 1880-as évek végén, a Mátraalji borvidéken végigsöprő filoxérajárvány az ekkoriban kibontakozó szőlőkultúrák fejlődését megállította.

A filoxéra (népnelvben szőlőgyökértetű, szőlőféreg) a szőlőn kívül más növényfajokon nem található meg. A szőlő gyökerén és levelén élősöklik nagyobb csoportokban, sárgászöld színű, mintegy 1,5 mm nagyságú rovar. Szívókájával a szőlő nedveivel táplálkozik, ennek következtében dudorok keletkeznek a növény gyökerén, mely később elhal. A föld felett a gyengén fejlett vesszők, a sárguló, halvány levelek, a bogyótöporodás, a törpefűrtösség jelzik a kártevő jelenlétét. A filoxéra egy központi helyről kiindulva körkörösén terjed, s a sárguló szőlőlevelek már messziről jelzik a fertőzést.⁷⁶

Eredeti helyéről, Észak-Amerikából az 1860-as években hurcolták be ezt a rovar Franciáországba, ahonnan Ausztriába, majd 1875-ben Magyarországra jutott. A filoxéra megjelenéséig Magyarország bortermelése a francia, olasz és spanyol borok mennyisége után a negyedik helyet foglalta el Európában.⁷⁷

A „Gyöngyös” című újság 1874-ben adott először hírt a filoxéráról. Felhívta a figyelmet, hogy az ausztriai szőlőket irtó rovar megjelenése Gyöngyös környékén is várható, és fel kell készülni az ellene való védekezésre. A kártevőt a nemzetközi forgalomban és az országon belül, a települések között a mozgó járművek, a szőlőmunkások és a borkereskedők hurcolták szét, anélkül, hogy tudtak volna róla.⁷⁸ 1880-ban már a vidéken is mutatkoznak a filoxéra előjelei, „Hermann Ottó oktató felolvasást tartott”⁷⁹ a Gyöngyös környéki gazdáknak a betegséggel kapcsolatban, azonban tényleges megelőző intézkedések nem születnek.

Természetes, hogy a kártevő ott jelent meg először, ahol a legnagyobb volt a személyi és járműforgalom. Ez pedig a környéken Vesthalen Rhaban osztrák herceg visontai szőlőgazdaságában, a mai Csókás tanyán volt. A gazdaságban 1883.

⁷⁶ Beck 2003 65-69. pp.

⁷⁷ Misóczy 1988 137 p.

⁷⁸ Misóczy 1988 151 p.

⁷⁹ Isáák László 1880 46 p.

szeptember 28-án észlelték először a kártevő megjelenését, azáltal, hogy a megtámadott tőkéken a levelek olyan gyorsan elfonnyadtak, mintha a növényt kivágták volna.⁸⁰ A Vesthalen-féle hercegi birtokról a filoxéra gyorsan áterjedt a környező községek ültetvényeire.

1884-ben jelent meg Gyöngyösön a betegség, és három év leforgása alatt négyezer kataszteri hold termő szőlő ment tönkre, került kivágásra. Sokan eladósodtak, elszegényedtek a csapás következtében, s a kormány a helyzet súlyosságát észleve védelmi biztost nevezett ki a helyzet orvoslására.

1885 nyarán a gyöngyösi járásban már 600 kataszteri hold fertőzött szőlőt tartottak nyilván. 1888/89-re teljesen kipusztultak a gyöngyösi járás szőlőültetvényei.

A szüreti ünnepélyek, multságok megszűntek. Helyüket a búcsújárások, körmenetek, engesztelő szentmisék vették át.⁸¹ A helyzet megoldására az állam Amerikából ellenálló (úgynevezett direkttermő) fajok vesszőit hozatta be. A filoxéra pusztítását elősegítette az 1877-ben megjelent szőlőhernyó (*Tertrix pillariana*), amely csökkentette a termőtőkék immunitását.

A filoxéra elleni védekezésre kezdetben nem is gondoltak. Ismerték ugyan a kártevő természetét, a védekezési lehetőségeket, de nem voltak meggyőződve annak hatásosságáról. A hatásos, vegyszeres védekezés (szénkénegezés) drága, veszélyes és kevés eredményt hozó módszereit nem ajánlották. Az árasztásos módszer sokba került, a feltételek nem voltak biztosítva. Az amerikai alanyra való oltás lehetőségeit elméletileg ismerték, gyakorlati tapasztalat azonban még nem volt.

Szomorú látvány volt a fertőzött terület. Először csak egy-két zöld levél kezdett megsárgulni, majd a gyökérzetre tapadó apró, csak nagyítóval felismerhető férgek nedvszívásától, később a nagy, összefüggő szőlőtáblákban egy-egy fertőzött tőkétől kör-körösen sárgult a több száz, majd több ezer tőke levélzete. A szőlők csenevész hajtásokat hajtottak, majd a levelek elszáradtak, elpusztult a tőke.⁸²

Négy év távlatában a filoxéra térhódítását az alispáni jelentések a következők szerint fogalmazzák meg:

„Megyénk lakossága egy jelentéktelen részének egyedüli kereseti forrása van megsemmisítéssel fenyegetve, amennyiben a „*phyloxera vastatrix*” a szőlő tőkének ezen legveszedelmesebb, eddig még legyőzhetetlen ellensége megyénk területére

⁸⁰ Hacsavecz 1992 81 p.

⁸¹ Gyémánt 1911 115-119 pp.

⁸² Misóczki 1988 151 p.

felette elterjedt. A meglepett összes szőlőültetvények és azon kertek, amelyekben egyes szőlőtők állanak, már alá vétettek."⁸³

„A phylloxera vastatrix folyton és aggasztó mérvben terjed el annyira, hogy csaknem minden községben fellépett már és a szőlő területének kiváló része megtámadtatott.”⁸⁴

„A phylloxera vastatrix folyton és aggasztó mérvben terjed, elannyira, hogy ma már csak nem az összes szőlőterületeket meglepte és végpusztulással fenyegeti.”⁸⁵

„A szőlő mennyiségileg és minőségileg is mindinkább silányabb termést hozott.”⁸⁶

A filoxéra vész és a szőlőrekonstrukció eredménye esztendei közötti éveket a Gyöngyösi Kalendárium 1909. évi kötete így fogalmazza meg: „A régi időben oly virágzó szőlőtermelést, melyből a város és a szomszédos községek lakossága gond nélkül, gazdagon élt, pár év alatt gyilkoló szőlőbetegség tette tönkre, ... s máról holnapra koldussá lett a Mátravidék.”⁸⁷

A filoxéra kártételét a Gyöngyösi Kalendárium 1911. évi száma így írja le: „Ott, ahol a század elejétől 1888. évig vígan dalolt a szüretelő nép, ott, ahol poharak csengése és elmés köszöntők között csapongott a kedély; ezer és ezer akószámra hevert a drága nektár; ott 1900. évig csendes, mélabús volt minden, üresek voltak a pincék, búskomoran jártak a szőlőtulajdonosok, akik szomorkodva emlegették az elmúlt idők dicsőségét, az elmúlt idők víg szüretjét. Mindezt egy piciny bogár, a philoxéra okozta, amely pár év alatt tönkretette a nagykiterjedésű s bőven termő hazai szőlőültetéseket, koldussá tette a szőlőbirtokosokat, akik reménytelenül, kétségbeesetten néztek a jövő elé.”⁸⁸

Szintén ebben az időben jelent meg (a gyöngyösi borvidéken 1891-ben) Magyarországon a filoxéra vést tetőzve a peronoszpóra (a szőlőlevelet megtámadó betegség), mely elleni védekezésként a bordóilével való permetezést javasolták. A három település szempontjából a járvány szélső pereme a Halmajjal szomszédos Visonta területe volt, bár érintőlegesen megfertőzte a halmaji szőlőskertek egy részét. A

⁸³ Kaszap 1887 62 p.

⁸⁴ Kaszap 1886 48 p.

⁸⁵ Kaszap 1888 47 p.

⁸⁶ Kaszap 1889 47 p.

⁸⁷ Bodnár 1985 106 p.

⁸⁸ Gyémánt 1911 115-119 pp.

fertőzött terület a legtöbb esetben kivágásra került, bár az árasztásos vagy a szénkénegégetéssel való (ám költséges) védekezés is előfordult.

1895-től indult meg a terület újjáéledése, s jó ütemben haladt, mivel „új szőlőültetés gyöngyösi járásban 230 hold”.⁸⁹ Az 1896 évi V. törvénycikk alapján pedig új lendületet vett, mely támogatásokkal segítette a gazdákat új fajtákkal való telepítés esetén.

„Az új szőlők telepítése az egész vármegyében 877 holdra terjedt.”⁹⁰ – írja az alispán 1897-ben. Míg 1900-ban már ezt olvashatjuk: „A szőlők telepítése is örvendetesen, s ha lehet még fokozottabb mérvben halad, s a szőlő ellenségei elemi védekezés szüksége is mindinkább átmegy a nép vérébe.”⁹¹

A detki szőlőtermelés beindítására tett javaslat az 1888. augusztus 4-ei képviselőtestületi ülés jegyzőkönyvében található: „A szőlőültetés eszméje örömmel jóváhagyatik, és az előjáróság a további lépések erőteljes megtételére buzdíttatatik. A körjegyzőnek megengedtetik, hogy a detki jegyzői földben saját tetszése szerinti mennyiségben ültethessen.”⁹² A körjegyző, Goinics Endre javaslata tehát meghallgatásra talált. Az 1896-os összeírásból megtudjuk azt is, hogy ez a terület 1 kataszteri hold volt, mely rövidesen növekedésnek indult. Az alispán jelentése szerint 1902-ben Detken már 4 kataszteri hold területű ültetvény volt.

A filoxéra okozta veszteséget az 1900-as évek elején, banktőke bevonásával meginduló nagyobb volumenű telepítés oldotta meg, melyből környékünkön az egyik legjelentősebb terület a Laub majorság lett, mely 1928-32 között települt.

Gyöngyös városa létrehozott egy 22 ezer négyszögöl területen fekvő amerikai szőlőtelepet, mely a lakosság részére szükséges különféle fajtájú alanyvesszőket olcsó áron termel.⁹³

Fejlődött ekkor a szaporítóanyag készítésének a technikája is, az alanyt és a nemes vesszőt zsineggel, rafiával kötötték össze jó szorosan, hogy meggyorsítsák az

⁸⁹ Zalár 1895 63 p.

⁹⁰ Hellerbrondth 1897 71 p.

⁹¹ Majzik 1900 72 p.

⁹² V-217/a

⁹³ Majzik 1901 203 p.

összeolvadást. A Gyöngyös környéki falvak közül leginkább Abasáron vált mai napig művelt foglalkozási ággá a szőlőoltvány termesztés. Ehhez kapcsolódva maradt fenn egy tanvers, mely a jó ojtásra tanítja a kezdő szőlészt, és a még újnak számító „zöldoltásos szaporítást” propagálja a hagyományos „nyakba oltás” helyett:

„Kezedet ojtásra akkor emeld,
ha a nedvkeringés életre kelt.
Az ojtást ha akkor megeskököztetted,
Amit ő megkíván jól megtetted.

Ha az ojtást már megkezdetted,
S a friss alanyt, üde gallyt akkor szedtéd,
Légy nyugodt, a siker nem marad el,
Ojtó gally és rügy ritkán hal el.

Ősszel szedett vesszőt homokba rakd,
Pinczében, veremben nedvesen tartsd,
Kiszáradt vessző és hibás alany
A siker ezeknél kizárva van.

Ha az ojtást nagyban készítetted,
Kész oltványaidat a homokba tedd,
Öntözgesd, de ki csak tavasszal szedd.

Gyökeres vesszőt ojts első sorban,
Reményteljes a munkád, ha ilyen van,
Hogy az eredménytől messze ne ess,
Sima vesszőt ősszel gyökereztess.

Legjobb az ojtáshoz két szemes gally,
Egy szemes gallyacsát sose használj!
Két szemes gally biztos, több eredmény,
Egy szemeshez pedig nincsen remény.

Tavasszal eszközölt ojtáshoz
 Használd a rafiát mi sikert hoz,
 Kötésnél a kenést anyaggal tedd
 De a marhatrágyát hozzája vedd.

A téli ojtásnál figyelmes légy,
 Kötéshez először pamutot végy.
 Ment legyen az minden maró szertül,
 Parafával takard védőeszközül.

Éles késsel dolgozz! Ez főszabály!
 Mert az életlen kés csak kárt csinál:
 Késő epekedni ha már kár van,
 Köszörüld hát késed igen gyakran.

Ojtáshoz legjobb az emberi kéz,
 Az ember figyelmes, mindent megnéz,
 Gépet az ojtáshoz ne használjon,
 Ki ojtót nem talál semmi áron.
 Ha e szabályokat mind megtartod,
 Bizos lesz a siker majd meglátod!”⁹⁴

⁹⁴ Bodnár 2001 156-157 pp.

A filoxéra után

20. Áldomás a szőlőben

A század végén újra megjelent a borhamisítás súlyos problémája, emiatt hozták 1893-ban azt a törvényt, mely egyértelműen megtiltotta a mesterséges borok készítését, valamint a bor vizezését. A korábban elvesztett világpiaci pozícióink visszaszerzésére különböző kiállításokat, konferenciákat rendeztek, így 1902-ben Egerben is, az országos tűzoltó kongresszussal egy időben.

Újabb sokkhatás volt az I. világháború és a trianoni békeszerződés, amikor ültetvényeink egyharmada, és a belföldi piac kétharmada is elveszett. Az I. világháború idején még kb. 2 millió hektoliter volt a borexportunk. Ezután azonban hagyományos piacaink (Németország, Ausztria, Lengyelország, Csehország) elzárkóztak a magyar borok importálása elől. A bor ára zuhant, de a készletek jelentős része így sem volt értékesíthető külföldön.⁹⁵

A külföld figyelmének felkeltése érdekében 1922-ben nagyszabású borászati bemutatót rendeztek Budapesten. Az export elősegítésére vámkedvezmények és egyéb könnyítések léptek életbe, amelyek az 1925-ös mélyponthoz képest kismértékű növekedést eredményeztek borértékesítésünkben. Ez az 1929-ben kezdődött gazdasági világválságig tartott, amikor borexportunk 500 ezer hektoliter körüli volt. A világválság

⁹⁵ Bodnár 1987 94 p.

végére, 1933-ra ez a mennyiség 200 ezer hektoliterre esett vissza. (Ez a húsz évvel ezelőttinek a 10 százaléka!)

A bor értékesítésének elősegítésére részvénytársaságokat hoztak létre, de a felhalmozott készleteket így sem lehetett értékesíteni, a termelők így tárolóterhiánnyal küszködtek. Ennek megoldására a kormány 1937-39 között 23 borpincét építtetett. A termelés azonban gyorsabban fejlődött a tárolóter-bővítésnél, és a bel- és külföldi értékesítés növekedésénél.

Detken az 1902-ben 4 kataszteri hold telepítést 1914-ben nagyobb intenzitású, már 136 kataszteri hold területre kiterjedő telepítés követte. Ekkor jelent meg szőlőbirtokosként Detken Fleischmann Rudolf, a kompolti növénynevelő és kutatóállomás megalapítója. Ez a terület 20 hold kísérleti szőlőültetvényből és 15 hold gyümölcsösből állt. Az 1935-ben kiadott birtokstatisztika már nagyobb szőlőterületről számol be: a Fleischmann-féle birtok 42 hold területre növekedett, a halmaji illetőségű Grüssner Salamon özvegye is vásárolt Detk határában 10 hold szőlőt. A falu lakossága az ide vezető utat Grizneri lejárónak nevezte, még a birtok megszűnte után is.⁹⁶ Szintén szőlőtulajdonnal rendelkezett az említett falvak birtokosa, Beökönyi Viktor is, mely terület 52 holdat tett ki. Ludason 1902-ben 7 hold szőlőterületet telepítettek.

21. Goinics Endre jegyző ludasi háza előtt, a szőlőskertjében

⁹⁶ Pelle 1988 175 p.

A bor ártalmas hatásáról egy ludasi anekdota mesél. Az 1930-as kántorválasztás estéjén a szüreti bál sajnálatos eseménybe torkollott:

"November harmadikán 30-ba vót óriási nagy szüreti bál, akkor lett jegyzőváltás itten, Nagy Miklós vót a jegyző sokáig, öreg Bakos vót itt kántortanító oszt annak a tanító fia néki, azt akarta maga helyett szegény kántornak, mer magam mán nyugdíjba ment, oszt képviselők vótak Ludasról választva, szavazatra ment, aki többet kapott, az lett, Fedorcsák meg fellépett [mint jelölt]. Kántor Pali akart vóna szegény az apja helyett lenni, oszt má száz százaléig tisztába vótak vele, hogy a 12 képviselőből, hét, egyel több szavazik Kántor Palira, oszt utolsó éccaka, előtte való nap éccaka Kiss Andit rávették, berúgatták, hogy menjen el Fedorcsákra szavazni, hogy ő legyen, rá korteskodtak egész éccaka, meg is választották Fedorcsákot.

A népek meg nagyon haragudtak, az egész község fennszóval kiabálta, hogy engedje az Isten, hogy téged kérjen ki legelőbb, amért elmenté éccaka és arra szavaztál. Másnap megint korteskodtak, oszt be ittak, rúgtak, ősz vót, ki vót forrva mán a nova bor a pincébe Kiss Andinál, a pincébe lent vótak, mulattak.

Bercinek hívták a segédet, az istállóba aludt, reggel mán sokalja, hogy nem kel fel a gazda, az istállóba a priccsen aludt, oszt odamegy, mongya gazduram, gazduram keljen má fel, hiába mozgassa meg se mozdul, szalad be Ismér nénihez, győjjön mán, nem kel fel a gazduram, meghalt, meg se mozdul, Ismér néni, odamegy, kimegy, hát meg van halva Andi bácsi. Úgy halt meg, hogy még mikor hazagyött hogy korteskodtak lement a pincébe, akkor forrott a novabor, és még ahho is ivott, megölte a novabor. Másnap mikor lett a temetés ez utána vót mingyá a választás után, a Fedorcsák olyan zavarba vót, nem bírta elbúcsúztatni, soha el nem felejttem, mintha most hallanám a szavábúl, hogy (énekelve) Erki Ismér hitvesem tőled is búcsút veszek, isten veled kedvesem, ó a nép meg mind zúgta, nem vót olyan temetés soha az életbe, alig tudta elbúcsúztatni..."⁹⁷

Az 1936. március 22-ei ludasi képviselőtestületi ülésen a borfogyasztási ellenőrök kijelöléséről tárgyaltak a faluatyák: "Tekintettel arra, hogy a borfogyasztási adó a község egyik jövedelem forrása ezért az adókötelesek fokozottabb ellenőrzése végett szükség van két képviselőtestületi tag kijelölésére, akiknek kötelessége az

⁹⁷ Adatközlő Czékmány Frigyesné

italmérések borbehozatalának, továbbá a községi lakosok borbehozatalának ellenőrzése." Borfogyasztási ellenőrökké jelölték ki ekkor Erki Imrét és Kiss Ferencet.⁹⁸

Az 1945-ös földosztás során 153 kataszteri hold szőlőt váltottak meg és osztottak ki Detk lakosai között. Ez a terület az 1947-48-as összeírásra már 196 kataszteri hold méretűre növekedett. Ebből 10 kataszteri holdat ebben az évben ültettek, viszont a többi már termőre fordult szőlő volt. Ennek a területnek 136 holdján európai (oltvány) vesszejű szőlőtőke állt, (mint az olaszrizling), míg amerikai direkt termő (Othello) 50 hold volt. A korban szokásos karós művelésű szőlőterület volt ez, mely emellett kevert ültetvény is volt, azaz a fentebb említett fajták mellett 19 holdon csemegeszőlő termett (Saszla, Csabagyöngye, Erzsébet királyné emlékére fajták). A csemegeszőlő elsősorban asztali fogyasztásra volt alkalmas, bár emellett borszőlőnek is kiváló volt, remek zamat és illatanyaga miatt. 1948-ban Detken 250 mázsa csemegeszőlő termett, emellett fehér és vörösborból 1150 hektoliter. Ez a vidék adottságaihoz mérten közepes termésátlagnak felelt meg. Ugyanebben az évben alapították meg Detken a Szent György Hegyközséget is, mely a megnövekedett szőlőtermesztés miatt érdekvédelmi és kereskedelmi célokat képviselt.

1948-ban állami tulajdonba került Halmajon a Laub és a Grüssner tanya is. Míg az előbbit megkapta a frissen alakult termelői csoport, addig a felpaprikázott munkások a Grüssner tanyát teljesen szétverték, a hordókat széthasítva tüzelőként felhasználták. A sors fintora, hogy a modern cementburkolatú és csempeborítású tartályokat nem tudták elpusztítani. Ez jól jött majdan a szövetkezetnek, mikor is az 1980-as évek túltermelési válságában a megmaradt tartályokban a szabad ég alatt tároltak bort. A Laub tanya érdekes módon nem a helyiek, hanem a Gyöngyösi Borforgalmi Vállalat tulajdonába került. A feleszmélő szövetkezet jogi útra terelte az ügyet, így sikerült visszaszerezni, bár formálisan csak 1/3 részt kapott meg, a fennmaradó 2/3-ot továbbra is a Borforgalmi használta, de bérleti díjat fizetett érte.

⁹⁸ V-251/3 234

22. Kapások a szőlő szélén, 1940-es évek

1948-ban szintén államosításra került az a halmaji birtok, melyen az országosan ismert Bálint György (Bálint gazda) gyermekéveit töltötte. Ezen a területen jelenleg a Detki Keks Kft. működik.

Szőlőművelési módszerek

Tatay Sándor író, aki a badacsonyi szőlőhegyen tapasztalta meg a szőlőművelés keserves, fáradtságos, de mégis gyönyörű munkáját, aki ismerte a borkészítés módját és titkait, így ír: „aki ismeri a borkészítés módját és a pincék világát, az másképpen veszi a kezébe a poharat, megtanulja tisztelni ezt a verejtékkal és szeretettel termett isteni nedűt. Megtanulja értékelni egészséget nyújtó kincses tartalmát. Aki pedig eképpen fogadja, az nem lesz alkoholista. Annak a betegségnek más forrásai vannak. Leggyakrabban az idegeket gyöttrő félelmetes élet, főképp, ha az a szőlős hegyoldalakkal, hamvas fürtökkel ékes földünk pusztulásával fenyeget.”⁹⁹

A vidék szőlőművelésének első típusa az 1700-as években elterjedt lugasos szőlőművelés volt, amely a filoxéra szempontjából kedvezőtlennek bizonyult, mivel a közeli szőlősorok, szőlőtőkék nem levegőztek, így a betegségek terjedése felgyorsult. A peronoszpóra ellensége a ritkább telepítési mód, mivel a rendszeresen karbantartott, kötözött szőlőtökéket jól átjárta a szél. A 3-3,5 méteres sorok közti távolságot már lókapával is lehetett művelni, így a kézikapa használata háttérbe szorult. Később ezt a feladatot vették át a traktorok, megfelelő ekéket (kultivátor, tárcsa) csatlakoztatva hozzájuk.

A filoxéra és kísérőbetegségei után a karos (tőkebakműveléses) szőlőtermelés egészen az 1960-as évekig a művelés leggyakoribb formája volt ezen a vidéken. Ez gyakori veszteségeket okozott, mivel a talaj menti fagyok hamarabb kárt tehettek a földhöz közeli szőlőtökében.

Ezt követően tértek át a fix és a lengőkaros (magaskordonos) nevelési módokra, mikor a tőke 1-1,2 méteres (a lengőkarosnál 2 méteres) magasságban helyezkedik el, a tőtávolság pedig minimum 80 centiméter lett. A lengőkaros telepítésnél gyakori módszer az ikerkaros megoldás, mikor egy karó két oldalára is vezetnek le tőkét. A lengőkaros telepítés kevesebb emberi munkát kíván az év folyamán, viszont a szüret idején a szőlőt a karok alatt bujkálva kell leszedni. A fix

⁹⁹ Laposa –Dékány 1999 9 p.

karos telepítés több kézimunkát igényel, több támoszlopot, huzalt és berendezést, viszont egyszerűbben szüretelhető.

A szőlőművelésben a két világháború között a termés javítása még szerves eredetű trágyázásból és peronoszpóra elleni, többszöri permetezésből állt. Ezt gyakorta – a szakirodalmi intések ellenére – túlzásba vitték, mivel indokolatlannak bizonyult az évente 5-7 alkalommal való permetezés. A szőlőtáblák végén nagy betonkádakban keverték a rézgálic, mész és víz felhasználásával készülő permetlét, amit vödörökben hordva és a permetlébe mártott kis seprűket a tőke fölé helyezett fadarabhoz ütve juttattak a szőlőlevelekre. Az I. világháborút követően terjedt el a háti permetező használata, mely egészen az 1960-as évekig még nagyüzemi viszonylatban is használatos volt.

Ezek mellett a szőlő kézi megmunkálásai közül a február-márciusban elvégezendő metszés volt az egyik legfontosabb. A hagyomány úgy tartja, hogy „jó metszés, nagy szüret”, azaz kiemelkedő fontossága van a munkák között.

A metszést a Mátraalján a monda szerint Noé idejéből eredeztetik: „Noé idejében nem metszették a szőlőt. Noénak volt egy szamara. Ez a szamár egyszer elszabadult, és véletlenül a szőlő közé ment, és lerágta a szőlőket. Ősszel ezeken a tőkéken volt a legtöbb és a legjobb termés. Azóta metszenek az emberek.”¹⁰⁰

A metszés előtt ezen a vidéken is szokás volt a Vince vessző vágása. A gazdák Szent Vince napján, január 22-én kimentek a szőlőbe, ott vesszőt vágtak, melyet otthon vízbe tettek, és a hajtásokból az új termésre következtettek. A metszést hagyományos metszőollóval végezték, úgy tartották, hogy ez igazi férfimunka, nem szívesen végeztették asszonyi kézzel. A metszés módszere az 1870-es években karikára metszés volt, mely technika alapján a kiválasztott vesszőt ős végén lehajtották a föld alá, majd tavasszal szedték fel. A filoxerajárványt követően tértek át a szálvesszőre metszésre, majd a magasművelésre való átállás után kordonra metszettek. Mindkettő a tőkéből eredő szőlővesszők közül választja ki a legalkalmasabbakat, melyeket aztán a táंबरendezésekhez rögzítenek.

A márciusi metszést követően rügyfakadáskor szálvessző lekötözésre kerül sor, de csak a fixkaros művelési módszer esetében. Ezt követi a szőlőérésig tartó, 4-5 alkalommal való kapálás, újabban gyomirtózás. Június és július hónapokban következnek a zöldmunkák: hajtásválogatás, hajtásdugdosás, az égre törő vesszők

¹⁰⁰ Bodnár 2001 210 p.

tetejének lecsapása. Az utóbbit a megfelelő támszerkezetű szőlőkben már géppel is el lehet végezni.

23. A szőlőművelés kézi munkafázisa: kapálás

A tsz-ek esetében pedig az 1960-as évek végétől került sor permetezőgépek, és egyéb, szőlőművelő gépek, traktorok vásárlására. A helikopteres permetezés főleg akkor volt használatos, mikor esőzések miatt nem lehetett a talajon végezni a munkálatokat, bár a környéken húzódó magasfeszültségű vezetékek miatt ez gyakran veszélyes volt, s nem utolsó sorban kevésbé gazdaságos megoldás bizonyult.

1974-re a termelőszövetkezet detki területén mind a 164 hektáron Lenz-Moser féle művelésű szőlőt találunk. Halmajugrán ekkor még 13 hektár bakhátas és 12 hektár alacsony kordonú szőlőültetvény van, s 93 hektár már itt is Lenz-Moser művelésű.

A legmodernebb technika a szüretelőgép, mely vidékünkön nem terjedt el igazán, bár alkalmászerűen használták, de nem volt megfelelő az üzemőrai kihasználtsága. Ennek alkalmazásához megfelelő szőlőfajta szükséges, hogy kemények legyenek a szemek, hogy a feldolgozás során ne sérüljenek.

24. Fából készült szüreteléshez használt eszközök: a kádból a szőlő kimerésére használt merítő és fa hátiputtyony

25. A 19. századból származó faprés, a 20. században átalakítva, vasalatokkal

Szüret, szüreti szokások

A szürethez is gazdag szokáshagyomány kapcsolódik. A múlt században és az előző századokban az ünnep jellege különösen kidomborodott. A XVI. - XVII. században a szüret idejére még a törvénykezést is beszüntették. A megélénkült szőlőhegyeken, szőlőskertekben zenélés, nótázás, fegyverdurrogatás hallatszott. A szüret időpontja a XVIII. - XIX. században hagyományosan meghatározott volt, valamilyen jeles naphoz kötődött Szent Mihálytól (szept. 29.) Simon-Júdás (okt. 28.) napjáig.

A XX. századi szüreti szokásokban eltérő korú, jellegű, és eredetű agrárrítusok, maszkos és dramatikus szokások jelentek meg.

A szüreti szokások mai formája a szüreti felvonuláshoz, menethez és a bálhoz vagy mulatsághoz kötődik. Az országszerte egységes és egységesített szokások a XVII. - XIX. századi uradalmi szőlőmunkások szokásainak mozzanatait örökítették meg. E szokások a szőlőszedés utolsó napjához, a végzéshez kapcsolódtak. Az eddig ismert adatok alapján egyöntetűséget mutattak: az uraság karjának fürtös hajtással történő megkötözése, a favázra aggatott fürtökből álló szüreti koszorú (szőlőkoszorú, piramis, gúla) elkészítése, a koszorúvivők vízzel történő leöntése.¹⁰¹

¹⁰¹ Ujváry 1989 16 p.

26. Szőlőpiramis a szüreti felvonuláson 1934-ben Detken

A szőlőszedés befejeztével az uraság megköszöntésére került sor, általában verses rigmusokkal, melyben a gazda vagy vincellér jószívűségéről vagy fukarságáról is szó esett. Ezt követte az uraság ajándékozása (pl. a szorgalmasabb szőlőszedők kendőt kaptak). A gazda házánál este pörköltet főztek, amit a végzéstánc, a mulatság zárt. Közvetlenül a szüret után gyakori volt az ifjúság szüreti bállal végződő felvonulása.

27. Szüreti felvonulás az 1930-as évek elején Detken

A felvonulás alakoskodásra is módot adott. A maskarások részben a szőlőművelés mozzanatait jelenítették meg (kötözőasszony, középkorú férfi rossz női ruhában, tolvaj és csősz harca), részben zsáner figurák (török, szerencsen, kisasszony, drótostót, vándorárus, úrfi, cigány, medvetáncoltató).

28. Szüreti kosár átadása a munkásoktól a birtok tulajdonosának

A két világháború közötti időben szüreti felvonulást mindhárom településen tartottak. A tájegységre jellemző szokások figyelhetők meg ezekben a mulatságokban. Ludason a visszaemlékezések szerint 1934 őszén nagy szüreti felvonulás és bál volt. A jegyző felesége szervezte, több jelmezes felvonuló is volt. A hegyi bírónak és bírónénak öltözött fiatalok hintón vonultak végig a falun, mögöttük több maskarás pár, némely legények bő gatyába csőszlegényeknek öltözve, nemzetiszínű szalag a kalapjukon.

„Végig énekelve vonultunk a falun, azt énekeltük, hogy:

Megérett, megérett a fekete szőlő,

Ne menj arra piros barna kislány

Megfog a kerülő

Nem félek, nem félek én a kerülőtől,

Inkább félek, jobban félek

A babám szerelmétől!

Megérett a sasza szőlő, le lehet már szedni,

Ezt a piros barna kislányt férjhez lehet adni,

Megéred még azt az időt babám,

*Hogy te leszel a párom,
Hogy én téged szeresselek, babám alig várom!”ⁱ*

29. Szüreti mulatság az 1930-as években Ludason

Voltak, akik pandúroknak, cigányoknak öltöztek, karjukon szőlővel megrakott kosarakat vittek. Az uraság köszöntése után következett a legkiválóbb munkások köszöntése, melyet hajnalig tartó mulatság követett.

30. A régi hagyományok felelevenítése a tsz időkben – bolond menyasszony és vőlegény a szüreti felvonuláson

A szüret, a betakarítás mindig nagyobb létszámú munkaerőt igényelt. A magánbirtokok esetén napszámosok bevonásával történt a termés betakarítása.

A termelőszövetkezeti időkben gyakran igénybe kellett venni a nyugdíjas tagságot, sőt az iskolások segítségét is. Egy szüreti idény alatt 180-200 főnek 42 ezer mázsa szőlőt körülbelül 40 nap alatt kellett leszednie. A szocializmusban oda kellett figyelni az ünnepi dátumok betartására is: a szőlőmunkák tekintetében április 4-ére a metszéssel, november 7-ére pedig a szürettel illett készen lenni. Szeptember második hetében a helyi és környékbeli iskolások bevonásával folyt a szüret, ehhez a tsz-nek forgatókönyvet kellett kidolgozni. A detki Általános Iskola 7. és 8. osztályos tanulói nem túl jelentős termelőerőt jelentettek, inkább nevelési célzattal vettek részt a szüreten. A legjobban teljesítők pénzjutalmat kaptak. Ennél intenzívebb munkaerőt jelentett a középiskolások részvétele: a mezőgazdasági szakközépiskola, a gimnázium tanulói már egész nap dolgoztak az általános iskolásokkal ellentétben.

31. Detki iskolások szüretelnek 1966-ban a tsz saját művelésű területén

Minden szüreti idényben jöttek magyar és orosz katonai brigádok az ország különböző laktanyáiból, melyek 80-100 fővel jelentős munkaerőt jelentettek. Szükség esetén az irodai dolgozók is bevonásra kerültek, ha nagyon kitolódott az időjárás viszontagságai miatt a szüret. A korban szokásos diplomataszüretek mellett az egyik

legérdekesebb élmény a budapesti X. kerületi KISZ-bizottság 1977-es szüreti segítsége volt. A három autóbusszal megjelenő csapat felszerelés nélkül érkezett a munkálatokra. A helyiek vásároltak metszőollót, vödörket, csizmákat számukra, amit a „kedves elvtársak” a szüret után emlékül magukkal is vittek.

A háztáji ültetvények elterjedésével minden tulajdonos leginkább rokoni, baráti körből igyekezett megszervezni a szüretet. Ezek kölcsönösségi alapon működtek. Emellett napszámosok bevonásával is gyakran dolgoztak. Napjainkban gyakran komplett csoportokat bérelnek a szőlő szedésére, melyért egy fix összeget kell fizetni. Ezek a csoportok szőlőben szegény településekről érkeznek, mint például Istenmezeje, Mátranovák vagy Mátraderecske.

Szintén új módszer a puttonyozás elhagyása is. A hagyományos módszer szerint a szőlősorok mentén a vödörbe leszüretelt szőlőt a sorok között járó férfiak puttonyába öntik. A puttonyban levő, 30-35 kg-nyi szőlőt a puttonyos a sor végén levő hordóba, konténerbe borítja. A fárasztó, sok gyaloglást igénylő puttonyozást a sorokban előre elhelyezett ládákkal helyettesítik, s az abba leszedett szőlőt a szüret befejeztével utánfutóra gyűjtörik össze.

32. Tsz irodai dolgozók az 1970-es években jókedvűen a szüreten

Az 1960-as években újra felelevenítették a szüreti felvonulásokat. Gyöngyösön kétevenként „Szüreti Napokat” rendeztek, melyek a tudományos, szőlészeti és borászati tanácskozások mellett a tsz-ek produkciókkal, felvonulásokkal is felléptek. Gyöngyös

Város Tanácsa 1969-ben Aranyszőlő vándordíjat alapított, a szüreti felvonuláson bemutatott produkciók jutalmazására.

33. A tsz-ek által készített kocsik felvonulása Gyöngyösön

Minden résztvevő tsz a felvonulást megelőző napokban „szőlőpiramist” készített, melyet a felvonuláson a hagyományokhoz híven a vállukon vittek a fiúk és a lányok.

34. A Béke Tsz gépkocsija a szőlőpiramissal a felvonuláson az 1960-as években

Ezek az ünnepi alkalmak követték a hagyományokat a maskarás alakoskodással, de már népdalénekes csoportok népi táncosok is követték a teherautókon, kocsikon vonuló csoportokat. A kocsikról borkóstolásra is volt lehetőség, sőt gyakran egy-egy teherautó csomagterében asztal mellett mulattak a tsz-tagok.

35. Borkóstoltatás a detki tsz kocsijáról a gyöngyösi borfesztiválon az 1970-es években

A legjobb műsor, felvonuló csoport az „Aranyszőlő” vándordíjat vihette haza, emellett pedig borverseny is zajlott. A borversenyekre már palackozott italokkal lehetett nevezni, melyekkel a detki szövetkezet rendre arany-, ezüst- és bronzminősítést szerzett. Az itt kapott serlegek, emlékérmek őrzik a sikeres borok emlékét.

36. Borversenyen kapott dízszerleg

Az ünnepségsorozat nemcsak felvonulásból, hanem mezőgazdasági termék- és gépműkiállításból, szőlészeti tanácskozásból, zenekarok, énekkarok, táncgyűttesek találkozásából is állt.

37. Tsz dolgozók a gyöngyösi felvonuláson

Az 1980-as évek végére ezek a színes felvonulások, fesztiválok elhaltak, 1988-ban rendezték meg a fesztivált Mátrai Szület '88 néven, hosszú ideig utoljára. 1995-ben

került sor a rendezvény újbóli életre hívására. A név többször változott, Szüreti Napok, Mátrai Szüreti Fesztivál, Gyöngyösi Borfesztivál került meghirdetésre, 2001 óta Gyöngyösi Szüreti Napok az elnevezés.¹⁰²

Az új típusú rendezvények megtartottak több elemet a hagyományos fesztiválokból, de természetesen új, modern elemekkel egészítették ki azt. Napjainkban a gyöngyösi szüreti napokon megjelennek a testvérvárosok képviselői, akik gyakran hoznak magukkal helyi tánc és zenecsoporthoz is, így színesítve a rendezvényt. A helyi Vidróczki néptáncgyűttes palóc lakodalmat bemutató előadása, a borlovag avatás mind-mind színes színfoltja a több napos eseménynek. 1995-től kezdődően borvidéki borverseny hozza izgalomba a termelőket a szüreti napok idején. Az alábbi táblázatok két borverseny eredményességét mutatják.

¹⁰² Csizmadia – Szelényi 2005 76 p.

XXV. Országos Jubileumi Borverseny 1996. augusztus 13-14.

Barátság Mg. Szöv., Detk - nevezési tételek

Ssz.	Termôhely	Évjárat	Termék neve	Pont	Érem
1	Detk	1995	Muskotály	18.17	Ezüst
2	Detk	1995	Chardonnay	17.61	Ezüst
3	Detk	1995	Kékfrankos	17.31	Bronz
4	Detk	1995	Zweigelt	16.60	Bronz

Mátraaljai Borvidék borversenye

2001.

Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet nevezési tételek

Ssz.	Évjárat	Termék neve	Érem
1	1998	M. Ottonel-M. Lünel Cuvée	Arany
2	1998	Muskotály Zenit Cuvée	Arany
3	1999	Olaszrizling	Arany
4	1997	Szürkebarát	Arany
5	1999	Chardonnay	Ezüst
6	1997	Olaszrizling	Ezüst
7	1999	Zweigelt-Kékfrankos Cuvée	Ezüst
8	2000	Olaszrizling	Bronz
9	1998	Zenit	Bronz
10	1997	Zenit	Bronz

A bor készítése, tárolása

A szüretkor leszedett szőlőt kádakban, majd később a termelészövetkezeti termelés idején konténerekben szállították a feldolgozás helyszínére. Ott már elő volt készítve a prés, vagy ahogy a vidéken hívják, a „sutú”, és megkezdődött a sutulás. A nagyüzemi feldolgozással szemben a paraszti kultúra kézi erővel préselte ki a szőlő levét, melyet minősége meghatározása miatt Maligand fokolóval fokolnak. Minél édesebb a murci, a kipréselt, már rögtön erjedésnek indult lé, annál kevesebb adalékanyag szükséges a megfelelő borminőség eléréséhez.

38. A szőlő hazaszállítása lovaskocsin, fakádakban, az 1950-es években

A kipréselt levet rögtön a pincében levő hordókba hordják le, ahol megkezdődik a must forrása, mely időszak nem kedvez a pincelátogatásnak, a mustgőz mérgező ereje miatt. Ha kiforrt a bor, megkezdődik az átfajtás, azaz a borseprő eltávolítása, mely a forrás során kiválasztódott borkövet és élesztőt jelenti. Ezután a hordóba visszafejtett bort újbórnak nevezzük.

A borpincék a bor erjesztésére, tárolására, kezelésére használatos építmények. A jó pince jellemzője, hogy hőmérséklete 10-12 °C között van. A levegő áramlása

szellőzőkürtők segítségével valósítható meg. A páratartalom ideális esetben 80-90 %, ennek optimalizálását szolgálják a kürtők. Ha egy pince száraz levegőjű, akkor elszaporodnak benne a káros penészek, ha ideális, akkor kialakul az ún. pincepenész, mely szabályozza a pince levegőjét, s jó hatással van a bor érésére.¹⁰³

A bor tárolására a Mátra vidékének nagyobb részében kőbe, andezittufába vájt pincéket használnak. Ezek egy család, vagy gazdaság által megtermelt bormennyiséget képesek befogadni. Detken és Ludason nem terjedhetett el az ehhez hasonló pincék rendszere, mivel kőben szegény települések.

A bor zömét lakóházaknál a kamrában, istállóban tartották. A korabeli borokat nem javították semmivel. Esős, hideg nyarakon a szőlő nem ért be, a bor savanyú ecet ízű lett. Jó bortermő években viszont a magas cukortartalmú szőlőből nagy alkoholfokú borok készültek. A rossz kezelés következtében zömében a legjobb borok is megecetesedtek a következő év nyarára.

A borokat az alföldi falvak lakói búzáért, kukoricáért, babért a felvidékiek pedig kenderért, krumpliért cserébe elhordták, illetve a környékbeli kocsmárosok háztól megvették.¹⁰⁴

Így a leggyakoribb pincék a melléképületek, magtárak alatt lettek megásva, nem túl nagymélységben. Ha nem kővel burkolták falukat, hanem meszelték, nem adtak esélyt a nemespenész kialakulására.

39. Gazda a magtár és a borospince előtt Ludason az 1950-es években

¹⁰³ Csizmadia – Szelényi 2005 47 p.

¹⁰⁴ Hacsavecz 1992 85 p.

Ezzel ellentétben, térségünkben létrejöttek látványosan nagy pincék is, melyek több boltíves ággal rendelkeznek. A gyöngyöstarjáni Haller-pincére is ez a jellemző, már-már pincerendszert alkot a föld alatt. Ez a pincészet több évig volt a detki tsz. tulajdonában.

40. A Haller- pincében Tóth János egri kádármester által készített 252 akós óriáshordó, melyet Asztalos Johák bravúros faragásai díszítenek

Manapság a nagy borászatok, föld feletti, klimatizált pincészetet építenek, melyek hatalmas tartályai messziről látszódnak. Így messziről észrevehető a detki pincészet is.

A hordóból a bort az úgynevezett lopóval, lopótökkel nyerik ki, mely kezdetben növényi anyagból, tökből és tökszárból készült. A lopótököt úgy készítették elő borszívásra, hogy egy hosszú szárra nevelt termés magjait kivájták, drótot tüzesítettek, azzal fúrták ki a szarat. A lopó hosszú szarát dugják be a hordóba, rövid végén megszívják, amíg az öblös rész kellően megtelik. Egy-két liter folyadékot lehet vele felszívni. A rövid vég befogása után a lopótök kihúzható a hordóból anélkül, hogy a bor kicsurogna. A rövid vég szabadon hagyásával vagy újra befogásával lehet irányítani, mikor csurogjon ki a bor az alsó végén, vagy mikor ne. A lopótök könnyen megecetesedett, ezért szorította ki mára az analógiájára készült üveglopó.

41. Vörösborral teli lopó üvegből

A lopóval felszívott bort igény szerint pohárba, kancsóba, kulacsba vagy demizsonba engedik bele. A lopóval való bortöltés csak kisebb mennyiség esetén volt gazdaságos, ha több liter borra volt szükség, akkor a hordó csapján engedtek belőle.

A demizson a legtöbb háztartásban használatos eszköz volt az 1970-es évekig. Régebbi formájában az üvegballont vesszővel fonták körbe, hogy kevésbé sérülékeny legyen, majd a divat változásával műanyag kötözőzsineg került a demizson külsejére. Kreatívabb ezermesterek akár mintát vagy a tulajdonos nevét is belefönték a borításba.

42. Az 1920-as években készült pince Ludason, ászok hordókkal, átfejtéshez használt üvegedénnyel, meszelt fallal

A bor készítésekor visszamaradt szőlőhéjat felhasználták az addig gyűjtött hullott gyümölccsel együtt pálinka alapanyagának. A család pálinkafogyasztóinak ízlésétől függően főzethettek csak törkölyből – azaz a szőlőfeldolgozás maradékából – vagy vegyes gyümölcsből pálinkát. A törkölypálinka karcosabb, erősebb, a gyümölcspálinka zamatosabb, illatosabb. Az ital erőssége a főzető igényétől függött.

A termelőszövetkezeti termelés

Még zajlottak a háborús események Magyarországon, amikor 1945 márciusában az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletet hozott a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról.

Teljes egészében igénybe vették az 1000 katasztrális holdnál nagyobb birtokokat, továbbá az 1000 katasztrális holdnál kisebb birtokok 100 katasztrális hold (parasztbirtokok esetében 200 katasztrális hold) feletti részét. A földdel együtt kisajátították a birtokhoz tartozó felszereléseket, gépeket is. Földet elsősorban a gazdasági cselédek, a mezőgazdasági munkások és a törpebirtokosok igényelhettek. A földreform során az ország területének 35 százalékát osztották fel, aminek a 40 százaléka került állami illetve szövetkezeti tulajdonba, 60 százaléka pedig magánszemélyeké lett. Többségük azonban nincstelen és többnyire szakképzetlen mezőgazdasági munkás volt. Az egy főre eső juttatás országos átlaga alig haladta meg az öt katasztrális holdat.¹⁰⁵ Ennek következtében a szőlőterületek elaprózódtak, állaguk további romlásnak indult, hiszen az új tulajdonosok nem értettek a szőlő műveléséhez. A probléma kezelésére 1947-ben a Földművelésügyi Minisztérium rendeletben kötelezővé tette a 20 katasztrális holdnál nagyobb szőlőbirtokkal rendelkezők számára a földműves szövetkezetek megalakulását.

A termelőszövetkezeti csoportok alakításával és működésével foglalkozó kormányrendelet 1948. december 18-án jelent meg. Ez három „fejlettségi” szerinti kategóriát különböztetett meg. Az I. és a II. típus átmenetet jelentett az egyéni és a közös gazdálkodás között. A III., legfejlettebb kategóriában azonban – az úgynevezett háztáji földek kivételével – már minden munkát közösen végeztek, a munka értékét munkaegységekben mérték, s a megtermelt tiszta feleslegből a tagok munkaarányosan részesültek.¹⁰⁶

1950. január 10-én alakult III. típusú termelőszövetkezeti csoport Detken Szabadság Mgtsz néven. 18 tag 62 kataszteri holdon kezdte meg a gazdálkodást. Pál Imrét választották meg elnöknek. Az 1973. évi mérlegbeszámoló szerint 268 tag 1887

¹⁰⁵ Romsics 2004 312 p.

¹⁰⁶ Romsics 2004 313 p.

hektáron gazdálkodott. Ekkor már elnöke Szabó Imre volt. Ez a szövetkezet egyesült 1974-ben a ludasi Új Élet Tsz-szel.

Detken 1951. február 24-én alakult egy I. típusú tszcs is. 12 család, 17 tag, 79,5 kh-on kezdte gazdálkodását (76,5 kh szántó, 3 kh szőlő). Elnöknek Murányi Ferencet választották. 1955-ben 9 család 13 tag 62 kh-on gazdálkodott, 1958-ban 10 család, 10 taggal, a korábbi területen működött. A tszcs 1959-ben megszűnt.¹⁰⁷

Ludason 1955. augusztus 30-án alakult meg a III. típusú tszcs, 11 családból 15 taggal, 75 kh-on, mely területből 67 kh volt szántó. Kiss Jánost választották elnöknek. 1957-ben 14 család 73 kh-on gazdálkodott. A tszcs ugyanebben az évben feloszlott.¹⁰⁸

Az 1959. március 12-i tanácsülési jegyzőkönyvben megtaláljuk a következő ludasi tsz megalakulásának nyomát: "Községünk lakosságának nagyszerű hozzáállásával 1959. március 5-én déli 12 órakor elértük azt, hogy községünk 96 százalékos eredménnyel a járás hatodik termelőszövetkezeti községe lett." 300 család, 300 tag 1342 kh-on kezdte a gazdálkodást, melyből 1332 kh szántó, 10 kh szőlőterület volt. A tsz elnökének Czékmány Bélát választották.

"Az elért eredményeket figyelembe véve a Végrehajtó Bizottság kimondja, hogy a községünk Termelő Szövetkezeti községgé alakult át. Erről értesítjük a községünk lakosságát a vasárnap megtartandó falugyűlésen."¹⁰⁹

43. 1960-ban jelölték ki a ludasi tsz tanyaközpontnak a Beökönyi kastély területét.

¹⁰⁷ XXX/267

¹⁰⁸ XXX/421

¹⁰⁹ XXIII-1063/6

A tsz-ek szervezésekor a vezetők nagy hangsúlyt helyeztek a dolgozók politikai nevelésére is. Ezt a célt szolgálta a brigádok szervezése, a munkaversenyek hirdetése, megyei vagy járási munkaversenybe való bekapcsolódás. A hatvanas években azonban voltak problémák a munkamorállal kapcsolatban. A zárszámadásokon elhangzó elnöki beszámolók rendszerint kitérnek a dolgozók által elkövetett lopásokra, s keresik az ezt elkerülendő megoldásokat. A munkaegység alkalmazása szintén az együttműködés, közös munka – közös tulajdon szellemének elültetését szolgálta.

Az államosítással párhuzamosan az addig szervesen összetartozó két tevékenységet, a szőlészetet és a borászatot politikai okokból szétválasztották, és a borászatot teljes egészében államosították. Hét állami pincegazdaságot hoztak létre, melyek trösztí irányítás alatt a borászati tevékenységet látták el, beleértve a borforgalmazást is. A szőlőfeldolgozás a magángazdák számára teljesen lehetetlenné vált, így ők ennek a hét pincegazdaságnak teljesen ki voltak szolgáltatva.

A hagyományos művelés mellett egy katasztrális hold megműveléséhez több mint száz munkanapra volt szükség. A szovjet minta átvétele után áttértek a munka norma szerint elszámolására. A munkaversenyek és a sztahanovista mozgalom idején dicsőség volt a napi munkanormák többszörös túlteljesítése. A munkák ilyen mértékű túlhajszolása az elvégzett munka minőségének a romlásával járt együtt. Az egykor komoly szakmunkának minősülő metszés munkája a szőlőtőkék "stuccolására" degradálódott. Az egészben talán az volt a legtragikusabb, hogy a szakemberek nem mertek a gyenge minőségű munka ellen szót emelni, mert az a munkaverseny akadályozásának minősült, és ennek súlyos politikai következményei lehettek.

Azonban továbbra is problémát okozott a szőlészetben tapasztalható gépesítés alacsony foka. A Franciaországban vagy Olaszországban alkalmazott gépek, speciális traktorok beszerzésére a hidegháborús helyzet, valamint a tőkehiány még csak esélyt sem adott.

Az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek az 1960-as évektől kezdődően nagyobb állami támogatást kaptak a szőlő- és bortermelet fejlesztéséhez. Ennek az lett az eredménye, hogy a nagyüzemi szőlőtermesztés ott is kialakult, ahol ennek a célnak a terület adottságai nem is feleltek meg.

A hatvanas évek végén, 1968-ban bevezetésre került az új gazdasági mechanizmus, amely a borászatban is éreztette pozitív hatásait, hiszen a nagyobb vállalati önállóság és anyagi érdekeltség ezen a területen is ösztönzőleg hatott a termelés növekedésére, amit alátámaszt az a tény, miszerint 1960 és 1970 között több mint 50 százalékkal nőtt hazai bortermelés.

E korszakra jellemző volt, hogy a KGST egyre nagyobb mértékben jelentett biztos piacot a magyar bor számára, és az állam vezetése támogatta is a szocialista országokba irányuló exportot. Az akkori gazdasági rendszer olyan irreálisan alacsony árakat kényszerített ki a termelőktől, hogy megvalósíthatatlan volt a nyereséges (sőt, még a rentábilis) termelés. Ugyanakkor az állami támogatások fedezték (elfedték) a veszteségeket. Így a bortermelő vállalatok árbevételének közel 1/3-a közvetlenül az államtól érkezett.

Természetesen a szocialista piacok mellett mindvégig jelen volt - ha csak csekély mértékben is - a nyugati, az ún. dollár elszámolású piac is. Az ideirányuló export összetétele magyar szemszögből nézve kedvezőtlen volt, hiszen nagy részét folyó bor alkotta, amit a vásárló ország tetszése szerint házasítva hozott forgalomba – többnyire a legalsó árkategóriában – ami a magyar bor amúgy is megkopott hírnevét csak tovább rontotta.

A hazai piac ellátásával szemben az export kapott prioritást. Megfigyelhető, hogy a rubel elszámolású export jövedelmezőségének nagyjából megfelel a belföldi értékesítés jövedelmezősége. A kötött árrendszer nem tette lehetővé a minőség elismerését, így a magyar boltokba és vendéglátásba szinte csak kommersz bor kerülhetett. Az export kiemelt szerepét alátámasztja az is, hogy a belföldi piacon fellépő borhiányt importtal pótolták, a kivitel csökkentése helyett.

A bortermelésről elmondható, hogy ebben a korszakban továbbra is a minőséget semmibe vevő mennyiségi termelési szemlélet volt az uralkodó, amely a hazai borfogyasztás drasztikus visszaeséséhez vezetett. A mennyiség-centrikus termelés érdekében a szőlőtermesztésben is növelték a gépesítés fokát, ami ugyan hozzájárult a szőlő termés hozamának a növekedéséhez, de ez továbbra is a minőség rovására történt. Kialakult az a paradox helyzet, hogy a silány minőségű tömegborszőlőt viszonylag modern (néha nyugati típusú) gépekkel dolgozták fel, ami reduktív típusú bortechnológia elterjedéséhez hozzájárult.

A statisztikai adatok tanúsága szerint az új gazdasági mechanizmus bevezetésétől az 1980-as évek közepéig az átlagos évi bortermelésünk 5,4 millió

hektoliter körül mozgott. Az államilag szavatolt felvevő piac mértéke korlátlannak tűnt, így a szőlészet-borászat a '70-es évek végén az egyik legbiztosabb pénzkereseti lehetőség volt. Így nem véletlen, hogy először a privilegizált politikai vezetők alakítottak szőlővel foglalkozó szakcsoportokat. Ez a folyamat a '80-as években felgyorsult, így a szocialista rezsim bukása idején a szőlőterületek nagy része már a „zöld bárók” kezelése alatti magántulajdonban volt.

A bor külföldi értékesítésének a monopóliumát a MONIMPEX gyakorlatilag a rendszerváltozásig fenntartotta, igaz a legnagyobb forgalmazók egyéni elbírálás alapján exportjogot szerezhettek, de ez csak egy nagyon szűk réteget jelentett.

A bortermelés 1983-ban érte el a csúcspontját, ekkor a teljes mennyiség több mint 50 százaléka került értékesítésre a KGST tagországaiban. Innentől kezdve azonban folyamatos visszaesés figyelhető meg, amit 1989-ben a közép- és kelet-európai szocialista rendszerek kártyavárszerű összeomlása pecsételt meg.

A 2/1959-es FM-ÉLM rendelet meghatározta a mátraalji történelmi borvidékhez tartozó települések névsorát, melyek közül Detk, mint Gyöngyös vonzáskörzetéhez tartozó település és környéke csatlakozhatott, s így feljogosítva lett arra, hogy a mátraalji márkanevet borain feltüntethesse.

A Detken 1959-ben megalakuló Szabadság tsz-nek a falu szántóterületének túlnyomó része és 220 hold szőlőterület lett az induló közös vagyona. A kor meghatározó szelleme szerint minden mezőgazdasági ágazatban megindultak a fejlesztések, építkezések, gépállomás létrehozása, így a szőlőtelepítés stagnált. Az 1960-as években 186 és 178 kataszteri hold közötti területen termett szőlő. Ebben az időben térnek át a karos szőlőművelésről a magas művelésű szőlőtermesztésre, mely az osztrák Lenz Moser módszere alapján honosodott meg nálunk. A filoxéra utáni direkt termő telepítés még az 1958-as évben is éreztette hatását, mivel a detki szőlőfajták 21,2%-a Othello volt. A detki Szabadság tsz 1967-ben 178 hold szőlőterülettel rendelkezett, melyből termő 87 hold.

A detki területen zajló szőlészeti tevékenység az 1961 és 1971 évi termésátlagok figyelembe vételével igen meggyőző. Az 1961-es 24,73 tonnás termésátlagot 1971-re 44,77-re emelik, melynek oka a korszerűen telepített szőlők, azaz megfelelő sortávolság, könnyített művelési rendszer.

1966-ban még kiemelik az éves zárszámadáson (értékelésen) azokat a férfi dolgozókat, akik „másfél hónapon keresztül, sok esetben térdig érő sárban a régimódi permetezővel fáradságot nem ismerve végezték a permetezési munkálatokat a termés megmentése érdekében.”¹¹⁰ Az ezt követő években az új módszerrel telepített szőlő és a megvásárolt berendezés már gépi permetezést tett lehetővé.

A gépesítettség tekintetében nem hagy kívánnivalót a szövetkezet, mivel 5 fogatos eke, 32 fogatos kapa, 3 Rapidox II. univerzális permetező áll a dolgozók rendelkezésére, és már nem alkalmaznak háti permetezést a növényvédelmi munkákhoz sem, mely nagyobb emberi erőt kívánt. Örömdetes és meglepő eseményről is beszámolt az 1966. évi zárszámadáson Szabó Imre elnök: több detki munkás hazajött a termelőszövetkezetbe dolgozni más vállalatoktól, mivel jobb keresetet, jobb megélhetést nyújtott nekik a tsz.

Így a Mátraalján működő termelőszövetkezetek között 1967-ben jó eredményeket mutathat fel a detki tsz, mind nyereségben, mind jövedelemben.

¹¹⁰ Szabó 1966 7 p.

A gyöngyösi járás mészai járási hivatalához tartozó termelőszövetkezetek zárszámadási adatai 1967-ben (1000 Ft-ban)

	Szántóföldi növény és zöltség- termesztés	Gyümölcs- és szőlő- termesztés	Dolgozó tagok száma	Ledolgozott munkanapok száma	Szövetkezeti bruttó jegyedem	Halmazatlan termelési érték	Tárgyi termelési költség
Abasár, Rákóczi	841	19 525	1 045	237 773	22 390	34 658	11 777
Arkár, Tj. Rier Mg. Tsz.	8 813	1 588	340	56 858	10 269	17 453	10 036
Beck, Szabadság Mg. Tsz.	7 718	3 563	394	72 573	13 623	17 225	9 467
Dömcsölő, Mátragyöngye Mg. Tsz.	2 572	4 490	655	109 026	7 244	21 352	18 388
Gyöngyös, Dömcsölő Mg. Tsz.	4 350	4 187	350	70 951	8 991	11 392	5 837
Gyöngyös, Hazafias Népfront Tsz.	1 269	3 522	164	23 802	4 066	4 707	1 158
Gyöngyös, Új Élet Tsz.	2 032	4 210	272	43 504	6 361	9 196	3 017
Gyöngyöshalász, Győzelem Tsz.	7 524	3 427	374	76 168	10 945	16 308	7 258
Gyöngyöshalász, Február 24. Tsz.	963	2 003	291	60 932	6 650	10 308	5 625
Gyöngyöspata, Béke Mg. Tsz.	3 366	9 908	623	124 704	15 025	27 675	13 838
Gyöngyöstarján, Győzelem Tsz.	2 246	3 258	850	114 825	11 280	19 922	12 963
Gyöngyösvölgy, Mátra Mg. Tsz.	1 074	5 187	593	81 015	8 391	11 721	5 723
Halmajszó, Béke Mg. Tsz.	3 186	1 311	310	61 096	8 365	11 906	8 176
Karácsond, Kossuth Mg. Tsz.	5 273	3 083	439	85 334	11 117	17 874	10 599
Kisbánya, Hunyadi Mg. Tsz.	674	1 756	392	53 810	4 422	7 303	5 215
Mátrai, Mátravölgy Tsz.	772	6 988	621	102 077	10 553	15 228	5 833
Nagyréde, Szőlőskert Tsz.	9 265	21 862	1 158	237 864	24 625	48 173	20 747
Szűcs, Bajza Mg. Tsz.	792	3 630	303	53 538	5 999	9 318	5 470
Vécs, Rakóczi Tsz.	3 796	4 251	407	76 870	9 396	14 687	8 367
Vízonta, Reményvár Mg. Tsz.	2 204	7 392	371	80 151	14 339	19 236	6 530
Összesen:	72 344	121 612	10 313	1 889 488	224 475	358 830	181 042

Ludason 1955-ben szervezték meg a harmadik típusú mezőgazdasági termelőszövetkezetet, 17 taggal, Győzelem néven. A falut 1959-ben kollektivizálták. Az 1960. április 28-ai vb ülésre készítette a tsz elnök azt a beszámolót, amiből megtudhatjuk, hogy mit vetett tavasszal a tsz:

„Termelőszövetkezetünk a tavasz folyamán elvetett 250 kataszteri hold tavaszárpat, 20 kh. zabosbükkynt, valamint 20 kh. takarmánykeveréket, 40 kh. szarvaskerepet, 30 kh. vörös herét, 25 kh. lucernát, 37 kh. cukorrépat, 50 kh. borsót, 10 kh. kapáslucernát.”¹¹¹

Láthatjuk, hogy ebben az évben és az ezt követő évtizedekben szőlőtermelés nem folyt a ludasi határban, a Paskom dűlőben levő szőlők (összesen 4 hold) gazdáik kezén maradhettek, azok csekély mérete miatt. Azonban az 1960-as években a ludasi szövetkezet az abasári tsz-szel kereste a gazdasági kapcsolatot, sőt az egyesülés lehetősége is felmerült. Ennek következtében a ludasi tsz területén szőlőoltvány nevelése indult meg az abasáriak számára, mely együttműködés egészen a detki tsz-szel való egyesülésig tartott.

¹¹¹ XXX-422

44. Szőlőültetvény telepítése

Halmajon és Ugrán is alakultak termelői szövetkezeti csoportok már az 1940-es években, melyek még az 1956-os forradalom zűrzavaros idején is tovább tudtak működni. Ezek a tszcs-k a kulákoktól elvett földterületen kezdtek mezőgazdasági tevékenységet, mely leginkább a kemény beszolgáltatások enyhítésére volt hivatott. 1959-ben alakultak meg a harmadik típusú termelőszövetkezetek. Halmaji területen Béke Tsz, Ugrán pedig Új Élet néven. Az Új Élet Tsz elnöke a megyei pártbizottságtól kihelyezett Koska Péter lett, mert a helyi alkalmas káder, Szabó János még pártvonalon iskoláztatásra szorult. A halmaji tsz elnöke az alapításkor Szalóki Béla volt. A település két szövetkezete 1967-ben egyesült, új nevük Béke Tsz lett, de a gazdaságos termelés még így sem valósult meg minden ágazatban. Az egyesült szövetkezetnek 110 hold szőlőültetvény-területe volt, melynek legnagyobb összefüggő, egységes telepítésű szőlője a Jókúti dűlőben volt, 50 hold rizlingszilváni ültetvény. Ez a termő szőlő még az 1928-32-es, Grüssner-féle telepítés, mely jó termés hozamú volt.

A halmajugrai szövetkezet 1961 és 1971 között nem mutat igazán nagy fejlődést, mivel a termésátlaguk 30,9-ről 28,44-re esik. Ennek oka az ültetvényen megjelenő peronoszpóra járvány, mely a termő szőlőterület nagy részét érinti.

1971-ben így a termelőszövetkezet gépesítettsége sem az igazi, még 40 darab háti permetezőt használnak, s csak egy S-293-as permetező és porozó áll a tagok rendelkezésére.

1968-tól a Halmajugra közelében megindul bányászati tevékenység miatt egyre

inkább áttevődött a szőlőtelepítés az ugrai területekre, bár ezek a földek gyengébb minőségűek voltak. Ebben az időben 320 hektár szőlőt telepítettek, mely feldolgozására 1972 épült fel az ugrai pincészet és szeszfőzde. A bányaművelés miatt a Laub tanya és a körülötte fekvő 110 hold Kadarka, Muscat, Leányka, Olaszrizling ültetvény kisajátításra kerültek. Ekkor vágták ki a mátraaljai borvidék utolsó francia eredetű Madeline Royal fajtájú tőkéjét is. Az egyre terjeszkedő bánya kártalanításából a környék több szövetkezete kapacitásbővítő pénzforráshoz jutott, melyet a szőlészet és borászat fejlesztésére lehetett és kellett fordítani.

1974. január 1-jei hatállyal egyesült a detki Szabadság és a ludasi Új Élet Mezőgazdasági Szövetkezet. A szövetkezet új neve Új Erő lett. Ebből az alkalomból készített interjút Heves megye napilapja, a Népújság Szabó Imrével, a tsz elnökével.

45. Szabó Imre (álló alak) újdonsült elnök névnap ünnepségen 1974-ben

Ebben elhangzik, hogy 260 dolgozó taggal, 3200 hektáron látnak hozzá a közös gazdálkodáshoz. Fő termelési ágazattá növénytermesztést helyezik, s ennek a fejlesztésére fordítanak a bevételeket és a támogatásokat. Emellett ekkor indul meg a ludasi határban a szőlő telepítése 60 hektáron. Egyébként eddig a ludasi földben csupán szőlőoltványt neveltek, de az egyesült közös gazdaság vezetősége máris elhatározta, hogy mintegy 60 hektár szőlőt telepítenek Ludason is. Ezzel több, mint 230 hektárra növekszik a jelenlegi szőlőterület, amely ha teljes egészében termőre fordul - a nemrég épült korszerű detki feldolgozóval együtt- az egyik legjobban jövedelmező ágazata lesz

a detki-ludasi Új-Erő Mezőgazdasági Termelőszövetkezetnek.¹¹²

46. Szőlőoltvány öntözése

A személyi állománya a termelőszövetkezetnek 1975-ben hét főiskolát végzett dolgozó, tizenegy szakközépiskolát végzett dolgozó és hatvanhárom szakmunkás dolgozó, mely munkahelyteremtés szempontjából jelentős felvevőpiac. Ezen kívül az idénymunkások száma változó, a betakarításoktól függően.

A két szövetkezet kapcsolata nem volt hosszú életű, rövidesen csatlakozott hozzájuk a halmajugrai Béke Tsz. és a nagyúti Új Élet Tsz.¹¹³, így 1975-ben már négy faluból álló gazdaság volt, és Magyar-Bolgár Barátság Mgtsz. nevet vette fel.

¹¹² Faludi 1973

¹¹³ A nagyúti Új Élet Tsz 1963. március 18-án alakult a nagyúti Kossuth és Petőfi Mgtsz-ek egyesülésével. 329 tag 2114 kh-on kezdte a gazdálkodást. (2003 kh szántó, 106 kh rét, 5 kh gyümölcsös.) Csomós Dezsőt választotta a tagság elnöknek, aki előbb a Petőfi Mgtsz-nek volt az elnöke. Az 1974. évi mérlegbeszámoló szerint 143 tag 1710 kh-on gazdálkodott, melyből 1304 kh volt szántó. 1975. január 1-jei hatállyal egyesült a detki Új Erő és a halmajugrai Béke Mgtsz-ekkel.

Magyar-Bolgár Barátság Mgtsz

47. A detki egyesült szövetkezet irodai dolgozói a Beökönyi-kúriából lett tsz iroda előtt az 1970-es évek közepén

A névhasználat egyfajta elismerés volt Heves megyei pártvezetés részéről, mivel a Bulgáriával való testvéri kapcsolat megerősítésére, arra érdemes, kiváló szövetkezetet kerestek. Végül a detki tsz lehetett az a szerencsés, amelyik Targoviste megyével kapcsolatot tarthatott fenn. Nemcsak nevében viselte a tsz a nevet, hanem évről-évre küldöttségek jöttek-mentek a két ország között. 1979-ben a megyei pártbizottság szervezte a látogatást Bulgáriába, melyen a tsz ágazati vezetői vehettek részt. A program nagyon gazdag volt, mezőgazdasági üzemlátogatásokat, gyümölcsösök megismerését, s a híres bolgárkertészet módszereinek megfigyelését tartalmazta. A következő évben a viszontlátogatás sem maradhatott el.

48. A tsz emblémája

Az új tsz szőlőterülete jelentős részből hagyományos technikájú, kis parcellájú szőlőből állt, melyeket a kiöregedésük után (30-40 év) kivágásra ítélték, és a helyébe nagyüzemi telepítéssel egységes szőlőtáblák kerültek. Az addigi kevert típusok helyett egy parcella egy egységes szőlőfajtából állt. 1968-tól országosan meginduló szőlőtelepítési programban részt vettek a szövetkezetek is. Főleg csemegeszőlőket ültettek ebben az időben, mint a Saszla, a Csabagyöngye, vagy a Szőlőskertek királynéja. Ezzel a telepítéssel, majd termőre fordulásukkal nagyarányú exporttevékenység indult meg a környező országokba. A 30-40 napig tartó szüret alatt a gyöngyösi vasútállomásról napi 40-50 vagon indult az NDK, Csehszlovákia, Lengyelország felé. Ebből a detki tsz 25-30 vagonnal tudott exportra bocsátani. Az áruk ebben az időben 5,80 és 7 forint között mozgott, mely a szövetkezet árbevételének 40-50 %-át tette ki (a szőlő és borágazat együttesen).

Az 1970-es években megindult a háztáji gazdálkodás előtérbe helyezése, mely a szőlőművelés esetében a következőképpen festett: A nagyüzemi telepítést követően háztáji parcellákra osztották a területet, mely darabonként 800 négyszögöl, azaz 0,5 kataszteri hold volt. Ebből a tagok létszámának megfelelő terület jutott minden igénylőnek. A telepítéshez az igénylők háztájiként ötvenezer forinttal járultak hozzá, és emellett saját munkájukkal is segítették a telepítést. 1975-ben így települt szőlő a Vaskúti dűlőben és a Helikopter-állomásnál a halmaji és az ugrai tsz-tagok számára. A háztáji szőlőbirtokon leszüretelt szőlőt a tsz megvásárolta, vagy saját felhasználásra lehetett fordítani.

A szőlőtelepítés Heves megye mezőgazdasági üzemében

Üzem megnevezése	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Gyöngyös-Domoszló ÁG	30,0	6,84	1,70	21,30	27,0	—	—	—	16,55	—	27,4
Hevesi ÁG	—	—	—	—	—	—	30,8	40,00	30,00	—	—
Eger-Nosztvaj	30,66	9,00	—	96,93	62,00	30,00	29,50	23,00	32,63	—	—
Andortakútja-Nagyfűtő-Maklár	—	9,66	30,40	20,70	23,00	19,60	10,50	—	31,20	15,3	—
Egerszólók-Demjén	31,86	10,00	23,10	82,10	30,00	25,00	—	—	—	31,0	—
Egerszólók	—	—	—	—	17,00	—	11,00	—	—	—	20,1
Kerecsend	—	—	—	—	30,00	48,50	—	—	—	—	—
Ostoros-Nosztvaj	36,40	46,87	62,30	43,30	45,00	—	—	—	—	—	—
Verpelő-Tarnaszentmária	39,06	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24,2
Fülszék-Akdebrő-Tófalva	—	—	—	23,00	27,00	—	—	—	24,40	—	—
Gyöngyös	27,27	—	25,20	46,30	32,00	25,10	25,00	15,00	—	—	32,5
Gyöngyöshalász	—	—	6,10	3,90	—	34,00	9,00	33,00	27,00	6,9	14,2
Gyöngyöscsasz	—	—	23,00	32,60	5,00	—	—	20,00	25,40	—	16,0
Gyöngyössolymos	—	—	—	—	—	34,00	40,00	34,00	34,00	32,00	2,02
Abasár	—	—	—	11,81	18,00	17,70	—	11,00	11,59	21,5	16,2
Detk-Halmafüge-Ludas Y	—	—	—	29,70	60,00	35,40	34,90	21,00	24,04	—	26,0
Domoszló-Vécs-Kisváros	29,76	25,56	—	16,40	13,00	—	18,40	34,00	40,69	34,9	—
Ecséd-Rózsaszentmárton	—	—	16,50	64,50	—	66,00	6,60	16,00	8,40	—	—
Gyöngyöspata-Gyöngyöstarján-Szűcs	13,10	78,00	16,70	103,80	56,00	18,00	27,00	12,00	44,00	8,1	38,9
Karácsond	—	—	—	—	7,20	—	10,00	20,00	23,30	16,7	12,4
Martfű	—	—	25,80	32,50	29,00	9,90	36,00	27,00	14,23	9,5	47,7
Nagyréde	40,50	28,30	50,20	49,36	68,60	46,00	34,80	71,00	48,50	35,6	47,8
Vámosgyörök	—	—	—	10,45	20,00	30,00	30,00	—	—	—	—
Visonta	30,00	—	15,10	—	23,00	12,20	44,60	34,00	15,25	30,0	30,9
Borszárdi Kombi	—	39,20	70,63	—	—	—	21,00	—	15,60	30,84	—
Ostoros Szakszövet	—	—	5,10	2,20	—	—	—	10,0	20,00	—	—
Eger Szakszövet	—	—	—	17,60	10,00	—	—	4,12	11,38	—	10,0
Gyöngyös ÁG Szakszövet	—	—	—	—	7,00	—	—	—	—	7,3	2,02
Kerecsend ÁG Szakszövet	—	—	—	—	—	—	—	4,00	1,03	—	—
Zagyvászó ÁG Szakszövet	—	—	—	—	—	—	—	8,00	—	—	—
Tarnaszentmária	—	—	—	—	—	—	10,00	—	—	—	—
Nagygyomai	—	—	—	—	—	11,00	23,20	—	—	—	—
Összesen:	328,90	253,43	372,03	710,45	609,80	462,40	452,30	437,12	504,28	279,64	368,33

Ebben az időszakban indultak meg Heves megyében kísérleti jelleggel a helikopteres permetezések, melyek azonban a nagy költségük miatt sosem terjedhettek el igazán.

Az ültetvények fajtaösszetétele igen gazdagon alakult, megtalálható volt benne csemege- és borszőlő is. Ezen belül is a fajtaösszetétel az alacsonyabb és magasabb hozamú fajták között váltakozik. A fajták a következők: Olaszrizling, Leányka, Hárslevelű, Rizlingsziváni, Zenit, Irsay Olivér, Ottonel-muskotály, Szürkebarát, Kékfrankos, Zweigelt, Kármin, Csabagyöngye, Chasellas, Veltelini. Hagyományosan a fehérszőlő fajták termelése dominál.

1980-ban 12 hektár volt háztáji művelésben, emellett 340 hektár közös művelésű szőlőterület volt a tsz tulajdonában.

49. Oltvány minőségi vizsgálata

Az 1970-es évek végére a termelőszövetkezet a megye egyik legnagyobb bortermelője lett. A korszerű technológiának köszönhetően termésátlagaik meghaladták a 100-110 mázsát. A szüret zökkenőmentes lebonyolításához szükségessé vált a leszüretelt szőlő folyamatos fogadása, feldolgozása. 1971-ben a tsz rendelkezett két zúzó-bogyózóval, és egy gépi préssel is.

Mivel azonos fajták esetében gyakran egy időben zajlik a szüret, így a tehergépkocsi állomány nagymértékű bevonásával, konténerekkel tudták a szőlőt a préshez szállítani.

A megnövekedett termelésnek köszönhetően 1972-ben modern szőlőfeldolgozó-üzemet létesítettek Detken, melynek befogadóképessége 7000 hektoliter volt, emellett az egyesülést követően a halmaji pince cement- és akonafahordóiban 12000 hektoliter bort vagy mustot tudtak tárolni. 1971-ben 14 cementtartályt helyeztek üzembe, melyek átlagosan 350 hektoliter űrtartalmúak voltak. Ezek feldolgozó kapacitása húszezer tonnás volt, tárolókapacitása pedig hétezer tonnát jelentett. Később bővült a pincészet, alumínium majd acéltartályokat vásároltak, főleg a must és a bor tárolására. A Dreher Sörgyár számára Németországban, 1938-ban készült tartályok leselejtezés után kerültek

az ugrai pincészetbe, melyek kiváló minőségűek voltak. 1985-ben a tsz tárolókapacitása 20ezer hektoliter volt, ebből hatezer hektolitert ászok hordókban, nyolcezer hektolitert cementtartályokban, négyezer kettőszáz hektolitert köracél tartályokban, és ezerkétszáz hektolitert alumíniumtárolókban tudtak fogadni.

A pincészetben a szőlő minősítése és a must fokolása egy húsz tonnás mérlegen történik. Ezt követően egy fogadógaratba kerül a szőlő, melyben ötvenezer kg fér el egyszerre. Innen a zúzóbogyózón keresztül a kocsányozóba, majd a léelvásztóba jut a szőlő. Bizonyos fajták esetében ez áztatást is jelent, mivel itt történik meg a zamanyag kioldása, mely következtében lesz illatos a bor. A léelvásztáshoz 1971-ben beszerzett gép egy modern KHS-60 típusú, automata prés volt, mely mellett dolgozott egy Vaslin nagynyomású prés is. Ezzel teremtdtek meg a minőségi szőlőfeldolgozás feltételei.

50. A detki pincészet ászok hordói

1976-ra a detki tsz termőszőlő területe 272 hektár volt, melyet 1979-re, 290 hektárra fejlesztett. Ekkor a megyében a Gyöngyös-Domoszlói Állami Gazdaság és a gyöngyöspatai Mátrai Egyesült MGTSZ rendelkezett csak nagyobb szőlőültetvénnyel.

Az 1975 évi megyei, a termésátlagot figyelembe vevő rangsor alapján a termelőszövetkezet a 14. helyen áll (51,9), s a mátraaljai kistérségben megelőz olyan nagy múltú szövetkezeteket, mint Visonta (47,6) és Nagyréde (47,7).

A terméshozamok tekintetében kimagasló az 1977-es év termésátlaga, mely 10,66 tonna/hektár, és az 1980-as évé, mely 9,28. megyei és országos összehasonlításban is jó eredményt ért el a termelőszövetkezet, mely nem kis mértékben köszönhető az infrastrukturális fejlesztésnek, a jó minőségű támberendezéseknek és a gépesítés megindulásának. Kezdetben beton támoszlopokat használtak, majd később tértek át az olajjal telített akáctámoszlopok használatára, mely kevésbé volt törékeny, és az időjárásnak is ellenállt, sőt a gépesítés is ezt követelte meg.

51. Az 1970-es éveket követően gyakran kapott a tsz elismerést

A megtermelt, feldolgozott szőlő nagy részét az Egervin vásárolta fel, Heves megyében 1985-ig kizárólagosan ez a cég rendelkezett külkereskedelmi engedéllyel is. A bor értékesítése mellett a szomszédos visontai tsz-szel együtt a megyében egyedül foglalkoztak must-értékesítéssel is. Viszont a többi megyei tsz-hez képest nem rendelkezett borkimérő egységgel a szövetkezet, amely a közvetlen értékesítést szolgálta volna, azonban nem építették ki ennek infrastrukturális hátterét. A mennyiség nem volt túl jelentős, 15 és 9 hektoliter között mozgott. Ebben az időben, a kereskedelemben is, mint az élet más területén is a személyes kapcsolatok voltak a meghatározók, melyek beárnyékolták a rendszerváltás utáni export kibontakozását.

A ludasi területen az 1980-as években kezdődött meg a szőlőtelepítés, több ütemben, míg elérte a 150 hektáros területet. Az országosan meghirdetett Vörösbor-

program keretében indult meg a beruházás, az Egervinnel közösen. A telepített szőlő Merlot, Zweigelt, Cabernet, Medoc és Carmin festőszőlő táblákból állt. 1984-ben az eredményes telepítés és termőre fordítás jutalmaképp a detki szövetkezet elnöke Szabó Imre és az Egervin igazgatója Dancz Pál Állami Díjban részesültek.

Az 1986 és 1989 közötti időszakra, a VII. ötéves terv idejére már nem készült telepítési terv a termelőszövetkezetben.

Az 1980-as évek végére már nemcsak a háztáji területeket művelték egyénileg a tagok, hanem a közös, eddig nagyüzemi művelés alatt álló területeket is felosztották háztáji parcellákra. Ennek ellenére a szövetkezet biztosított – fizetség ellenében – nagyobb munkára gépeket, így lehetett igénybe venni permetezést, talajmunkákat is.

Mátraaljai történelmi borvidék nagyüzemeinek összes háztáji területe

(ha.)

Sorszám	Megnevezés	1970	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1985
1.	Abasár Rákóczi Mg. Tsz	332	246	285	332	303	207	208	219
2.	Detk Magyar-Bolgár Barátság *	39	22	19	16	14	12	12	34
3.	Domoszló Mátragyöngy Mg. Tsz	151	108	98	89	102	106	100	167
4.	Ecséd Egyetértés Mg. Tsz	107	68	48	22	39	49	49	
5.	Egerházi Békés Mg. Tsz	46		12	15	25	25	37	
6.	Földvár Rákóczi Mg. Tsz	27	34	34	37	36	36	18	
7.	Gyöngyös Mátrakincse Mg. Tsz	439	380	381	376	409	354	228	218
8.	Gyöngyös-Domoszlói ÁG								
9.	Gyöngyhalász Győzelem	45	36	25	10	20	19	22	44
10.	Gyöngyösörösi Fehérvár 24.	51	83	31	29	41	58	58	63
11.	Gyöngyöspata Mátrai Egyesült	304	338	275	240	295	303	312	271
12.	Gyöngyösörösi Mátrai Mg. Tsz	170	161	139	142	125	156	152	67
13.	Károlyi Komu. Mg. Tsz	39	26	25	27	25	25	24	9
14.	Macka Mátravölgye Mg. Tsz	129	127	149	87	117	138	139	125
15.	Nagyréde-Szőlőkezt Mg. Tsz	204	170	187	184	184	221	232	296
16.	Vámosgyöki Barátság Mg. Tsz	15	14	16	10	8	7	13	29
17.	Vercelér Dósa Mg. Tsz	147	41	38	38	41	41	43	
18.	Visonta Reménység Mg. Tsz	58	42	47	54	54	64	68	97
Mátraalja összesen átlag:		2303	1896	1909	1708	1837	1801	1721	1639

1984-ben Detken, Halmajugrán és Ludason 402 hektár szőlőültetvény volt, melyből 293 hektár termett is. A háztáji 36 hektár területű volt, ebből 10 hektár már termő szőlőt jelentett. A területek hozama 2532 tonna szőlő volt. A számok tükrében a tsz jelentős szerepet töltött be a mátraalji térségben, a statisztikai adatok szerint csak Nagyréde és Gyöngyöspata szövetkezetei előzték meg.

1987-ben az országosan megjelenő törzselhalásos betegség a tsz területén is megjelent. A betegség által megtámadt ültetvények regenerálására az állam is kárpótlást biztosított, a Magyar-Bolgár Barátság Mgtsz 79,7 hektárra. A megyében a harmadik legnagyobb, beteg terület volt a tsz kezelésében.

A rendszerváltás után

Katona György 1990-ben lett az elnöke a termelőszövetkezetnek. A tsz sok más „társától” eltérően túlélte a rendszerváltást, bár nevéből elhagyta a bolgár barátságra utaló jelzöt. A '90-es években a gazdasági helyzet nem kedvezett a termelőszövetkezeteknek. 1994-re az egyre fokozódó eladósodást is sikeresen megállították, ami leginkább a kárpótlások következtében alakult ki, mikor is a szövetkezeti vagyonból kellett a felmerülő igényeket rendezni. Kárpótlásban visszaadásra került 38ezer aranykorona értékű terület. Ez nem jelentett területi veszteséget a szőlészetben, inkább tulajdonosváltásként értelmezhetjük.

52. Katona György elnök (középen áll) kollégáival Erdélyben

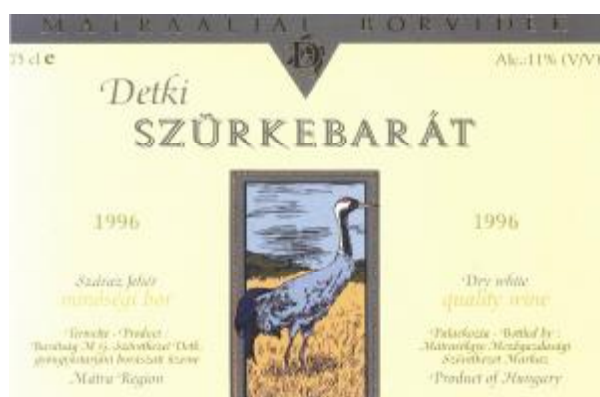
A gazdasági stabilitás megtartása főleg az ugrai pincészet a bánya részéről történt kisajátításának pénzüsszegéből sikerült. A bányától kapott kisajátítási pénzből a tsz megvásárolta a gyöngyöstarjáni Haller-pincészetet, és a hozzá kapcsolódó Borhytanyát.

1736-tól kezdve 10 éven át francia hadifoglyokkal építtetett Haller pince eredetileg 271 méter hosszú volt, és nevét építtetőjéről, Haller Zsigmondról kapta. Jelenleg többszintes pincerendszer található a településen. Legmélyebben a Haller pince található, amely jelenleg 570 méter hosszú egyenes pince. Ez Közép-Európa leghosszabb egyenes ágú pincéje, ahol jelenleg 170 darab 60-100 hektoliteres fahordó áll. A Haller pince fölött az Adorján pince húzódik, mely korábbi borkereskedő

tulajdonosáról kapta nevét. Ezen pinceág mellett és fölött található egy félig földbe süllyesztett bortároló csarnok. A pincekomplexum jelentős értéket képvisel mind turisztikai, mind borászati szempontból.¹¹⁴

A felvásárolt bor feldolgozása és tárolása pár évig áthelyeződött Gyöngyöstarjába, azonban a gazdasági nehézségek miatt nem tudta a tsz megtartani ezt a komplexumot, így tovább kellett adni a pincészetet.

Az 1990-es években felújították a kapcsolatot az oroszországi piac résztvevőivel, ahová elsősorban lédig (kimért, nem palackozott) bort értékesítettek. Emellett szlovák és német területekre exportáltak bort.

53. A tsz által palackoztatott borok címkéi

¹¹⁴ Csizmadia –Szelényi 2005 68 p.

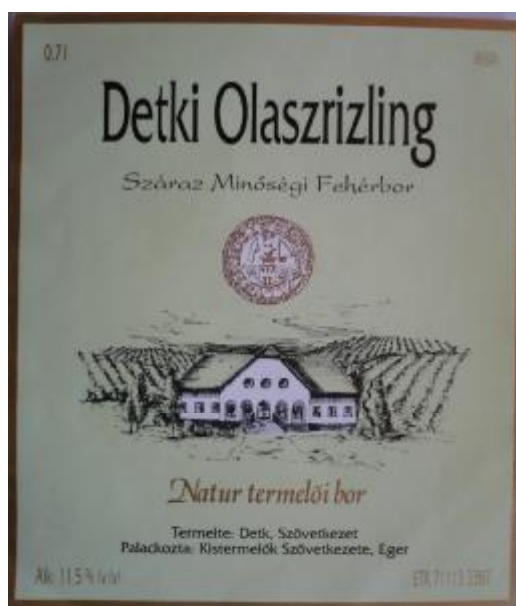
Az új gazdasági feltételek elvárták volna a termelőszövetkezetektől is a marketingtevékenységet és piac kívánalmainak megfelelő termelést. Azonban a lédigbor értékesítés csak egy szegmense a piacnak, s a verseny igen nagy. Ennek eredményeképp 1997-re eladatlan készletek halmozódtak fel, s a borpiacon verseny dült a vevőkért. Több szövetkezet ebben a nehéz gazdasági helyzetben belement kétes, külföldi üzletekbe is, melyek a tsz-ek gazdasági stabilitását is veszélyeztette. A detki tsz-nek is számos kinnlevősége maradt a gazdasági év végére, emiatt a mérleg nem lehetett pozitív előjelű.

A rendszerváltás óta folyó „szövetkezeti lebegtetés”, azaz a szövetkezetek besorolásának a hiánya súlyos következményekkel járt a detki tsz számára is az 1990-es évek végére. A szövetkezet azonban nem tudott életben maradni a megváltozott társadalmi és gazdasági feltételek mellett. Több dolgozótól furcsa körülmények között váltak meg, s személyes ellentétek uralkodtak az újonnan megválasztott elnök, Kovács András, és a megmaradt tagság között. Ennek eredményeképpen a termelőszövetkezet eladósodott, tartozásait nem tudta rendezni, és azok az elküldött dolgozók, akik nem kapták meg járandóságukat, végrehajtást kértek a tsz ellen. Az egyetlen kiút a tsz részvénytársasággá való alakulása lett volna, de ezt a vezetőségben feszülő belső személyes érdekellentétek megakadályozták.

Ennek eredményeképpen 2000-ben – az országban ebben a szövetkezetben először – szövetkezeti üzletrészre valódi, használható vagyontárgyakat lehetett kivinni. Ezt a helyzetet segítette az állami üzletrész kifizetések megindulása, mely először a külső tulajdonosokat, majd a nyugdíjas tsz-tagokat érintette. A tsz-nek saját tulajdonú szőlőterülete nem maradt, felvásárlást és feldolgozást azonban felbomlásukig folytattak.

54. A tsz irodaháza, mely az 1980-as években épült, a Beökönyi-kúria elé.

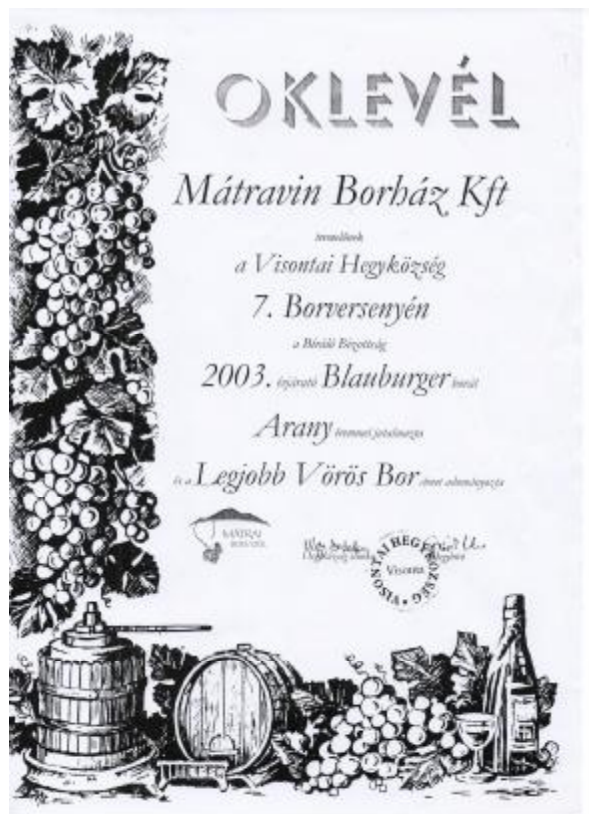

55. Borcímke, rajta az új tsz iroda grafikája

A tsz működésének megszűnését követően alakultak meg a szövetkezet alapjain az alábbi kft-k: Ludastej Kft., Gazdinfo Kft. és a szőlészeti-borászati üzletágat folytató Mátravin Borház Kft. Az utóbbi Kft. folytat szőlőfelvásárlási, feldolgozási és borértékesítési folyamatot, ő rendelkezik a detki pincészettel is. Jelenleg az erdélyi, a csehországi és a kínai piacon vannak jelen boraikkal.

A szőlőtermelés értékesítésére, szabályozására hivatott hegyközségeket 1994-ben hívták újra életre. A termelés, a területek szétaprózódása tette szükségessé a hegyközségek létrehozását.

A Mátraalján 20 hegyközség alakult – köztük egy Detken is - , melyeknek feladatai közé tartozik az ágazatra vonatkozó adatgyűjtés, a származási igazolványok kiadása, a jövedéki törvény ellenőrzése.

56. A Kft. borai továbbra is sikeresek

Növénytermesztés és állattenyésztés

Detk és Ludas korai mezőgazdasági tevékenységéről az összeírásokból lehet következtetni. Már a török hódoltság idején lakott települések, így pénzben és terményben fizetnek adót a töröknek, a mezőgazdasági növénytermesztésük, állattartás és szőlőbirtok után.

A környéket gyakran dúló háborúk nem tettek jót a mezőgazdasági termelésnek. A folyamatos sarcolások, katonai felvonulások sokszor megnehezítették a falvakban lakók mindennapi élelemhez való jutását.

Az 1771-es úrbérrendezés rögzítette a falvakban lakó jobbágyok tulajdoni viszonyait, s megszüntette az addigi újraelosztásos földosztást. Ennek alapján tudhatjuk, hogy Detken 660 hold szántó és 176 hold rét áll művelés alatt, míg ugyanekkor Ludason 770 hold szántó és 275 hold rét található.¹¹⁵

Az 1787/88-as járási rovásadó-sommázatok szerint Detken 25 telkesjobbágy, 5 házas zsellér, 1 házatlan zsellér és 14 szolga volt, az állatok közül 72 saját igásökör, 28 kölcsönvett ökör, 37 fejőstehén, 13 meddő tehén, 19 tinó, borjú, 84 hámos ló, 16 csikó, 47 sertés és 200 juh volt. Az adóztatott házak száma 30. 750 kishold szántó, 279 legelőre járó nagyobb marha, 247 legelőre járó kisebb marha, valamint 5 kézi munkás jellemezte a falut.¹¹⁶

Az 1787/88-as járási rovásadó-sommázatok szerint Ludason 29 telkesjobbágy, 15 házas zsellér, 1 házatlan zsellér és 10 szolga volt, az állatok közül 62 saját igásökör, 14 kölcsönvett ökör, 30 fejőstehén, 6 meddő tehén, 12 tinó, borjú, 62 hámos ló, 13 csikó, 45 sertés és 215 juh volt. Az adóztatott házak száma 85. 756 kishold szántó, 199 legelőre járó nagyobb marha, 260 legelőre járó kisebb marha, valamint 14 kézi munkás volt Ludason.

Ugyanezek a számok az 1827/28-as járási sommázatok szerint Ludason: 18 telkesjobbágy, 18 saját igásökör, 12 kölcsönvett ökör, 7 fejőstehén, 8 meddő tehén, 45

¹¹⁵ Soós 1973 111 p.

¹¹⁶ Soós 1973 65 p.

hámos ló, 8 csikó, 17 sertés, 43 juh, 32 adóztatott ház, 586 kishold szántó, 98 legelőre járó nagyobb marha és 60 legelőre járó kisebb marha.¹¹⁷

Detk község határa 1930-ban 4880 kataszteri holdat tett ki, ebből 3901 hold volt a szántó, 61 kert, 293 rét, 76 a szőlő, 316 legelő, 8 erdő és terméketlenül maradt 266 kataszteri hold. A birtokmegoszlás a következő: egy nagybirtok, öt középbirtok és számos 5-50 holdas kisbirtok működött. A földeken széleskörű növénytermesztés folyt. A legfőbb terményt a búza jelentette, amit követett az árpa, kukorica, s a zöldségtermesztés; kisebb területen termesztettek még burgonyát, lencsét, babot, cukorrépát, köztesként tököt. A föld fekvése szerint különféle vetőforgókban gazdálkodik. Magtermelés: lóhere és luczernamag. Lóállomány: 33. Ebből igás 21, egyéb 12. Szarvasmarha 347. Ebből jármos 160, magyar faj, 12 tehén nyugati faj, 138 gulyabeli, 35 hízó és 2 bika. Juhállomány 1500 Merino, 50 tenyészkossal. Van két 8 lóerejű gőzcséplőkészlete. A munkaerőt helyben és Mezőkövesden szerzi. Napszám árai férfiaknál 100-tól 240 fillérig, nőknél 60-tól 160 fillérig. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 30 korona."¹¹⁸

Az őstermelő lakosság száma 662. Közülük 80 folytat önálló gazdálkodást, eltartottaik száma pedig 173. A nem önállóan gazdálkodók közül 286 mezőgazdasági munkás, 118 pedig cseléd. Kivülök a lakosságból 113 iparos, 24 kereskedő, 112 közlekedési alkalmazott, 25 közszolgálati alkalmazott, 6 napszámos, 159 nyugdíjas és 18 házi cseléd. 350 gazdasága 35 kivételével 10 holdnál kisebb gazdaság. A fennmaradt 35-ből 33 kiterjedése 10 és 50 katasztrális hold között mozog, egy 62 k. holdas, egy pedig 595 hold terjedelmű. Az összterület kiterjedése 1873 k. hold, ebből 1422 k. holdat a szántóföldek, 48 holdat a kertek, 202 k. holdat a rétek, 9 holdat a szőlők, 74 k. holdat a legelők, 2 holdat az erdők foglalnak le. 116 k. hold pedig nem termelő terület. A szántók főterménye a búza, a zöldségtermesztés, a tengeri, árpa és a lencse."¹¹⁹ - írja Ludas állapotáról a Heves megyei Adattár.

¹¹⁷ Soós 1973 111 p.

¹¹⁸ Borovszky 1909 54 p.

¹¹⁹ Ladányi 1936 217-218 pp.

A fentebb sorolt adatok alapján elmondhatjuk, hogy a szőlőművelés mellett a vidék adottságainak megfelelően domináns ágazat volt a szántóföldi növénytermesztés. A domborzati viszonyok pedig a legelők, rétek kihasználtságának is kedveztek.

Nagyüzemi keretek között

Detk

A községben 1949-től működtek termelőszövetkezeti csoportok, melyek megalakulásáról és működési feltételeiről már fentebb szóltuk. Az 1950-ben alakult Szabadság nevű közös gazdaság mintegy 300 hektárnyi területen 25-30 taggal. Az emberi erőn kívül 8-10 pár ló, továbbá a helyi gépállomástól igénybe vett G-35-ös traktor és egy Zetor K-25-ös segített a munkában. 1959-ben a falu lakosságának nagy része ebbe a szövetkezetbe lépett be, így a közös terület 1887 hektárra növekedett.

A közös gazdasági művelés alá esett szántóföldön kezdetben kukoricát, vörösherét és szarvaskerepet termesztettek. A termelőszövetkezet folyamatosan alakította ki minden téren a termelési profilját, melynek eredményeképpen az 1960-as évekre a növénytermesztés fő terményei voltak a tavaszi és őszi árpa, az őszi búza és a kukorica. A fejlődés eredményeképpen a kezdeti termésátlagok megduplázódtak. (1959-ben hektáronként 18-20 mázsa kukorica termett, míg 1980-ban 53 mázsa.)

A kompolti kutatóintézettel összhangban fajtakísérleteket is végeztek a tsz területén. Már az 1960-as években megkezdődött egy nyereségesebb ágazat, a kertészet fejlesztése.

Állattenyésztés tekintetében egy csekély számú állatállománnyal kezdte meg a tsz a gazdálkodást. A közös állatállomány elhelyezésének kérdése a megalakulást követően azonnal aktuálissá vált, így megkezdték egy közös istálló építését, melyhez a követ a farkasmályi kőbányából szerezték be. A kezdeti magas lóállomány a gépesítés növekedésével csökkent, helyét a szarvasmarha és sertésállomány növekedése vette át. A kezdetben nyilvántartott 186 ló helyett 1965-ben már csak 64 ló dolgozott a szövetkezetben.

Ludas

Az 1960-as évtizedet immár tehát tsz-községként kezdte meg Ludas és Detk: az 1960. április 28-i vb ülésre készítette a ludasi tsz elnök azt a beszámolót, melyből megtudhatjuk, mit is vetett el tavasszal a tsz:

"A termelőszövetkezetünk a tavasz folyamán elvetett 250 katasztrális hold tavaszárpát, 20 kh. zabosbükkönyt, valamint 20 kh. takarmánykeveréket, 40 kh. szarvaskerepet, 30 kh. vörösherét, 25 kh. lucernát, 37 kh. cukorrépát, 50 kh. borsót, 10 kh. kapáslucernát, 20 kh. burgonyát, 14 kh. mákot, 2 kh. zöldséget, 2 kh. dughagymát és 40 kh. kukoricát." ¹²⁰

"A TSZ megszilárdítása érdekében a tanács kimondja a nagyüzemi gazdálkodás, a közös munka megkezdését, azzal, hogy a soronlévő feladatokat (mint pl. a trágyázás, a herék és szarvaskerep kaszálását és betakarítását) már közös nagyüzemi módszerek mellett végezzék." ¹²¹

1964-ben 10,8 q (mázsa) kenyérgabonát, 3,8 q takarmánygabonát, 17,5 q kukoricát, 138 q cukorrépát, 180 q silókukoricát, 1,5 q borsót, 9 q napraforgót és 17 q szálastakarmányt termelt a tsz, az állatállomány pedig a következőképpen alakult: 178 szarvasmarhája, benne 50 tehene, 53 hízómarhája, és 39 anyakocája, 300 hízója volt a tsz-nek. ¹²²

1968-ban kezdett el építeni a Heves megyei Tanácsi Építőipari Vállalat másfél millió forintos költségvetéssel egy 98 férőhelyes tehénistállót Ludason. Ekkor már egyébként az 1500 kh. területen gazdálkodó tsz összes árbevételének mintegy 40 százaléka az állattenyésztésből származott: a sertésállományt 1965-ben alapozták meg, amikor is törzskönyvezett cornwall fajtájú sertéseket vásároltak, de később kannevelő törzstelepnek is kinevezték a sertésenyészetet. S még mindig maradv a mezőgazdaságnál, ebben az időszakban az Országos Ültetvénytervező és Szaporítóanyag Forgalmazó Vállalatnak már működött Ludasi Telepe, melynek az volt a feladata, hogy vadalannyal ellássa a környező területek gazdaságait.

¹²⁰ XXIII-1063/6 1960

¹²¹ XXIII-1063/6 1960

¹²² XXIII-1063/7 1967

Magyar-Bolgár Barátság

1975-ben több mint négyezer hektáron termesztettek búzát, kukoricát, pillangósokat és sörárpát. Jelentős az állattenyésztésük is, 550 darab fejőstehenük van, a hízott bikákból pedig exportra is szállítanak. Évente 3000 sertést nevelnek és adnak le a gyöngyösi Húsipari Vállalatnak, 800-at pedig saját maguk vágnak le, és a tsz gondoskodik a négy község húsellátásáról. Juhászatuk is van, 1500 anyajuhval.¹²³

Az egyesített közös gazdaság nehézségei elsősorban a telepek szétszórtságában jelentkeznek. Az egyesülés előtt szarvasmarhából a legnagyobb állománnyal Nagyút rendelkezett, a legnagyobb sertés és juhállomány pedig Detken volt.¹²⁴ Az egyesüléskor hat állattenyésztési telepen volt elhelyezve az állatállomány, mely épületek a korszerűsítésre, fejlesztésre sem voltak alkalmasak, így nagyobb részben emberi erőforrások igénybevételeivel valósult meg a termelés, kevésbé a gépek segítségével.

A növénytermesztés bizonyult a tsz egyik legeredményesebb ágazatának. Itt a legmagasabb a gépesítettség aránya, gyalogmunkát már nem végeznek. Itt működött a legtöbb erő- és munkagép, így érthető hogy a költségek itt voltak a legnagyobbak, ugyanakkor a legnagyobb jövedelmet is ez az ágazat biztosította.

Az ágazat kettős feladatot látott el, egyrészt az árutermelést, másrészt az állattenyésztés szükségleteit elégítette ki. Mindezekon túl támogatták a háztáji, kisegítő gazdaságokat. Megfelelő minőségű és mennyiségű abrak- és szalastakarmányt biztosítottak a tagok ilyen jellegű gazdálkodásának segítésére.¹²⁵

Az őszi búza vetésterületi aránya volt a legnagyobb, mintegy 35 %, a tavaszi árpa 10 %, a kukorica 10-12 %-os, a lucerna ugyancsak. A napraforgó és a fénymag 8-8%-os vetésterületet képviselt.

A bányaművelés nemcsak a szőlőültetvényeket, a szántóföldi növénytermesztést is veszélyeztette. A területcsökkenést hatékonyabb munkával és korszerű beruházásokkal igyekeztek ellensúlyozni.¹²⁶

¹²³ Szent-Miklóssy 1975

¹²⁴ A világ mezőgazdasága 1987 179 p.

¹²⁵ Ua. 180 p.

¹²⁶ A világ mezőgazdasága 1987 174 p.

A termőterület alakulása (hektárban)

	1980	1987
Szántó	4396	3491
Szőlő	480	315
Rét-legelő	743	898
Erdő	56	55
Egyéb	6	22
Összesen	5550	4781

Száz hektáron zöldségféléket is termesztettek. Ebből 60 hektár az étkezési paprika, a többi paradicsom, káposzta, uborka, dinnye, görögdinnye, karalábé és zeller.

Részarányos megoszlásuk százalékok szerint

Káposztafélék	3,5
Gyökérzöldségek	2,0
Burgonyafélék	10,0
Paprika	50,0
Kobakosok	20,0
Paradicsom	13,0
Fólia alatti termelés	1,5

A zöldségek egy részét saját üzleteikben értékesítette a szövetkezet. A tapasztalatok szerint igen hasznos a zöldségfélék termesztése, mert sokat segít abban, hogy a női dolgozókat mindig foglalkoztatni tudják.¹²⁷ A tsz kertészeti termékeit több alkalommal az OMÉK kiállításon díjazták, sőt eredményesen vettek részt az 1978-ban az erfurti kertészeti világkiállításon.

¹²⁷ Szent-Miklóssy 1975

57. Gépi palántálás az 1980-as évek elején

S hogyan lehettek képesek ezeket a kiváló eredményeket felmutatni: Szabó Imre, a nagy tapasztalatokkal rendelkező Állami-díjas elnök költői szavajárása:

„Beszélgetünk a földdel, és így tudjuk meg, mit kíván és mire képes!”¹²⁸

A detki termelőszövetkezeti kereskedelmi boltok mintájára Ludason is építenek és üzemeltetnek majd hús-, tej- és zöldség-gyümölcs boltot, amely nagymértékben javítja a ludasi lakosság ellátását is.¹²⁹ – hangzott el 1974-ben, mely terv még abban az évtizedben meg is valósult a következőképpen:

58. A detki zöldség-gyümölcs üzletben az eladó, Nagy Istvánné, Szabó Imre tiszelnök és Sarlós István megyei politikus a '70-es években

¹²⁸ A világ mezőgazdasága 1987 176 p.

¹²⁹ Gyurkó 1974

Halmajugra, Ludas, Nagyút községekben egy-egy élelmiszer-zöldségboltot, továbbá büfé-falatozó kiskereskedelmi egységeket, illetve vendéglátó egységeket alakítottak ki. A termelőszövetkezet Detken tőkehús-feldolgozó vágóhidat üzemeltetett, amely ellátta a négy települést.

Üzleteket nemcsak a falvakban, hanem a távolabbi városokban is létrehoztak, így a megyeszékhelyen, Egerben és a távolabb eső Kazincbarcikán. Az áru gyors terítését szintén tsz alkalmazottakkal oldották meg.

Bekapcsolódtak az idegenforgalomba is, Mátraházán vendéglátó egységet működtettek.

59. Babrak Karmal afgán államfő 1982-ben a detki Nagy Vilmos háztáji sertéstenyészetének megsejmlélésén.

A képen jobbról az államfő, mellette tolmácsa, Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke, és a házigazda.

Kiegészítő tevékenységek

A Heves Megyei Sütő- és Édesipari Vállalat, a Budapesti Édesipari Vállalat, valamint a detki tsz a termelőszövetkezet halmajugrai telephelyén kekszgyárat hozott létre 1971-ben. Ehhez a beruházáshoz a termelőszövetkezet adta a telephelyet, az épületeket, és a beruházás kivitelezéséhez 20 millió forintot, és ennek arányában részesülnek az ott képződött nyereségből is. A detki kekszgyár hamar nyereségessé vált, s termékei országosan népszerűek lettek. 1992-ben jött létre a Kft. Tulajdonosai a Detki Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet, a Heves Megyei Sütő- és Édesipari Rt., valamint a Stollwerck Kft. Jelenleg több mint 100 embernek biztosítják a munkalehetőséget, akik automata gépsoron nyolcórás műszakban dolgoznak. A detki szövetkezet nehéz szívvel vált meg 1997-ben, a nehéz gazdasági helyzet következtében az akkor már Detki Keksz Kft.-ben levő üzletrészeitől. Az üzem azóta is sikeresen működik, évente 7500 tonnányi kekszet állít elő.

60. A volt Bráhm(Bálint)-birtok, ma a kekszgyár épülete

A Kőbányai Sörgyárral kötött megállapodás értelmében létrehozták a sörpalackozó üzemet a detki tsz központ szomszédságában, mely óránként 3000 üveget palackozott. Évente százezer hektoliter sört palackoznak, melyet el is szállítottak az elosztó telepekre.

Az 1970-es években létrehoztak egy műanyagüzemet is, szintén detki székhellyel, melyben évente 8-10 millió forint értékben állítottak elő műanyagtermékeket. A Borsodi Vegyi Kombináttal együttműködve végezték ezt a munkát, melyet a rendszerváltást követően kft.-vé alakítottak át.

A szövetkezet „magánélete”

A detki szövetkezet szervezeti felépítése azonos volt az ország többi hasonló típusú szerveződésével. A szocialista berendezkedéshez híven pártalapszervezet, nőbizottság és többek közt versenybizottság is működik a szövetkezet keretein belül.

A termelés ágazatokra bontották (növénytermesztési, állattenyésztési, kertészeti, szőlőtermesztési, gépesítési és építési) melyeket az ágazatvezetők irányítanak. A három elnökhelyettes és az ágazatvezetők folyamatos eszmecseréje biztosítja az eredményes termelést.¹³⁰

A tagság számára évente tartottak beszámolót, azaz zárszámadást, melyen egy szerény egytálétel is várta a megjelent tagokat. A vezetőség azonban megadta a módját a sikeres gazdálkodás ünneplésének. A zárszámadást követő vacsorák gyakran 10-12 fogásos menüsorból álltak, mellette jóféle bor és pálinka, sőt, helyi palackozású sör csillapította a szomjukat. Ezen a vacsorán a tsz-községek vezetőit is vendégül látták.

61. Termelőszövetkezeti zárszámadásra készülődés a tsz konyháján az 1980-as években

A termelőszövetkezet a szocialista időkben elvártak szerint minden ötéves tervében fontos hangsúlyt helyezett a dolgozók, a falvak lakóinak szociális helyzetének

¹³⁰ A világ mezőgazdasága 1987 187 p.

javítására. Ennek eredményeképp működése során több ízben anyagi támogatást nyújtott a községeknek, a községekben működő iskoláknak. A legjelentősebb beruházás a közös tanács lakosságát ellátó, Detken épített Egészségügyi Kombinát volt, melynek költségeihez jelentős mértékben járult hozzá a tsz. Saját dolgozóit is kiemelten támogatta, többször kirándulásokkal, jutalomüdvözlésekkel honorálta teljesítményüket. A mindennapokban üzemi konyha állt a dolgozók ellátásának szolgálatában, mely alkalmanként 600 adag étellel tudta ellátni a tsz-tagságot.

62. A tsz konyhaépülete az önkormányzati felújítást követően

Azokat a dolgozókat, akik nem végezték el az általános iskola nyolc osztályát, támogatták tanulmányaik befejezésében, munkaidő kedvezményt adva nekik. Szintén munkaidő kedvezménnyel motiválták a dolgozók politikai és szakmai továbbképzését is magasabb szinteken, így több tagot iskoláztak be mezőgazdasági szakközépiskolába, felsőoktatási intézményekbe.

Művelődési céllal a szövetkezethez tartozó községekben ingyenes filmvetítéseket, színházlátogatást szerveztek a tagság számára. Minden évben kirándulások színesítették a dolgozók hétköznapi életét. A tsz-tagok részt vehettek magyarországi és külföldi kirándulásokon is. A tsz nagy taglétszáma miatt külön kirándultak ágazatok szerint a tagok, sőt külön vitték utazásokra a már nyugdíjas tsz-tagokat is. Részt vettek megyei szervezésű utakon is, mint például 1977-ben és 1978-ban a Szovjetunióba tartó Barátság-vonat. Hajdúszoboszlón 7-7 napos turnusokban pihenhettek a szövetkezet dolgozói, természetesen díjtalanul.

63. A kertészetben dolgozók nők egy csoportja kiránduláson az 1980-as években

Nem maradhatott le a tsz a korban kötelező szocialista munkaversenyben sem. 1986 folyamán összesen 24 brigád vett részt munkaversenyben, melyhez csatlakozott a tsz valamennyi dolgozója. A termelőszövetkezet vezetősége értékelte a brigádmozgalom eredményeit, és a legjobb brigádok részére pénzdíjazást szavazott meg. Munkájuk elismeréseként a szövetkezet immár háromszor nyerte el a „Kiváló szövetkezet” címet.¹³¹

64. Országos elismerés jár a kiváló szövetkezeti dolgozónak, Szabó Vilmosnénak

¹³¹ A világ mezőgazdasága 1987 192 p.

Az arra érdemes dolgozókat a tsz vezetése igyekezett lehetőségeihez mérten jutalmazni. Így a törzsgárda tagságot, a 10, 15, 20 éves munkaviszonyt jelentős pénzüsszeggel honorálták. Nőnapkor a szövetkezet női dolgozói minőségi étkészletet, kulacsot vagy kávékészletet (általában Hollóházi Porcelánt) kaptak ajándékba. Ezeken kívül minisztériumi elismerés volt a jutalma a több évtizedig eredményesen dolgozó tagoknak.

65. Ajándék porcelán díszkulacs, rajta a tsz emblémája

A bányaművelés következményei

A Mátra vulkáni tevékenysége már a miocén korban végetért, de a vulkáni utóműködés nagy hatással volt a terület külső képére. Beltenger árasztotta el az Ős-Mátra Alföld felé lesüllyedt részeit, és üledékét lerakva láposodási folyamatot indított el.¹³²

Ennek a folyamatnak az eredménye, hogy a települések alatt és határukban is eltérő mélységben és nagyságban széntelepek alakultak ki. Az ennek hatására kibontakozó – mind a mai napig tartó bányaművelés nagy hatással volt a környék szőlőművelésére is.

A Mátraalján az 1880-as években Rózsaszentmártonban kezdődött a hazai lignitbányászat. 1918-ban alapították meg a Mátravidéki Szénbánya Rt.-t, a mai vállalat elődjét. Az 1960-as évektől kezdődően a gazdaságtalanul működő bányák megszűntek, így a rózsaszentmártoni és a lőrinci mélyművelésű bányákat is bezárták. A mai Mátrai Erőmű – eredeti nevén Gagarin Hőerőmű - beruházása 1965-ben kezdődött meg. Az erőmű ellátására nyitották meg 1964-ben a Thorez Bányát ugyanebben a térségben. Az itt levő lignitet külfejtéses nagyüzemi technológiával termelik ki.¹³³

A bányászatnak a talajtani következményei a legerősebbek és legszembetűnőbbek. Igen gyakori, hogy a bányákból kikerülő meddőt egyszerűen a termőtalajra döntik, illetve juttatják, s így az eredeti természetes talajtakaró a meddőhányók hányóin részben vagy teljes egészében megsemmisül.

A mélyművelésű bányák meddőhányóira kikerülő, különböző szemcseösszetételű homokkövek, durva mészkövek közé igen sok magas szervesanyag-tartalmú agyag, márga és lignit is kikerülhet. Így már maga a friss meddő is a fekete rendzina talajokra hasonlítható. A különböző vegyifolyamatok hatására – helyes agrotechnikai eljárással – kedvező talajféleségek alakulhatnak ki. A mélyművelésű lignitbányák meddőhányóin nagyobb vízmegkötő képességű és

¹³² Bodnár 2001 180 p.

¹³³ Bodnár 1986 185 p.

mész tartalmú, lényegesen lúgosabb kémhatású, nagyobb szervesanyag- és tápanyagtartalmú talajok fejlődhetnek ki.

A Mátraalja ezen területének geológiai adottságai, a vidékre jellemző éghajlati elemekkel, valamint a felszíni formák alakulásával párosulva befolyásolják a vidék mezőgazdasági célú hasznosíthatóságát.

A bányatörvény alapján a vízelvonás folytán keletkezett károk bányakárnak minősülnek. Vízelvonás esetén a károkat elsősorban természetbeni kártalanítással, az elvont víz más vízforrásból történő helyettesítéssel, tehát megfelelő vízbeszerző és vízvezető művek létesítésével lehet kompenzálni. E különféle tényezők összetett hatása különböző módon érvényesül a két település életében, s ennek következményei a mezőgazdasági termelésben is megmutatkoznak. A modern mezőgazdaság az adottságok és lehetőségek figyelembevételével igyekszik ezeket a negatívumokat a lehető legkisebb mértékűre redukálni, s olyan növénytermelési szerkezetet kialakítani, amely biztosítja az állattenyésztés fejlődését is.

Az eredeti elképzelések szerint a lignitmezőt egy Gyöngyös környékén felépítendő vegyi kombinát nyersanyagául áldoznák fel, azonban később mégis villamosenergia előállítás mellett határoztak.¹³⁴

66. A visontai Mátra Erőmű távlati képe, háttérben a markazi víztározó

¹³⁴ Bodnár 1986 185 p.

A Mátrai Erőmű területi terjeszkedése már az 1970-es években megkezdődött a dolgozatban említett falvak irányába. Kezdetben szántóföldeket vontak bányaművelés alá, majd ezt a Laub pincészet felszámolása követte 1972-ben. Tervben volt Visonta község teljes felszámolása és kitelepítése, mivel az előrejelzések szerint gazdag szénréteg található a falu alatt. Ennek érdekében építési tilalmat rendeltek el a községben, s az egri vármúzeum kutatói megpróbálták menteni a falu múltját. A terv azonban a visontaiak szerencséjére nem valósult meg, nem úgy, mint Halmajugra esetében.

1994-re kisajátították a déli bánya számára Halmajugra alsó részét, 36 lakóházzal, a szövetkezeti majossal, pincészetrel és 21 hektár szőlőterülettel együtt.

A bányától 260 millió forint kisajátítási kártalanítást kapott a termelőszövetkezet, melynek egy részéből megvásárolták a Gyöngyöstarjáni Haller-pincét. Itt új feldolgozó-gépsort állítottak üzembe, modern PERA-féle hűtőrendszert építettek ki, amely a korszerűbb feldolgozást segítette elő.

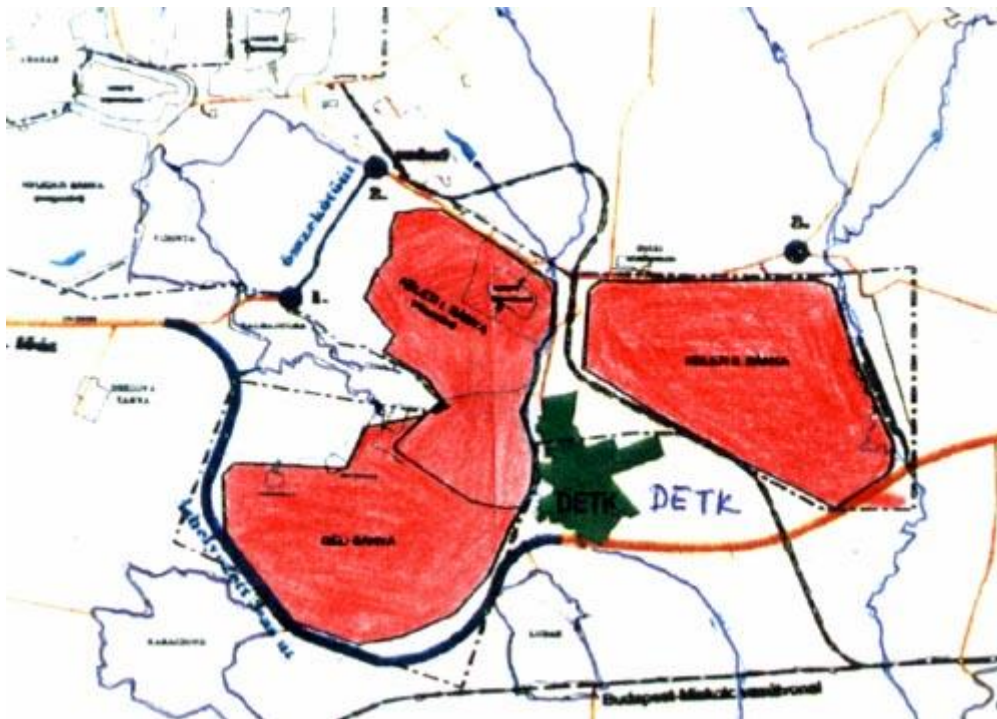
1999-től kezdődően került sor a 3-as főút Ludas felé eső oldalán levő szőlőültetvények kisajátítására, majd a főútvonal áthelyezésére is.

A táj képe egy évtized leforgása alatt megváltozott. Meddőhányó dombok kerültek addig sík területekre, sok ezer hektár szőlőt kellett a tulajdonosoknak kivágni, új utak szelik át a vidéket. A bánya terjeszkedésének kapcsán a közelmúltban nyílt meg Detken egy régészeti kiállítás, mely a főút nyomvonalának áthelyezésekor előkerült leleteket mutatja be.

A folyamat következtében a helyi szőlőtermelők távolabbi falvak szőlőskertjeibe szorultak, legtöbbször a bánya által elvett szőlő helyett újat vásároltak Visonta, Abasár, Domoszló határában. A megtermelt szőlő azonban gyakran a detki pincébe kerül, így őrizve az évszázados szőlőtermesztés emlékét.

A Mátrai Erőmű Rt. Magyarország villamos energia termelésének 10%-át adja, s mindezt hazai alapanyag: lignit felhasználásával. A visontai lignit fűtőértéke viszonylag alacsony, ennek ellenére a külszíni fejtés miatt a bányászat az országban a leggazdaságosabb. A kitermelés legnagyobb hátránya, hogy a külszíni fejtések a földfelszínt roncsolják, s ez igen nagymérvű beavatkozást jelent a tájba, amely

maradandó sérülést szenved. A talajélet csökken vagy megszűnik, a talaj részben vagy egészben terméketlenné válik.

67. Detk határában lezajló bányászati munkálatok

A külszíni bányaművelésre vonatkozó előírások a mielőbbi technikai rekultivációra, a zöldfelület kialakítására, a hányóföldek mező- vagy erdőgazdasági újrahasznosításra irányulnak. Ennek módszerei lehetnek a potenciális termőréteg szelektív letermelése, a kész hányófelületek humusszal, termőképes talajjal való terítése. A bányászati tevékenység befejezése után a leművelt területek újrahasznosítását jogszabályok írják elő. A regenerálódás folyamata természetes úton 30-50 év is lehet.¹³⁵

A Mátrai Erőmű RT. a külszíni szénbányászat céljára eddig 3980 ha területet vett igénybe, amelyből a bányaművelés befejezése után a rekultivációt követően 700 ha területet adott vissza az illetékes önkormányzatoknak. Ez 17,6%-os újrahasznosítást jelent.¹³⁶

¹³⁵ www.mert.hu/tajrendezes

¹³⁶ www.mert.hu/tajrendezes

A Társaság a helyi önkormányzatok véleményének ismeretében eleget tett azon eljárásoknak, miszerint a községek (Abasár, Visonta, Detk) belterületéhez csatlakozó terület füvesítése, fásítása illeszkedjen a községi területeken már kialakult növényvilághoz, maximálisan tájba illő legyen. Olyan sík felület kialakítása a cél, amelyeken szántóföldi növénytermesztést vagy ültetvénytelepítést lehet a későbbiekben végezni. A fentiek betartása mellett a tájba illesztési rekultivációs munkák konfliktusmentesen folynak.¹³⁷

Ez a konfliktusmentes kapcsolat Detken olyannyira is igaz, hogy tárgyalások folynak arról, miszerint az egyik, Detkhez közel eső bányagödröt vízzel töltenék fel. Ezáltal tavat kialakítva Detk közelében vízisport-központot hoznának létre, amelyet a tervek szerint a község és a Mátrai Erőmű RT. közösen működtetne.

68. A külszíni fejtés megindulása Detk határában

Ettől függetlenül azonban Detk és Ludas – mint a többi közeli település – sokat szenved a bányászati tevékenységtől. A községben egyszerre áldásnak és átoknak érzik a bánya közelségét. Kár éri a lakosságot amiatt, hogy a bányaművelés hatására elszökött a víz a kutakból, így csak vezetékből kapnak vizet, amiért fizetniük kell, és a házak

¹³⁷ Posztor 2001 17 p.

állapotának sem használ a művelés. Korábban még a levegő szennyezettsége is sújtotta a településeket, a kéntelenítő berendezés beépítése és egyéb korszerűsítések után azonban a levegő minősége javult. A mérleg másik serpenyőjében az található, hogy az erőmű és a bánya munkát ad a környékelieknek, összesen 3500 embert foglalkoztatnak. Detken nem hallgatják el, hogy jól jön az az összeg is, ami az erőmű iparüzési adójából jut a településnek. Ez meg is látszik a kis községen, mert például tiszta, rendezett és parkosított.¹³⁸

A károkat természetesen kompenzálja a Társaság (füstpénz, bányakár), azonban ez nem elegendő. A közelmúltban megvalósított 11 milliárd forintos beruházás, a kéntelenítő berendezés beépítése lényegesen csökkenti a környezetre kifejezetten káros anyagok levegőbe jutását. Az új műszaki berendezés rendkívül fontos az ózonpajzs további elvékonyodásának megelőzése szempontjából is, valamint, hogy tisztább, egészségesebb környezetben élhessenek az emberek a régióban.

¹³⁸ Sárközi 2002

A falvak néprajza

Településszerkezet

Mindkét falu a Keleti Mátreaalján helyezkedik el, kultúrájában és néprajzában palóc hatások keverednek az észak-alföldi jellegzetességekkel. Ludas és Detk szalagtelkes beépítésű falu, míg Ludas tipikus útifalu, azaz az országút egy részére épült rá, addig Detk orsós utcájú elrendezésű, azaz a templom körül kiszélesedik a falu, s piactér alakult ki.

A falvakban házak véggel, ablakkal az utcára néztek, sorban helyezkedett el az udvaron a lakóház, mögötte a kamra, az istálló. Előttük a ház szélességével megegyező kiskert található, melybe virágot ültettek. A szalagtelkek sora alkotta az utcás falut. Századunk elején még gyakori volt, hogy több lakóház épült egy udvarra, egymás után álltak az épületek.

69. Holló Mátyás detki lakos háza, mely a 19. század végén épült és az 1960-as években bontották le.

Detk

A falu nyugati szélén folyik a Bene patak, melyen kőhíd ível át. Ezen a környéken alakulhatott ki a hagyomány szerint a mai falu elődje, ezt a falurészt gyakran Kisdetk néven említik.¹³⁹ Sokáig egyetlen bekötőútja a Ludas felé vezető országút irányában volt. A Tarródy, majd Beökönyi kúria a falu északnyugati részén helyezkedett el. Ez a települési rend a Beökönyi birtokból kifarcellázott telkek révén bomlott fel az 1900-as évek elején, melyeket Béla-telepnek neveztek el. (Ennek párja Ludason az Ilona-telep, mindkettő elnevezése a Beökönyi család tagjaitól származik.)

A falu központjában, a piactéren a Szent György tiszteletére szentelt templom áll. A falu területe a „kenderfődek felé” tartó utcával gyarapodott, melyet az Amerikából hazatértek letelepedési helye után „amerikás sornak”, „mágnás sornak” is neveznek.¹⁴⁰

¹³⁹ Pelle 1988 172-177 p.

¹⁴⁰ Pelle 1988 172 p.

Ludas

A falu középső részén, a templom közelében helyezkedtek el a falu vezetőinek, a jómódú rétegnek a házai, míg a szegényparasztok a település szélén kaptak helyet. Az uraságnál dolgozó zsellérek és uradalmi munkások közvetlenül az uradalom környékén laktak, s itt helyezkedtek el a hombároknek nevezett földbe süllyesztett gabonátárolók.

A falu egységes vallási képet mutatott, ezért római katolikus templomot építtetett Tarródy István 1745-ben. A búcsút Szentháromság vasárnapján tartják mind a mai napig. A templomtól keletre eső házakat az ott levő kútról Falukútnak nevezték. Elkülönültek a gazdák aszerint, hogy ki hová járt itatni, melyik kút esett hozzá közelebb. A másik közkút, ami falurészt is jelölt a Kertalján volt.

1892 és 1894 között Újfalu néven délen egészült ki majd a vasútállomás hatására tovább épült. Ez volt a Proletár vagy Ilona telep – a földosztó birtokosnőről nevezték el – építése 1920 után indult meg. Az 1945 évi földreform hatására a falu északnyugati részén Újtelep létesült.¹⁴¹ A község külterületének neveit és azok hagyomány szerinti elnevezését a Pesty Frigyes féle helynévgyűjtés tartalmazza.

¹⁴¹ Dercsényi -Voit 1978 389 p.

Élet a házban

A Mátra vidékén az erdőségtől messzebb eső területeken a legtöbb ház vályog falazattal épült, csak néhány ház volt paticsfalazatú. Ez aprószalmás, törekes, pelyvás, sásos sárból készült, változó méretű, megszáritott, de ki nem égetett téglá. A vályogot a falvak szélén található vályogvető gödörben készítették. A vályogvetés jellegzetes cigány foglalkozás volt, töreket, pelyvát kaptak a megrendelőtől, és százanként, ötszázanként pénzben vagy egyéb fizetségben egyeztek meg. Ludason sokáig Cigány Erneszt vetette a válykot a Paskomban, Detken a Téglagödörnek nevezett falurészen, de előfordult hogy egy család magának készítette. Ekkor a sárnak az udvaron nagy gödröt ástak, s mellette készültek, száradtak a téglák. Belőlük tetszés szerinti fal rakható, amit sárral ragasztottak össze. A módosabbak kő alapra rakták a vályogtéglákat, majd az újabb házaknál téglát is raktak a vályog közé. A házakat először törekes sárral tapasztották, az ezt követő réteghez lótrágyával kevert sarat használtak, majd fehérre meszelték. A házak utca felőli oldalát díszítették is, halványszürke motívumokat, csíkokat, húztak a fehér falra.

A tapasztott házak elejét a tehetősebbek később *„ropperoztatták ki”*, azaz Klinker téglával burkoltatták. Ezeket a házakat Ludason 1999-ben műemléki védettség alá helyezték.

70. Klinker-téglás ház tornáca

A tetőszerkezet szarufás, torokgerendás, ami azt jelenti, hogy a szarufát fordított V alakban kapcsolták össze, így a tető terhét a falakra vezették át. A felső harmadban hozzákapcsolt vízszintes rövid gerenda a torokgerenda. A fa beszerzésének korlátozott lehetőségei miatt egyre kevésbé alkalmazták a födém összeállításánál a mestergerendát.

Az idősebbek emlékeznek még az ún. Boldogasszony fájára, ami a ház közepén helyezkedett el, mintha ez a fa tartotta volna a tetőt. Ennek kultikus jelentősége volt, különleges, mágikus erővel bírt. 1940 tájékán bontották le ezeket a házakat, melyben „boldog anya” volt.¹⁴² A tetőfedés anyaga a zsúp majd fazsindely. A „zsúfot” helyi „zsúfverő” emberek készítették. Cséplés után két kicsépellt kévéből kötöttek egy zsúpkévet. Ezeket a tető fedésekor felkötözték a lécekre.¹⁴³

A fazsindelyt a Mátrából szerezték be. A falu előljárói, módosabb birtokosai tértek át először a zsúpról a fazsindelyre, később égetett cserépszindelyre. Ezt az aprólékos ácsmunkát igénylő zsindelyt váltotta fel a cserép.

¹⁴² ENA 566-79

¹⁴³ Balassa 1997 135 p.

Az utca felé fakerítés, rajta kiskapuval, ezen keresztül jutunk az udvarba. Avizsgált falvakra nem jellemző sem a soros, sem a csoportos telek, Detken a Dér családnak, akikk kurtanemesek voltak volt csoportos telkük. A telkeket egymástól „szalma gát” választotta el.¹⁴⁴

Ha az ámbitusról belépünk a házba, a pitvarba jutunk. A pitvarral szemben van a konyha, innen nyílik jobbra az első szoba, a tisztaszoba, balra a hátsó szoba. A kamra és a padlásfeljáró az ámbitusról közelíthető meg. A lakóház legfontosabb berendezése ősidők óta a tüzelőberendezés. A lakószoba legalább ¼-ét a konyhából fűthető kemence, a boglya foglalta el. A kemence sütésre, főzésre és melegítésre egyaránt szolgált. A kenyeret, a kalácsfélét, disznóöléskor a hurka-kolbászfélét a kemencében sütik meg. Vászonzatokban itt főtt a legjobb ízű húsleves, töltött káposzta, csülkös bableves, káposztáscsíks. A kemencén körben faragott lábú pad állt, melyet hideg időben körbeültek, hátukat a kemencénél melegítették: *„milyen jó vót, mikor hazagyöttek az emberek a határból, átázva, átfázva, a kemencéhez vetették a hátukat, egyből átmelegedtek”*. A kemence fal melletti oldalán volt a sut, a kisebb gyerekek ott aludtak, kukoricacsuhéval megtöltött derékaljat tettek alájuk. Sok helyen a kemence mellé azonos füstelvezetéssel berakott tűzhelyet építettek, melynek teteje öntöttvasból készült. Ezen lapos aljú cseréplábasokban vagy gyári öntöttvas edényekben könnyebben lehetett főzni.

A tisztaszobában ajtóval szemben két oldalt két felvetett ágy volt, amit nem használtak. Hat díszpárna, *„pucros”* mintával singolt lepedő és nagy dunna van felvetve, melyet egy díszes ágyterítővel takartak le úgy, hogy a lepedők díszített vége látszódjon. Az ágyak végében kapott helyet a menyasszonyi láda, az új asszony hozománya, melyben a ruhaneműket tárolták. A kemence melletti fiókos *„kaszliban”* voltak az ágyneműk, fej és vállkendők. Tetejére kerültek a búcsúfiák, gipszszobrok. A szoba közepén állt az asztal, négy székkal. Az asztalnál singolt falvédő védte és díszítette a falat.

¹⁴⁴ ENA 566-69

71. Hímzett falvédő egy ludasi konyhából

A két ablak közt tükör, a falon körben szentképek sorakoztak. A házban petróleumlámpával világítottak. A tisztaszobában díszes, ernyős lámpa volt, a hátsó szobában valamivel egyszerűbb. Az istállóban használtak még mécsest is. A villany bevezetésével fénybe borult az egész ház. Az öregek eleinte idegenkedtek a villany fényétől: *„mindég azt mondta nagyanya, hogy rontja a szemet”*.

Mikor két család lakott együtt, akkor a fiatalok laktak az első szobában, az öregek a hátsóban éltek. Ha csak egy család volt, az első szobát nem lakták, a gyerekek *„oda pisz vót bemenni”*. A hátsó szobát használták mindennap. A kemence mellett öntöttvas sparhelten vagy csikómasinán főztek. Itt voltak a saroklócák, asztal, de felvetett ágy nem. Helyette laposágyak voltak a család nagyságának megfelelően.

A kemence elterjedése előtt főzésre a pitvarból boltívvel elválasztott szabadkéményes konyha szolgált. Ludason az utolsó ilyen házat az 1940-es években

bontották le, Detken 1949-ben. A szabadkéményhez ragaszkodtak, mivel ez volt a húsok, kolbászok füstölésének a helye. A szabadkémény berakása után a konyha elvesztette funkcióját, a kemencét fűtötték innen, és itt állt az almárium, amiben a tányérokat, edényeket tárolták. A főzés télen a hátsó szobában, nyáron a fészert alatti történt. A lakóudvaron önálló épületként szereplő nyári konyha az 1930-40-es évektől kezdett elterjedni. Leginkább a lakóházzal szemben állították fel. A konyhában és a pitvarban a falon lógtak a háztartásban használt kisebb tárgyak. A pitvarban a bejárati ajtó mellett vizeslóca állt vizesvödrökkel, azaz rocskákkel. Mellette cserépkorsók voltak, amelyek csücskén keresztül lehetett inni. Később ezeket a „*lyukas korsókat*” váltotta fel a bádögbögre. A kamra nemcsak az élelmiszerek tárolására szolgál, itt helyezik el azokat a konyhaeszközöket, amiket csak alkalmanként használnak.

A helyiségek alja tapasztott döngölt föld. Detken a túlságosan elhasznált földet, amit már „összehuggyoztak” felszedték, és belőle salétromot főztek.¹⁴⁵ A módosabb helyeken a szobák padlózása az 1930-as évektől jött szokásba.

A tejesköcsöböket és a fejözsétárt a ház előtti ágasfára akasztották szellőzni.

A hagyományos parasztházak Ludason korábban kerültek átépítésre, mivel a vasút újító hatása éreztette a hatását. Az 1950-es 60-as években a magyar falu megújulása hozta meg a falukép megváltozását. Leggyakrabban sätörtetös kockaházak épültek, az elbontott vályogházak helyére. Sokszor a ház gangja meg is maradt, s csak a vályogház elejét bontották el, egybeépítve a régivel az újat. Az 1970-es, 1980-as évekre már azonban az emeletes ház vagy a tetötérbeépítéses házépítés dívott falun is.

¹⁴⁵ ENA 566-69

Gazdasági épületek

72. Gémeskút Holló Mátyás detki lakos udvarában, mely már a 18. században is működött. A fotón Bakó Ferenc néprajzkutató, az egri vármúzeum munkatársának aláírása látható.

A fenti képen látható kút a hagyomány szerint már a detki templom építésekor már meg volt, melynek kávája kerek patakkövekből, abasári kőből volt kirakva. Ezt a kutat két szomszédos család, a Pelle és a Németh család használta.¹⁴⁶ A faluban a többi kút nyilvános használatú volt, öt kútról szól az emlékezet, melyek közül a Bika-kút volt a legnagyobb.

A lakóházat követő első helyiség a búzáskamra, amelynek egy részét elrekesztették, oszlopokkal és széldeszékákkal, és ide öntötték be az őrletésre váró árpát, búzát. Ebben a helyiségben álltak a lisztesládák is, amelyben elkülönítve lehetett a különböző minőségű lisztet tárolni.

A ludasi malomban negyedévre előre őröltettek. A malmot az 1960-as évek végén alakították át, kéményét lebontották, s keverőüzemként működött tovább. Őrlés,

¹⁴⁶ ENA 566-69

darálás mellett olajsajtolás is folyt az üzemben. Tulajdonosáról sokáig Detki-féle gőzmalomnak nevezték.¹⁴⁷

A korábbi időszakban Detk és Ugra között a Bene patakon 1921-ig hat vízimalom működött, melyek az adatközlők szerint kisebb, gyakran mozgatható építmények voltak.

73. Gazdasági épület Detken a ház folytatásaként az 1960-as években

Az istálló nyeregtetős, lepadlásolt építmény, mely gyakran a lakóház folytatásaként helyezkedik el. Az istálló Észak-Magyarország egész területén a múltban a férfiak megszokott alvóhelye volt.¹⁴⁸ A fal mellett, ahol hely adódott rendszerint állt egy-két fekvő alkalmatosság, karóból, deszkából készített priccs vagy szalmafonatos dikó. A legények szívesen éjszakáztak itt, mivel kevésbé lehetett ellenőrizni éjszakai eltávozásukat. Azonban az 50-es években már csak az ellés időszakában éjszakázott a gazda az állatok mellett. Az istálló körzelében helyezkedik el a trágyadomb is, leginkább a szomszéd telek határán.

A XVIII. században még körte alakú gabonátároló vermek voltak a házak előtt az utcán. Ezeket külön veremvágó mesterek készítették el, évekig elállt benne a szem, ha alulról víz nem érte. Detken a mai Mester utca helyén sorakoztak a vermek, Ludason a Beökönyi-birtokrész szomszédságában. Az 1960-as években még voltak ezekből a

¹⁴⁷ Pelle 1988 211 p.

¹⁴⁸ Bakó 1989 799 p.

hombárokból, sőt még használatban is voltak! Ezeket a magtár váltotta fel, ami szintén nagyobb mennyiségű gabonanemű tárolására szolgált, így jobbára a módosabb gazdák udvarán fordult elő, általában a lakóházzal szemben helyezkedett el.

Minden gazdaságban szükség volt valamilyen tágasabb száraz helyre, ahol a ház körüli munkákat, a favágást, a szecs kavágást, darálást végezték. A sokféle feladatot ellátó nyitott helyiséget rendszerint a ház, istálló végéhez ragasztották.¹⁴⁹ Detken és Ludason fészernak, féhajasnak nevezték. Minden portán állt a fészernél egy vonószeke, vagy helyi nevén jankó. A vonószekeken rögzített fát a helyi kovács által készített kétkézvonó segítségével munkálták meg.

74. A „jankó” használata

A szérűn voltak a kazlak, takarmányok. Szérűt rendszerint az udvaron alakítottak ki, az egyik erre a célra elkülönített végében. Az újabb eredetű tárolóépületek sorába tartozik a kukoricagóré, amely a két világháború közötti időben kezdett teret hódítani.

Detken az udvarban állt még a „Teri só”, mely különálló kamraépület volt, melyben szalonnát, lisztet és egyéb élelmiszert tároltak.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Bakó 1989 810 p.

¹⁵⁰ ENA 566-69

75. Kukoricagóré, használaton kívüli állapotban

Társadalmi rétegek a faluban

A falusi ember mindig tisztelettel és megbecsüléssel fordult a helyi értelmiség felé. A pap, a jegyző, a kántortanító különleges helyet foglalt el a falu életében.

A faluban gazdagnak számítottak a fertilityos gazdák, egy fertility föld 12 holdnak felelt meg.

Ez a társadalmi réteg állott a falusi értelmiséghez a legközelebb, közülük kerültek ki a falu vezetői, az előjáróság tagjai, a bírták és más tisztségviselők. Ennek oka az volt, hogy ők tudtak a gazdaság intézése mellett időt szakítani a falu ügyeinek intézésére is.

Akinek hat hold földje volt, és legalább egy ló volt hozzá, az közepes gazdának számított, de így sem tudott megélni a földből, el kellett menni dolgozni, nagyobb gazdákhoz, akik a munkáért cserébe *„megcsarabolták a kukoricát, megszántották a földjét”*.

Náluk szegényebbek a gyalogemberek voltak, mert úgy tartották, hogy *„akinek nem vót kocsija, lova, az gyalog járt, az szegény vót, nem vót egy fertility földje se...”*.

A legszegényebb réteg a zsellérek, akiknek nincs földtulajdonuk. Ők napszámosnak szegődtek, azonban a munkájukért járó pénzből és járandóságokból nehezen éltek meg.

A cselédek az uradalomban dolgoztak, minden év áprilisában és novemberében volt szegődés, akkor cserélődtek a cselédek. A Beökönyi uraságnak *„37 cselédje vót és azok áprilisba meg novemberbe vagy októberbe cserélődtek, akinek nem tetszett a hely, és ebből kifolyólag mozgott a nép”*.

Detken különleges jogállású csoportot alkottak az ún. kurtanemesek. Telkük bármilyen kicsiny volt, nemesi (adómentes és katonai beszállás alól mentes) birtoknak számított, házuk pedig bármilyen egyszerű volt, nemesi kúriának minősült, és az ezt megillető magánjogi és büntetőjogi védelemben részesült. Ezeket nevezték egytelkes nemeseknek (nobiles unius sessionis) vagy kurialistáknak. Később a birtokos

nemesekkel szemben úgy határozták meg, hogy kurialista az, akinek egy jobbágya sincs.¹⁵¹

Őket különféle ígérekkel csábították a földesurak a településre, szabad jogállásuk miatt nem tartoztak úrbéri szolgáltatásokkal. Azonban életmódjukban, viseletükben nem különböztek a falu jobbágyaitól, földjeiket maguk művelték, s gyermekeiket sem járatták magasabb iskolákba.

Egy családon belül mindenkinek megvolt a maga feladata, szerepe. A család feje a gazda, *„neki vót az eldöntése hogy melyik földbe mit vessenek, lehet e mán csinányi, mit csinájának, hogy csinájának”*, a gazda döntött a házasságról is, hogy a vagyon szét ne menjen, *„mind onokatestvérekhö mentek itt hanyan”*. A háztartás irányítása a gazdaasszony feladata volt. *„Nagyanyám otthon maradt mindég, nem járt ki a határba, süített, főzött, a jószágokat kiengette, tehenet, disznót.”* Nála volt a pénzes ládika kulcsa, mert a pénzt ágy alatt tartották. Feladatait, amíg tehetette, mindig maga végezte, főleg a kenyérsütést nem hagyta másra, esetleg a legidősebb menyecske segítségét igénybe vette. Az ő feladata volt a család ruházatáról is gondoskodni. Az asszonyoknak rendszerint elkülönítettek egy kisebb földdarabot, amelybe kendert ültettek. Téli estéken pedig fontak, *„kivált, ha eladó jány vót a házba”*. A gazdasszony keze alá dolgoztak a menyecskék és a saját lányai is. Lányaival engedékenyebben bánt, mint a menyeeivel. *„Menyecskének nem mondhatom hogy virágos helyzete vót ezekelőtt, mer annak menni kellett a határba dógozni, hogy jó menyecske legyen eleget kellett tenni mindenkinek, apósnak, anyósnak, még a sógornak is...”*. A mondás úgy tartja, hogy jobb egy lánynak, mint száz menyecskének, mégis igyekeztek férjhez menni. Aki vénlány maradt, sem a lányok, sem az asszonyok között nem találta a helyét, a falu közössége kivetette magából. A még nőtlen férfiak is kivették részüket a család munkájából. *„Legényeknek menni kellett a határba dolgozni.”* Fontos feladatuk volt a lábasjószág gondozása, gyakran a jószág mellett, az istállóban aludtak. A jószág befogását, hajtását és a velük végzett mezőgazdasági munkát mindig a legények és emberek teljesítették, éppen úgy, mint minden kaszával végzett munka: a cséplés, a nyomtatás, s általában mindaz, ami nagyobb fizikai erőt igényelt, rájuk hárult.¹⁵²

¹⁵¹ Magyar Néprajzi Lexikon III. kötet 216 p.

¹⁵² Balassa-Ortutay 1979 52 p.

A családi életet minden vonatkozásban szigorú patriarchális vonások szabályozták. Ez megmutatkozott az öröklések rendjében is. A birtok, a föld általában a férfiak kezén maradt, a lánytestvéreket kifizették az örökségből. Gyakran a gazda már életében átengedte a gazdaság irányítását egyik fiának. Válásra ritkán került sor: *„nem váltak el, ha tüzet rakott az ura rajta, ha agyonverte, ha elhordott otthonról mindent, az asszony akkor is felnevelte a 3-4 gyereket, az mán nagyon ritka vót, aki elvált”*. Nyomós ok kellett ahhoz, hogy *„szétmenjenek”*, a falu sem nézte ezt jó szemmel, megítélték az elvált asszonyt. *„Jóska rajtakapta az Annust, hogy udvaroltak neki. Az ember, aki udvarolt az ágy alá bújt, Jóska ott találta, jól elverte, otthagya Annust, soha nem is fogadta vissza, el is váltak, Annus el is ment innen lakni.”*

A boltos egyik faluból sem hiányozhatott. Lehetőleg központi helyen állt a boltja, mely mindenfelől jól megközelíthető kellett hogy legyen. Gyakran egy épületben boltot és kocsmát is működtettek. A detki és a ludasi boltok többsége vegyeskereskedés, ahol fűszereket, cukrot, ecetet, petróleumot és olyan dolgokat lehetett vásárolni, amik mindennap kellettek a háztartásban, de maguk nem tudták előállítani. A húst a helyi mészárosból, Detken Major Imrétől, Ludason Czékmány Frigyesztől vették meg, akiknek a hentesboltjuk mellett volt a vegyeskereskedésük is. Ruhaneműket, lábbelit, gazdasági eszközöket a vásárokon szerezték be.

A kereskedelem fejlődéseképp Károlyi Sándor, a magyar szövetkezeti mozgalom atyja, országos híré politikus, környékbeli birtokos javaslatára megkezdődnek a szövetkezetek szervezései. A Hangya szövetkezet 1906-ban alakult meg Detken, s egészen 1949-ig működött. Vegyesboltot és kocsmát is működtetett, mígnem helyét és szerepét a Földműves Szövetkezet vette át. Ez a szervezet széleskörű szolgáltatásokat nyújtott a falu lakosságának. Szikvízüzeme működött, foglalkozott felvásárlással és vendéglátással is. 1962-ben egyesültek a ludasi földműves szövetkezettel, így új nevük Ludas és Vidéke Földműves Szövetkezet lett.¹⁵³

¹⁵³ Szecskó 1996 68 p.

76. Korszerű élelmiszerbolt Ludason

Ludason a két világháború között öt kocsmára emlékeznek, melyet a fenntartó nevéről emlegetnek, mint például Danczné, vagy Jani Kovács kocsmája. A kocsmáros igyekezett mindenkivel jóban lenni, az üzlet megfelelő forgalma miatt. A Fő út mellett volt két kocsmá is, a falu mindkét végén. Bort és pálinkát árultak, ehhez később járult a sör. *„Minden gazda ment reggel a kocsmába, ki deci, ki fédeci pálinkára.”*

Talán a leghíresebb és színvonalasabb a vasútállomásnál levő, Benke-féle vendéglő volt, melyet 1925-től az Amerikát megjárta Benke István üzemeltetett, nemcsak vendéglőként, hanem szállodaként is. Időnként itt mozielőadások is voltak.

Detken szintén több kocsmá szolgált ki a falu „szomjas” lakosságát. Nem messze egymástól helyezkedett el a Simony kocsmá, mely Simon Pál tulajdona volt, és Petrik Imre kocsmája, aki vegyeskereskedést és mozi is működtetett.

77. 1937-ben, a detki Petrik Imre italboltjának udvarán a Vén gazember című előadás szereplői

A kocsmá a férfiak találkozási helye, ahova asszony csak akkor lépett be, ha férjét akarta hazahívni. Gyakran előfordultak verekedések is, nem ritkán meg is bicskázták egymást a borgőzös emberek. Férfiak közt dicsőségnek számított, ha valaki jó verekedő volt: *„Dezsi bátyám is jó verekedő vót, Pistával vótak ők ketten nagy legények”*. Súlyosabb esetek ritkán fordultak elő, általában *„csak lágyékon szúrták, hogy ülni ne kelljen érte. „Cseták Dezsiék is verekedtek, ezeknél revolver vót, oszt ellőtték Csombék Sándor bácsi lábát térdben, ki is hajlott vót neki mindég.”*

Egyszer-egyszer volt példa arra is, hogy a verekedés halállal végződött: *„Pista bácsit megszúrták, büszkék vótak oszt összevesztek Gáborékkal, Pista bácsi eme párton vót, a másikon a másikon, oszt kést, bicskát rántottak. Szegény Ferkó is ott vót Gábor bácsi pártján. Azt állították, hogy ahogy összetömörödtek Gábor bácsi megszúrta a sógorát lágyékon és az meg is halt. Per lett belőle, de Ferkó ellen tanúskodtak, akik ott voltak, de nem ő volt, az ült két évet aki nem csinált semmit.”*

A mindennapi élet mesterei Detken és Ludason is jelen voltak. A mezőgazdasági jellegű falvakban létszámuk többnyire a falu igényei szerint alakult. Az 1800-as évek összeírásaiban már előfordul egy-egy iparos neve, így 1840-ben Csontos István detki molnár említett meg. Ez a megjelenés igazolja azt is, hogy Detken ebben az időben malom működött, feltehetőleg vízimalom volt, melynek további sorsáról azonban nem tudunk. Az iparosokat a XX. századtól kezdve a névtárakból ismerhetjük, így például 1924-ben Ludason működött egy községi kovács, három cipész, két asztalos, két szabó, egy varrónő, két gépész, és egy kazánkovács. Detken ugyanebben az időben egy kovács, két szabó, két cipész, két csizmadia, két kerékgyártó, két varrónő, négy kőműves és két ács tevékenykedett. Az iparosok tevékenysége egészen az 1950-es évekig virágzott, majd az őket is szövetkezetekbe kényszerítő rendelkezések mérsékeltek vagy meg is szüntették az egyéni szolgáltatások nyújtását.

Akit Abasáron meg nem szúrnak, Detken meg nem szólnak, Ludason meg nem lopnak, az kimehet a világból. – tartja a mondás ezen a vidéken.

A detki emberek büszke, gőgös viselkedése közszájon forgott, forog mind a mai napig. A rátarti kurtanemesek a XVIII.-XIX. században gyakran nemcsak szóval illették a szomszédos falvak lakóit, sőt gyakran meggyűlt a bajuk a legényeknek a vármegyével is:

„A múlt szombaton összehívtam a ludasiakat, ugraiakat és a detkieket, s előadtam nekik a király azon kívánságát, hogy a francia háborúkra való tekintettel önként ajánlkozzanak katonának. Az ugraiak és a ludasiak meg is ígérték ezt, de a detki bírák véget nem érő szabadkozással ellenálltak. Erre felhívtam a figyelmüket, hogy van elég alkalmas fiatalság a faluban, akik az én eddigi tapasztalásom szerint nem értenek máshoz, mint a dőzsöléshez, káromkodáshoz, verekedéshez és a hejehujáshoz. Ezekből a legényekből bizonyosan jó katonák lennének, a katonaságnál jó iskolába kerülnének s a francia háborúk befejeztével hazatérve, derék jobbágyokká lehetnének. A megyei hajdúval és zeneszóval elküldtettem őket a korcsmába, hogy ott egész éjjel tisztességesen táncolhassanak, bort is ígértem nekik és az első ajánlkozónak egy aranyat. De a bírák szomorú képpel mindenkit elijesztettek, a szülők a korcsmából hazavitték gyermekeiket. A kisnemesek legényei előtt is hiába táncolt a megyei hajdú, a

legények kinevették, mondván: táncol a kanalas. De senki sem állt be katonának. Másnap a bírót felpofoztam, két nemes legényt áristomba zárattam, de mikor a legények vasdorongot vettek elő, félve a nagyobb bajtól, kiengedtem őket, s most a vármegyéhez jelentést teszek, kérve a példás megbüntetésüket.”¹⁵⁴ – írta Tarródy István földbirtokos, kinek szintén problémája akadt a nehezen kezelhető detki nemes- és jobbágyfiakkal.

A szólás arra is utal, hogy Ludasnak is kétes híre volt a környező településeken. A visszaemlékezések alátámasztják a szólás igazságát: igen sok lopóasszony tevékenykedett a faluban. Az emberek jól ismerték, hogy mivel foglalkoznak, gyakran vásároltak is tőlük, mivel áron alul kínálták portékáikat. Eljártak különböző vásárokra, nagykendőt viseltek, és abba rejtették a lopott cikkeket. Sokféle árut loptak, „*nagykabátokat, végestől vásznakat, anginokat, gyolcsokat*”, majd „*ha vót ludasi kocsi oda vitték, fonott kapcsos ülés alá behordták a holmit*”. Mikor hazajöttek, akkor mentek el az asszonyok a lopott holmikért ahhoz a gazdához, akinek a kocsijára pakoltak.

¹⁵⁴ Soós 1975 143 p.

Táplálkozás

Az emberi élettevékenység egyik legfontosabb megnyilvánulása a táplálkozás. A nyersanyagok és az ételkészítés ismeretei tájanként változnak. A természeti feltételek, a társadalom rétegződése is meghatározza egy vidék táplálkozását.¹⁵⁵

A lányok anyjuktól tanulták meg a sütés-főzést, gyakran ki is csúfolták azokat a lányokat, akik nem tudták az alapvető háziasszonyi teendőket. A későbbiekben már szakácskönyvek is jelentek meg, sőt *„1938-ba főzőtanfolyam vót, azt a gyöngyösi járásbírónak a felesége szervezte és nagyon sokan jártak, az én anyám is leírta amit ott tanult, és vasárnap meg is főzte mindég.”*

Kenyérfélék

A kenyér a parasztember legfőbb tápláléka. A kenyér alapanyagául leggyakrabban a búzaliszt fordult elő, de ismert a búzaliszt és a rozsliszt feles keverése. Tisztán kukoricaliszttel vagy árpaliszttel csak ritkán sütöttek kenyeret. A sütés napja változott, általában szombaton, a család létszámától függően sütöttek kenyeret. Úgy tartja a mondás, hogy ha van jó kovász, van jó kenyér, *„nagyon-nagyon jó kovászt kell csinálni, krumplit kell beletenni a kovászba, oszt azt nagyon jó ki kell dolgozni a krumplit a liszttel, a kovással, oszt ha van jó kovász, van jó kenyér...”*.

A magkovászból is lehetett kovászt venni, *„magkovásznak meg azt nevezték, mikor megkelt a kovász mikor még nem kavarták liszttel össze, foszlósabb meg jobb lesz a kenyér”* A kovászt meg kellett szárítani, hogy ne penészedjen meg. *„Én beáztattam előtte való este, mer az nem penészedett meg.”* Ennek a neve pedig a *„morzsa, tarisznýába tettem, vékony vót, lyukacsos, felakasztottam a szögre, a padláslétra szögire, hogy jó szellős helyen legyen...”*.

Reggel 3-4 óra tájban keltek fel dagasztani. Tüzet gyújtottak, vizet melegítettek, és langyos vízzel bedagasztottak. A kemence elé állították a dagasztólábat, rátették a

¹⁵⁵Bakó 1975 85 p.

sütőteknőt vagy a kemencével szemben levő lócára helyezték. Ha áttelepítették a kemencét a pitvarból fűthető búbossá, télen továbbra is a meleg szobában kovászoltak és dagasztottak, és itt kelesztették dagasztókosárban a kenyeret.

Mikor simára kidagasztották a tésztát, akkor elvált a kezüktől, meglisztezték a tetejét, a kovászfát rátették a teknőre, és hagyták kelni. Ekkor fűtöttek be a kemencébe. A dagasztás után egy órával kiszakajtották, szakajtóba tették. A II. világháború után terjedt el a kerek tepsik használata, amely feleslegessé tette a szakajtó és a sütőlapát használatát. Ha jól átfűlt a kemence, fehéren izzott az alja, akkor vetették be a kenyeret. Két óra sütés után vették ki a kemencéből. Jó kenyeret sütni az egyik legfőbb gazdasszonyi erény volt.

A kenyeret kenyértartó fán tárolták a kamrában. Két rúd közé rakott kisebb lécek között 4-5 kenyér fért el. Kenyársütéskor a kenyerek mellett 1-2 darab cipót is sütöttek, amit reggelire fogyasztottak. Lángos is sült, a kenyerek előtt vagy után, ezt is reggelire fogyasztották.

A tubu sütése karácsonykor történt, a csordásoknak készítették el:

„...hajaj az nagy szám vót, mikor karácsony börtin jöttek a pásztorok, ki vót készítve a tiszta törölköző, akkor jöttek a pásztorok, és annyi szál fűzfavesszőt kellett húzni a kötegeből, ahány jószág jár ki a legelőre. Anyuka húzta ki, és beletette a törölközőbe, és anyuka rácsapott a csordásra. Nagyon féltünk mer mink gyerekek vótunk, mindig adtunk ilyen kerek kiskalácsokat, tubut, meg szalonnát és ilyesmit...”

A kenyérfogyasztás mellett nagy jelentősége volt a gyúrt, vízben kifőzött tésztáknak. A tojással gyúrt tésztát általában csíknak hívták, túróval, mákkal, káposztával ízesítették. Ha krumplival gyúrták össze, akkor nem tettek tojást a tésztába, így készült a gombóc, a nudli.

Krumpliból igen sokféle étel készülhetett, mint a krumpliganca, mely főtt krumpli és liszt keveréke, főzéssel készült. Ha eztán megpirították, aludtejjel, vagy íróval fogyasztották. Szintén gyakran főtt szálkás haluska a gazdaasszony tűzhelyén. Ez a ma is népszerű étel reszelt krumpliból, lisztből, sóból áll, melyet lobogó vízbe szaggattak, haluskaszaggatón.

Kelesztett tésztákat nagyobb ünnepekre, alkalmakra készítettek. Legkedveltebb a kalács, lagzikalácsokat is készítettek, fonottat, három vagy négy ágból, mindig hosszú formában, a vőfélyeknek is készült kalács, amit az üvegre húztak rá. A különböző töltelékű rétes mellett a zsírban sült pampuska (fánk) és herőce, ami gyúrt tésztából készült, *„avvót a nagyon jó herőce, ami hólyagos vót, meg omlós”* általánosan

fogyasztott volt. Kuglófot is sütöttek, tepsibe tették, ha nem volt kuglófsütő, *„kinyútotta a kudlufot, megkente a dióval, osztan hajtotta, behajtotta ilyen nagy kerekre, beletette a lábosba, oszt akkor az megkelt, összekelt, oszt mikor szeletelte középről mint a tortát, a dió mind karikára benne vót gyönyörűen”*. Disznóölésre kötött buktát sütöttek, tepertővel. Karácsony estére készült a mákos ferentő: *„a kelt tésztát hosszúra nyújtották, bevagdosták a szélét, körbe hajtották össze, mákba, mézbe mártották, úgy sütötték, mind ki volt nyílvá”*. Később terjedtek el a szalagóriás sütemények.

A kásafélék a századfordulón alapvető ételek voltak a paraszti háztartásban. Tulajdonképpen megtört vagy meghántolt gabonafélék forrázata vagy sűrűre megfőtt gabonafélék.¹⁵⁶ A ganca és a görhe általánosan fogyasztott ételek voltak. Krumpliból is készült ganca és kása. *„szerették a régi öregek a kukoricakását, tepertővel, sóval...”*

A káposzta jelentős helyet foglalt el a táplálkozásban. Szinte minden családnál savanyítottak egy káddal. Legyalultak egy vetetet (ez, ha szitára gyalultak egy adagnyi volt) a hordó aljára birsalmát, erős paprikát tettek, majd megsózták, borsozták, és köménymagot adtak hozzá. A káposztát csavaros hordóba tették a család férfitagjai közül egy *„suhader gyerek”* tapodta be, *„tettek ruhát a tetejire”* Ahol nem tapodták ott *„gyömöszkölő fával”* nyomkodták a hordóba. Vágott káposzta vasárnapi étel volt.

A levesek ízesítésére szolgáló zöldségféléket általában megtermelték maguknak. A nemesített gyümölcstermesztés nem volt jelentős, Abasárról és Markazról hoztak hátikban eladásra szánt gyümölcsöt, gombát.

Állati eredetű termékek felhasználása

Legnagyobb jelentősége a disznóhúsnek volt, a falu állatállományának nagy részét a mangalica sertés tette ki. A manapság megint divatba jött fajta zsíros húsú, kistermetű, hosszú szőrű sertés, melyet leggyakrabban akkor vágtak le, *„mikor a hidegek beálltak”*.

A húst a szabadkéményes házakban füstöléssel tartósították, majd miután a legtöbb ilyen házat átalakították, házon kívül építettek vályog falazatú füstölőket. A szalonnát korábban két nagy táblában hagyták meg, füstölés után a padláson, a jól szigetelő zsúp alatt tartották.

¹⁵⁶ Bakó 1975 87 p.

A juhtartás is jelentős volt, hevesi, jászárokszállási vásárokon vettek bárányokat, amiket aztán felneveltek. A lakodalmas ételek sorában fontos szerep jutott a birkahúsnak, káposztával készítették.

Baromfi szinte minden háznál volt, kacsza és liba is általánosan előfordult. Gyerekeknek jó elfoglaltság volt az őrzés, a lányos házaknál pedig a toll kellett az eladó lányok ágyneműjébe.

A tojás jelentette az alapanyagot a gyúrt tésztákhoz, másrészt a gazdasszony a többletet értékesíteni tudta, ebből egy kis mellékes keresetet gyűjthetett. Vesszőből font kis füles kosarakban tartották.

Ludason Czékmány Frigyesék mértek húst, és Detkről is átjárt Major Imre hetente egyszer, szombatonként. A faluban csak ezen a két helyen volt jégverem, amiben a húst tárolták, hiszen *„Frigyes bácsiékhó mindig lehetett menni”*.

A tej a paraszti kultúra fontos tápanyagforrása. Sok tehén volt a faluban, a tejet feldolgozták. A kifejt, leszűrt tejet felhasználásig a konyhában tartották tejesköcsögökben, vagy a kamrába tették, hogy megaludjon. Egy háztartásban a tehenek számától függően 10-12 kívül-belül mázas tejesköcsög volt, amit a gyöngyösi fazekastól, vagy a gömöri vándorárustól szereztek be. Búzát, árpát adtak cserébe, amennyi egyszer vagy kétszer a köcsögbe belefért, hasonlóan a tejfel tárolására szolgáló cserépszelkéért.

A friss tejet köcsögökbe öntik, a további felhasználásig letakarják. Többféle feldolgozási módja lehetséges:

„Mikor a tej megaludt, akkor edénybe öntöttük és akkor feltettük lassú tűzön hervasztani, fonnyasztani és utána beleöntöttük vászonruhába és akkor kinyomkodta az ember a savót.” Így kapták a túrót. A vaj készítéséhez is el kellett távolítani a fölösleges vizet a tejből. Ezt a köpülő segítségével tették. A köpülő egy fadongából összeállított edény, melyben a függőlegesen mozgó verővel a tejfelt, aludttejet ütötték. A vaj tetején maradt vizes állagú tej az író.”

Beökönyi Ilona földbirtokos asszony a két háború között világhírű tehenészetet működtetett Ludason. Az itt előállított tejet Budapestre is szállították, a fogyasztók körében kedvelt volt ízletessége és jó minősége miatt. A birtokosnő szívesen foglalkozott gazdasági kérdésekkel, még kísérleti szójabab ültetvényt is létrehozott ludasi birtokán.

78. Tejfogyasztást hirdető, ludasi tejet reklámozó plakát az 1940-es évekből

Fontos bőségvarázslási szokás kapcsolódik az ellés után először kifejt tej, a pectej fogyasztásához:

„...hát átmentünk Dezsi bácsiékhoz, mink gyerekek, oszt Maris néni letette a tálat a földre pectejjel, ez még gyenge vót, a sparhelten melegítette és mikor javába ettük akkor egy bádog vizet locsolt ránk, oszt szétszalattunk. Azt tartották a régi öregek hogy ha a gyerekek szétszaladnak attól szaporodik a tej...” Mások szerint azért volt ez a szokás, hogy a tehenet meg ne ronthassa a boszorkány.

A húsfogyasztás kiegészítéseként megemlíthető télen a varjúhús fogyasztása, levesnek elkészítve, és kis számban vadhús, nyúlhús fogyasztása.

Italok

Az italok közül legjelentősebb a víz, melyet a faluban, majd később az udvarokon található kutakból szereztek. Ha a vízbe szódabikarbónát és ecetet tettek, pezsgő néven fogyasztották. A szeszes italok közül a bornak volt a legnagyobb jelentősége, amit itt Ludason is fogyasztottak, legfőképp a férfiak. Télen gyakran reggelire melegített bort ittak, szegfűszeggel és fahéjjal ízesítették. Bor a legtöbb háznál volt, pálinkát inni általában a kocsmába jártak. Az erős törkölypálinkát bundapálinkának nevezték, a vegyes gyümölcsből kisüstön főzött ízletesebb volt. Ludason nem volt pálinkafőző, Visontán, Abasáron, Gyöngyösön főzette ki, aki gyűjtött cefrét. A kész pálinkát csobolyókban tartották. A pálinka hamar megártott, ha valaki sokat ivott annak *„jött ki a láng a száján, édes tejet kellett bele önteni”*. A pálinkát orvossággént is használták, gyomorfájásra kellett inni, attól elmúlt. Fájó testrészt is bedörzsöltek vele, (például a fogínyt) fájdalomcsillapító hatása volt. Sört Ludason csak kocsmákban mértek, házilag nem főztek.

A borfogyasztás szokásai

Mivel szőlőtermő vidékről van szó, a borfogyasztás mindennapos szokás volt a falvak férfilakossága körében. Hétköznapi napokon és ünnepnapokon előkerült a demizson, s a házigazda büszkén töltötte a saját készítésű borát a vendég poharába. Meleg nyári napok, határban zajló munkák idején a pincehidegen tartott bor hűsítette a dologban megfáradt földművest. A férfie emberek akkor is eljártak a kocsmába bort vagy fröccsöt inni, ha otthon a pincében még tele voltak a hordók. Mivel a társasági élet színhelye a kocsmák voltak, az ott kötött üzletekre gyakran ittak áldomást, s ott köszöntötték a frissen apává lett legényt is.

Társas munkák

A falu életében az egymást segítő és kölcsönösségen alapuló munka nagy szerepet játszott. Az önellátó magyar parasztgazdaságban (a jobbágyfelszabadítás utáni időtől, az 1850-es évektől az 1950-es évekig) a téli időszakban jellegzetes egyéni és közösségekben végzett munkák folytak.¹⁵⁷

Aratás

Az aratási előkészületek már az év januárjában megkezdődtek. A falubeli legények párt kerestek maguknak, a lányoktól az „*Eljössz-e férészesnek?*” kérdéssel. Az így kialakult párok csoportokká szerveződtek, s így szegődtek el egy-egy gazdához. Az aratást Szent Iván napján kezdték el, mert ekkora már megszakadt a búza töve, azaz csak a középső szál tartotta. Pénteki napon semmiképp sem kezdtek el aratni, mert az szerencsétlenséget jelentett. Rendszerint újholdkor kezdtek, mivel ekkor az éjszakák is világosak, s hosszúak a nappalok is. Aki először aratott, annak áldomást kellett fizetnie, hogy az aratóbanda befogadja. Ez férfiak esetében bor, nőknél cukorka volt.

Az első vágást a bandagazda tette, *Jézusom segíts minket!* felkiáltással. Az asszonyok a derekukra búzából övet fontak, hogy ne fájduljon meg. Az aratás éjjel 2-3 órakor kezdődött meg, fél 6 tájban „kis-früstüköt” tartottak, mely általában tíz perces volt. A reggelit nyolc órakor fogyasztották el, ez fél óráig tartott. Az ebédidő egy óra hosszát tartott, hat órakor vacsoráztak, majd tovább dolgoztak éjjel 10-11 óráig.

A kévéket a férfiak rakták össze, a nők bögőztek. Egy csomóba 15-16 kévét raktak össze. A legnagyobb kévét papkévéknek, az alatta elhelyezetteket vállkévéknek, az alsó kévét kaparéknak nevezték.

Ha valaki lusta volt vagy elaludt fizetnie kellett a bandának és gyakran ki is gúnyolták. Kényszerű pihenők esetén a legközelebbi tanyaépületbe mentek és ott pihentek. A lányok énekeltek, a férfiak pedig hangszereken, leginkább harmonikán játszottak. Gyakran játszottak is, szitalás nevezetű játékot. A résztvevők egymással

¹⁵⁷ Tátrai 2005 78 p.

szemben álltak és megfogták egymás kezét. Egy ember ráfeküdt és őt hullámozó módon továbbbították. Sokszor leesett akit dobáltak, ezen jókat nevettek.

A végzés előtt hagytak lábon gabonát, ha Szent Péter lova arra jár, tudjon mit legelni.

A kévéket kocsikkal hordták be a gazda udvarába, szérűskertjébe, s megkezdődhetett a cséplés. Az aratás végén ügyeskező férfiak aratókoszorút készítettek, s ezt a gazdának vitték, aki cserébe megvendégelte őket.¹⁵⁸

Cséplés

A cséplés a gabona learatása és behordása után történt. A cséplést mindig a településen belül, leggyakrabban az udvaron végezték. Szérűt alakítottak ki, amit „*jól lelocsoltak, felpaskáztak*”, hogy egy szem se menjen veszendőbe. Körbe rakták a kévéket, és a cséphadaróval verték ki a gabonaszemeket a kalászból.

A cséplés gépesítésével a XVIII. század végén próbálkoztak meg, kezdetben lóval hajtott, úgynevezett járgányos cséplőszekrényeket gyártottak. Az első gőzgéppel hajtott cséplőgép 1852-ben került Magyarországra, s 1861-től már magyar gyárak is készítettek gőzcséplőgépeket, amelyek aztán a XX. század elejére kiszorították járgányos társaikat. 1904-ben megjelentek a motormeghajtású cséplőgépek is.¹⁵⁹ Az 1910-es évek végén a faluban már két cséplőgép dolgozott. Egyik Csorba Józsefé, aki több, közeli faluban is vállalt bérben cséplést, a másik Andrikó Péteré volt.

„*Olyan vót mint a gőzmozdonyok vótak ezek előtt csaholás gép vót, lóval húzatták, oszt megkezték ott felűrül a gazdák, oszt sorba mentek sorba gépeltek, nem vótak még részesek fogadva, minden háztúl összementek aki csak életrevaló vót ment a másikhó segíteni.*” Tudták a faluban hogy melyik férfi melyik munkában a legjobb, leggyorsabb, így: „*Hiába vótak Kiss Andiék erősebb emberek, kizsákkoltam mindet*”.

Mikor gazdagodott a község, rendeltek gépet maguknak a tehetősebbek, de volt, aki hozományként vitte magával: „*úgy adták férhe, hogy cséplőgéppel vette el Andrikó Péter*”.

A cséplőgépénél így folyt a munka: a kévehányó az asztagról a gépre adogatta a kévéket, itt a kévebontó a kéve kötelét elvágta és a felbontott kévét átadta az etetőnek,

¹⁵⁸ ENA 1133

¹⁵⁹ Németh 1996 93 p.

aki a dobba eregette.¹⁶⁰ A mázsás a gépből kiömlő szemet zsákba szedte és megmérte, a zsákolók pedig elszállították onnan. A szalmahordó a gép alól kikotorta a szalmát, két ember elszállította a kazalig, ahol a kazalos felrakta. A kisebb lányok hordták a pelyvát a kazalhoz, „*petrencés rúdra vót drót csinálva, avval hordtuk*”. Egy esetről tudnak Ludason, mikor az etetőnek megvágta a gép a tenyerét, de ez az eset „*nem vót nagyon veszélyes*”.

79. Cséplés az 1950-es években Ludason

A kicsévelt gabonát zsákokban a fészerbe, az istállóba vagy a padra (padlásra) hordták fel és ott tárolták.

Fonó

A fonó a női társas munka legfontosabb alkalma, az őszi betakarítástól farsang végéig tartott. A fonás nemcsak munka, hanem szórakozási lehetőség is. Külön fonóba jártak az eladó lányok, a fiatalabb és az idősebb asszonyok. A kender feldolgozásának hosszú sora volt, ennek egy fázisa a fonás. Augusztusban szedték ki a kendert, amit az áztatás követett. A kendert víz alatt kellett tartani, hogy a szálak puhuljanak. A megszáradt kendert előbb durvábban megtörték, majd finomabban megtilolták. Ilyenkor törték össze a fás részeket, a pozdorját. A szálakat héhelen tovább tisztították. A fonás eszköze a guzsaly, gyakran díszítették, jegyajándékba is készülhetett. A guzsaly rúdjának felső végéhez kötötték a fonásra előkészített szösz, amelyről bal kézzel

¹⁶⁰ Ortutay 1977 491 p.

eresztették és állandóan nyálazva sodorták a szálat, míg jobb kézzel az orsóra tekerték. A rokka elterjedése szorította háttérbe a guzsalyt. A kész fonalat motollára tekerték fel, mellyel mérték is a fonalat. Tél végén hamus lúgban kifőzték, szapulták, aztán kimosták és kifagyasztották, majd gombolyagokba tekerték a fonalat. A szövést megelőző művelet a fonal felvetése a szövőszékre volt, amivel a vászon szélességét és hosszúságát is meghatározták.

Sietve fogtak a fonáshoz, mert a legények hamar megérkeztek, és akkor lassabban ment a munka. Az idő gyorsan telt, meséltek, énekeltek: „*A fonóba szól a nóta, én istenem de régóta hallgatom...*”.

A fonó remek ismerkedési, párválasztási hely volt. A legény ahhoz a lányhoz ült oda, akinek udvarolni akart. A lány a leejtett orsóját csak csókért kapta vissza. Gyakran ki is kísérte a legényt a lány, de nem volt szabad sokáig kinn beszélgetni, mert akkor zörögtek odabentről. A takácsok által készített és gépi szövésű anyagok terjedése miatt a fonóba járás szokása az 1930-as évekre egyre inkább elmaradt.

Ezt követően a lányok kelengyjüket sem maguk készítették, hanem környékbeli takácsoktól vásárolták meg, s csak a nevük kezdőbetűjét hímezték bele.

Kukoricafosztás

Akkor volt szükség a betakarítás után fosztásra, mikor a kukoricacsöveket csuhéval együtt szedték. Szekéren szállították haza, az udvaron nagy csomókba borították, és estére rokonokat, szomszédokat hívtak fosztásra. Ez a kora őszi esték egyik kedvelt munkája volt. A fosztáshoz sok hagyomány kapcsolódik. Ha valaki piros csövet talált, az azt jelentette, hogy a következő évben férjhez megy a lány, megházasodik a legény. Az öregebbek körében már úgy módosult ez a szokás, hogy aki piros csövet talált, az már lefeküldhetett, nem kellett neki tovább dolgozni. Fosztás közben daloltak, muzsikást, jó mesemondókat is hívtak, akik ijesztőket, rémtörténeteket meséltek. A gyerekek is élvezték a kukoricafosztást, a lefosztott csuhében hancúroztak. Tollat is fosztottak közösen, egy-egy házhoz összegyűltek a lányok, asszonyok. Ez nagyobb szakértelmet kívánt, hogy meg ne sérüljön az állat bőre. A toll az eladó lányok párnájába, dunyhájába került.

A tréfás kedvű fiatalok éjszaka a megmaradt csutakból utat szórtak attól a legénytől a lányig, akik szeretők voltak.

Disznóölés

November 30-ától kezdődtek meg hagyományosan a falusi disznóvágások. Ezt a munkát is összefogásban végezték, ügyeltek arra, hogy egy hétre egy családban csak egy disznótor essen, a kölcsönös segítségük miatt.

A néphiedelem úgy tartotta, hogy nem szabad disznót ölni újholdkor, mert férges lesz a hús. Kedd, péntek, vasárnap ugyancsak "alkalmatlan" a disznóölésre, mert megromlana a hús.¹⁶¹

A munka kora hajnalban kezdődött, mikor pálinkával kínálták, bátorították a férfiakat a disznó megölése előtt. Ha nem volt a családban rátermett férfi az állat leszúrására, előfordult, hogy csupán erre a munkafázisra hívtak egy ügyes szomszédot, komát. A „fogók” (akik általában hárman, négyen voltak) segítségével a malac felső csülkeire köteleket kötöttek, ezzel rántották le a lábáról, majd a disznóól előterében leszúrták. A nyaki ütőér elvágása után rögtön egy edényben felfogták a vért, melyből aztán hagymával pirított ízletes reggeli készül.

Az állat perzseléséhez szalmát használtak, mellyel betakarták az állatot, s a maradék szőrt lekaparták, lekefézték róla. Ehhez az udvaron két tüzet is raktak, a nagyobb tűz jelentette magát a disznónak a perzselését, az ún. „kistűz” pedig a kaparáshoz használatos szerszámok melegítésére, tüzesítésére szolgált.

80. Hagyományos disznóperzselés az udvaron a gazdasági épületek előtt

¹⁶¹ Tártrai 2005

A disznó nyakánál, fülénél, lábának a hajlataiban ezekkel a fanyelű, lapos vagy gömbölyű vasban végződő szerszámokkal tisztították meg a bőrt a sertéktől. Ennek a tűznek az őrzése hagyományosan a gyermekek feladata volt.

Ezt követte a disznó bontása, hasáról vagy a hátáról, melyet szintén a férfiak végeztek. Eközben az asszonyok tisztították a hurkának, kolbásznak és disznósajtnak való belet, mely időigényes elfoglaltság volt. Ezt a fárasztó műveletet az 1980-as évekre teljesen kiváltotta a boltban vásárolható műbél. Emellett a nők feladata az ebéd elkészítése, hiszen a kimerítő munkában jól esik kicsit megpihenni. Délután sor került a tepertő sütésére, eközben a férfiak töltötték a hurkát és a kolbászt. A húsok, szalonna, kolbász füstölése a következő napok feladata volt. Általában minden háznál volt egy külön helyiség, a füstölő, mely külön erre a célra volt kialakítva. A disznóölés napja vacsorával végződött, ahol már húsleves, pecsenye, töltött káposzta, tepertős vagy hájas pogácsa várta a „munkásokat”. Másnap a szomszédok, rokonok részesültek a javakból, kóstolót kaptak, melyet illet a legközelebbi disznótorkor viszonzni.

Napjainkra a disznótör némely munkafázisában történtek változások. Manapság az állatot áramütéssel kábítják el, s eztán szúrják le. Gyakran szakképzett hentes vesz részt a hús feldolgozásában, így gyorsabban fejeződik be a munka. Sajnos, jelenleg egyre kevesebb család vállalja a sertéstartást, inkább kész, félkész állapotban szerzik be a sertéshúst.

Vásározás

A gazdák gyakran összefogtak, ha vásárra indultak. *„Két fonott kapcsos ülés vót a kocsin, mer össze vótak fogva a vásárba az emberek.”* Ludasról jártak a hevesi, jászárokszállási, gyöngyösi, verpeléti, kápolnai, és káli vásárookra. Tudták, hogy melyik vásárba érdemes az árut eladni vinni, amelyik olcsóbb vásár volt, oda inkább vásárolni jártak. A jászárokszállási és a hevesi vásárok olcsóbbak voltak, nagy felvevő piacuk volt, így jó minőségű árúkat kedvezőbb áron vehettek meg.

Elkülönültek a kirakodó és az állatvásárok. A kirakodó vásár a falu vagy város közepén helyezkedett el, az állat és terményvásárt a település határában, „szérűhelyen” tartották. Az árusok helypénzt fizettek, csak „cédulával” engedték be őket a vásár területére. A vásárokon mindig nagy hangzavar uralkodott. A mozgóárusok fennhangon kínálták portékáikat: „Törökméz, idenézz, aki nem vesz, félrenézz!”. A legrangosabbnak a ruházati cikkek árusai számítottak. A szabók posztóból készült ruhákat, a szűcsök subákat, bekecseket és ködmönöket árultak. Ezek a mesteremberek sátrat állítottak, úgy kínálták eladásra szánt termékeiket. Külön ponyván, a földön árult a papucsos, a csizmadia, a kalapos. A kirakodó vásár szélén volt az ócskás, ahol használt ruhákat és cipőket lehetett vásárolni. Az állattartáshoz szükséges köteleket, istrángokat, kötőfékeket a kötélverő, a hámot és egyéb lószerszámokat a szíjgyártó árulta. A vásárban lehetett megvenni az imakönyvet, a jövő évi kalendáriumot, melyben a naptár és az érdekes történetek mellett sok hasznos információ is helyet kapott. A vásárokon szórakozási lehetőség is volt. Körhinták, „sergők” nem hiányozhattak, de sok mutatványos is jelen volt egy-egy alkalommal.

A vásárban mindig mindenre alkudni kellett. Az alku megkötése után került sor az áldomásra, amit a vásári lacikonyhák egyikében ittak meg. A lacikonyhákban sült húst, hurkát, kolbászt szolgáltak fel a vendégeknek, melyhez bort ihattak. Két érdekes esetet is emlegetnek Ludason, ami a vásárba járáshoz is kapcsolódik. Kiss Bálint ludasi gazda a kápolnai vásárból tartott hazafelé mikor az alábbi eset történt:

„Elmentek Kápónára vásárba, oszt mentek a hármás főúton, akkor Ugrára kellett kimenni oda a hármásra Visontára, oszt ottan vót egy csárda, a csárdáná cigányok mindég megtámadtak embereket osztan elvették a pénzeket, hát mikor gyöttek vóna hazafele a vásárról, három ló vót befogva Kiss Bálintéknak, valamelyik ember is

vele vót, vagy Andi vagy Jani, de lényeg az, hogy megtámadták őket oláh cigányok, egy asszony meg két ember, osztán hát védekeztek ők nagyon, ugye az ostorral ütték-verték őket meg minden, de meg vót nálok husáng, oszt leütték az egyik embert, a másikat is megütték, de a ló száját az öreg hajtotta, nem engedett, hajtotta nagyon a ló száját, oszt mikor a másik embert is leütték akkor megálltak a kocsival ők, oszt a cigányasszony meg ott sivalkodott, azt meg az öreg Kiss Bálint a ló farkához kötötte a haját, hajáná fogva húzta a ló, feljelentették a cigányok őket, tárgyalás lett belőle, elítélték az öreget, kínzásé. Sokáig húzta az asszonyt a ló, majdnem hazáig, de nem tellett vóna hazáig, elengette mikor mán ugye látták, hogy több kettőnél, nem akarták hogy meghaljon, vagy valami, oszt ezé nagy bajba vót az öreg nagyon.”

1944-ben két gazda bort vásárolni indultak a közeli Visontára. Már hazafelé tartottak, mikor a baleset történt:

„Úgy égett meg, hogy felmentek boré, a hordó meg ott vót a kocsin, és ezekelőtt a gazdák zsúfból fontak ilyen fonatot, és kapcsos ülés vót, kapoccsal rátették és ültek rajta. Beszítottak, be vótak rúgva, az öreg Busa is velek vót, az is hozott bort oszt pipázott, oszt kiesett valami tűz a pipából, szalma vót alattok, a lábukná a kocsin, a hordó benne, a tűz belekapott a szalmába, a szalmából meg az alattuk levő ülésbe. Nem bírtak leugrani mer részegek vótak, szaladtak mán a gazdák árul mindegyik oda, öntözték a kocsit, meg Janit is lehúzták az ülésről, de úgy megégett, hogy nemsokra rá meghalt.”

Viselet

Ruházat

A falvakban a török pusztítások után megtelepedő őseinkről, és az őket követő négy-öt generáció életének mintegy 130 éves időszakáról lényegében semmiféle tárgyi emlék nem maradt az utókorra. Nem készültek róluk festmények, arcképvázlatok. Használati eszközeiket, ruházatukat az enyészet pusztította, vagy az utódaik égették el, dobták a szemétkbe.

Mostani tudásunk szerint Detken és Ludason nem alakult ki díszes népviselet. Azokat a ruhákat, melyeket a lakosság viselt, különféle behatások érték. Ennek oka többféle lehet, de leginkább a vasút közelsége, Ludason való korai megjelenése. A zárt, falusi közösség ennek következtében felhígult, új hatások érték, s így gyors ütemben vette át a városi viseletet, s dobta el saját, már elavultnak gondolt ruházatát.

Az első világháború előtti időben hétköznapiokon házi vászonból kézzel varrott fehér pendelyt és ingvállat hordtak a nők, majd később a kettő egybeszabásából alakult ki a fehérnemű szerepét betöltő vászoning. A férfiak pedig bő gatyát és nyitott vagy zárt ujjú inget.

81. A Kiss család Detken, 1940-ben, már polgári viseletben

A nők a XIX.-XX. század fordulóján bő, világos színű, télen sötétebb szövetszoknyát viseltek, alatta két-három alsószoknyával (télen barhétből), melyet selyemkötény és elől gombos blúz egészített ki. A blúz lehetett „farkasblúz” vagy szálka, ami kívül hordott, rövid derekú ingblúz volt. Melegebb időben nyakukba fekete rojtos vállkendőt, télen a gazdagabb menyecskék és asszonyok ködmönt hordtak.

A XX. század elejétől az ünnepi és köznapi viselet is megváltozott. A férfiaknál terjedt a cejgnadrág. Gyakori volt az egyszínű kék kékfestő kötény, a „ganga” használata, melynek gyakorlati célja, hogy ne kopjon a nadrág ki a térdén. Asszonyok is hordták, hogy ruhájuk tisztaságát jobban őrizték. Ismert volt egyszeles és kétszeles változata is.

A nők a házilag szőtt vászonruhákat már korábban a vásárokon vett anyagokra cserélték fel.

Nyakláncot ünnepekkor viseltek a nyakukba, „galárist”, több sorosan is, a gazdagabb öregasszonyok pedig gyöngyházolvasót hordtak a kezükben.

A gyerekeket egyformán öltöztették, *„hosszú ing vót rajtuk, nem vót akkor még bugyogó...”*.

82. Ünneplőbe öltöztetett testvérek 1935-ben

Haj és fejviselet

A hajhoz a magyar nép hiedelmei között rendkívül sok hagyomány fűződik. Így nem szabad megcsonkítani, mert abban magának az egyénnek a megsértését látják.¹⁶²

Az idősebb férfiak kétoldalt befonták a hajukat, és úgy tűzték fel. Ezt később a tarkóig lenyírt körhaj váltotta fel. A bajusz a férfiember ékessége volt. A XVIII. század második felétől jött divatba a hegyes, kipödört formája.¹⁶³ A szakáll viselete ritka volt. A férfiak „*se nem nagy se nem keskeny*” kalapot hordtak, melyet csak akkor vettek le, ha templomba mentek. A kereszt előtt is megemelték a kalapot, különben köszönéskor is csak megbiccentették. A kalap mellé a fiatal legények árvalányhaját tűztek, „*erről tudták meg, [a falubeliek] hogy ők még legények*”.

A nők hosszú haját viseltek, amit a hagyomány szerint sosem vágtak le. A lányok neve férjhez menés előtt hajadon, ami arra utal, hogy fedetlen fővel jártak: „*akijány vót mind hajadonfőtt jártak, még ha csattogott, [hideg volt] akkor is*”. Hajukat egykét ágba fonták, és szalagot is tettek bele. A párta viselése már a XX. század elején sem volt általános, később pedig csak ünnepélyekkor, magyaros ruha mellé tettek a lányok pártát. Az asszonyok hajának a néphit még nagyobb varázserőt tulajdonított, ezért is kellett fejét mindig bekötve hordania. Erre szolgált a főkötő. A főkötő alatt hátul „*trotya*” volt, melyet gumival fogtak össze, hogy a főkötőn jól álljon a selyemkendő. Az 1950-es évekre a főkötők viselete teljesen megszűnt, és helyüket a kor szerint sötétülő színű fejkendők foglalták el. Az a lány, aki nem ment férjhez, nem hordhatta haját asszonyosan felkontyolva. „*vénlánynak le vót engedve a haja, annak nem tettek kontyot, mikor mán öregedett akkor csinált hosszú kontyot alulra, befonta a haját, oszt lenn a tarkónál tekerte össze*”.

Lábbelik

A bocskor Kelet-Európa parasztságának általánosan elterjedt viselete. Ludason csak az idősek emlékeznek bocskort viselő öregemberekre. A bocskor „*bőrből vót, egybe vót a talpa az ódalával, szatyíng vót belefűzve, nagyon régen viseltek ilyet...*”. A

¹⁶² Balassa-Ortutay 1979 302 p.

¹⁶³ Balassa 1997 712 p.

férfiak hétköznapi bakancsot hordtak, fordított bőrből, amit a vásárokon szereztek be. Ünnepre és télen csizmát viseltek. Az asszonyok mezítláb és papucsba jártak, amit a helyi szuster készített el, volt egy, aki drágább papucsokat csinált, és volt, aki a szegényebbeknek dolgozott. Ludason is divatba jött az 1950-es évektől kezdve a szegedi papucs, a módosabbak viselték. Az utóbbi években az asszonyok már cipőt, csatos szandált hordtak.

Jeles napok, ünnepi szokások

Az esztendőnek számos jeles napja van, melyhez színes szokások és hiedelmek kötődtek.

Az év naptári szerinti első jeles napja az újév. Az ekkor történt eseményeknek különleges jelentőségük van. Ha férfi látogató érkezett először a házhoz, akkor bikaborjú születik, ha asszony, akkor üsző. Nem ettek baromfit ezen a napon, nehogy elkaparja a család szerencsáját. Az egész falu felkerekedett ilyenkor, mentek újévet köszönteni, rokonokhoz, szomszédokhoz.

Vízkeresztkor (január 6.) mindenki hozott a templomból szentelt vizet. Ezzel a ház és az istálló sarkaira keresztet vetettek és meghintették vízzel, hogy ne legyen beteg senki. Az újonnan épített házakat a pap szentelte meg. A szőlőtermés megjólásának legfontosabb napja január 22-e, Vince napja. Azt tartották: „*ha Vincekor csurog az eresz az jó bor lesz*”. Gyertyaszentelő Boldogasszony napján (február 2.) a templomban kettő-három gyertyát szenteltettek, ezeket nagy vihar esetén gyújtották meg, hogy ne érje kár a házat. Balázs napján (február 3.) a templomban balázsáldást tartott a tisztelendő, kétágú gyertyát a hívek fejéhez tartva kérte az Urat, hogy óvja meg őket minden betegségtől.

Hamvazószerdáig tart a farsangi időszak. A farsang lehet hosszú, vagy rövid időtartamú, attól függően, mikorra esik a húsvétvasárnap. Legfontosabb a farsang utolsó három napja, ekkor mindig bálakat, táncmultságokat rendeztek. Előfordult taposóbál is, mikor a szoba újonnan készített földjét a multság során a táncosok letapodták. Húshagyó kedd este készülnek elő a böjtre. A böjtölést szigorúan betartották, még azokat az edényeket is eltették, amiben korábban zsírral főztek. Jeles napja a nagyböjti időszaknak virágvasárnap, amikor a barkát szentelték. A barkából minden család vitt haza, de nem tették be a szobába, mert úgy tartották, hogy akkor sok légy lesz.

Nagyhétre a házakat alaposan kitakarították. A lelki megtisztulás és a nagyböjt nagypénteken zárult. Ekkor történt a napfelkelte előtti mosdás, melyet a lányok végeztek abból a célból, hogy egészségesek legyenek. A lovakat is megittatták

napfelkelte előtt. Mosni, kenyeret sütni, szántani tilos volt ezen a napon. Húsvéthétfőn a legények locsolkodni jártak. Friss vízzel megöntözték a lányokat, ezért piros tojás, kolbász volt a fizetség. A lányok viszonzásképpen „*vízvetőkedden*” locsolkodtak. Az óvatlan legények ilyenkor egy vödör hideg vizet kaptak a nyakukba. Így járt dr. Horváth Endre ludasi körorvos is, aki naplójában örökítette meg az esetet:

„Még a 20-as években húsvét keddjén kellett egy fekvő beteget meglátogatnom. Vonaton mentem át Karácsondról Ludasra és az állomástól gyalog mentem be a községbe. Akkor még nagyban dívott a nők húsvét harmadnapj öntözése. Minden házban a deszkakerítések vagy kiskapuk mögött hangos, jókedvű leányok és fiatal asszonyok várták a jövő-menő férfiakat, akik elővigyázatosan az út közepén közlekedtek, az öntözést elkerülendő. Komoly elfoglaltságomban erre nem gondolva nyugodtan bandukoltam az úton, amikor nagy nevetve az egyik kis kapuban leselkedő lányok egy edényből alaposan végigöntöttek friss húsvéti vízzel.”¹⁶⁴

Mátyás napjához (február 24.) közismert időjárásjósló rigmus kapcsolódott: Ha Mátyás jeget talál, akkor töri, ha nem talál, csinál. Ezen a napon, ha a természet engedte, havat szedtek a kislibáknak, hogy egészségesek legyenek.

Gergely (március 12.) napja időjárásjósló: „*Megrázza még a szakállát Gergely!*”, azaz előfordulhat, hogy még havazni fog. „*Sándor, József, Benedek, zsákban hoznak meleget.*” Sándor napjához (március 18.) kapcsolódott ez a közismert időjárásjósló mondóka.

Április elsején gyakran ugratták egymást a felnőttek, de legtöbbször a gyerekeket tréfálták meg. Találósokat, tréfás feladatokat kérdezgettek egymástól. Az alábbi mondókat gyorsan kellett mondani, akkor a hallgató biztosan nem tudta követni, hány nevet hallott:

„*Szita, Szita, Kárpáti,
Kapa, Varga, Kókai,
Szakáll, Mikó, Druszinkó,
Köbe, Köblyös, Rőkönyi.
Hányan vannak?*”

Ha valaki beugrott, azt így csúfolták: „Április bolondja, felmászott a toronyba, megnézte, hogy hány óra, fél tizenkettő, bolond mind a kettő!”

¹⁶⁴ Barna –Szabó 1999 41 p.

Szent György napján (április 24.) történt az állatok kihajtása a legelőkre. Ehhez a naphoz kapcsolódik egy tejhozamnövelő szokás: az asszonyok hogy sok tej legyen abroszt húztak a hajnali harmatos fűvön, majd a vászonból kicsavarva a tehenekkel itatták meg. Az időjárással kapcsolatban a régi öregek úgy tartották, *„ha Szent György előtt megzendül az ég, nagyon sok égháború lesz egész nyáron”*. Márk (április 25.) napján szentelték a búzát. Úgy tartották, ha „nem tud a galamb elbújni a búzába, akkor gyenge termés lesz”.

Szokás volt Ludason a májusfa állítása, egészen az 1990-es évekig. Gyakran több legény összefogott, és annak a lánynak állították, akinek udvarolni akartak. A fát szalagokkal díszítették, bort és csokoládét is kötöttek rá. Éjszaka vagy hajnalban hozták, általában csendben történt a felállítása, de előfordult hogy a legények bekiáltottak valamit:

*„Manci, Vilma itt a májfa,
Jó éccakát, vigyázz rája!”*

Történt olyan eset, mikor lelopták a májusfát. Az a lány, aki irigykedett, hogy neki nem állítottak, kicseréltette a fát száraz gallyakra. Némelyik lányos háznál az apa őrizte hajnalig a fát, hogy el ne lopják tőlük. A tavaszi meleg időjárás május közepe táján hirtelen hidegre fordulhat. Eerre figyelmeztettek a fagyosszentek, Pongrác, Szervác, Bonifác (május12-14.). Medárd napjához (június 8.) kapcsolódó közismert időjárásjósító szokás: Medárd napján hogyha esik, 40 napig mindig esik. Páduai Szent Antal napjához (június 13.) kapcsolódott a Szent Antal tüze elnevezésű betegség gyógyítása: *„ha Szent Antal tüze van rajta, elmérgesedett a pattanás, akkor taplót meg szikrát csiholtak a kövön, hogy attól elmúlik”*. A Szent Iván napi (június 24.) tűzugrás a két világháború közt már nem volt szokásban. Adatközlőim fel tudták idézni hogyan zajlott: *„anyuka még jány vót akkor, úgy vót hogy a legények meg a lányok körültáncolták a tüzet...”*. Június 29.-én, Péter-Pál napján megszakad a búza töve, nem érik tovább, kezdődhetett az aratás. Ezen a napon, vagy Sarlós Boldogasszony napján (július 2.) fogtak neki a munkának. Az elnevezés az aratás egy régebbi formájára utal.

Az őszi ünnepkör kezdete Szent Mihály napja (szeptember 29.) Ekkor a fűvet megcsípte a dér, a jószágot beteretelték. Szent Vendel (október 20.) a pásztorok védőszentje, ezért ezen a napon nem fogtak be jószágot, és vásárra sem hajtották. A pásztorcsaládoknál a Vendel név gyakori volt, a falvak szobrokat is állítottak, melyen pásztoröltözetben, kutyaival ábrázolták. Ludasról Nagyút felé vezető úton a mai napig is áll egy Szent Vendel szobor, amit az emberek *„Fejetlen Vendelnek”* neveznek.

A Katalin napi (november 25.) időjárásból már a karácsonyira lehetett következtetni. *„ha Katalin kopog, karácsony locsog”* de igaz volt fordítva is, *„ha Katalin kopog, karácsony locsog”*. András naptól (november 30.) kezdődött az advent, azaz a készülődés a karácsonyra. *„András zárta be a muzsikát”*, ettől a naptól kezdve nem volt multság, sem lakodalom. Advent idején jártak a hajnali misékre, rorátékra. December 6-án következik Miklós napja. Ludason is szokás volt az ajándékozás, a gyerekek cipőjébe almát meg diót tettek, a rossz gyerek pedig virgácsot és egy fej vöröshagymát kapott, *„mer azt nem tudta megenni”*. Előfordult hogy a családból valaki Mikulásnak öltözött: *„kifordították a bundákat, akkor még nagy földig érő belül szőrös bundák vótak, csuhára fordították, szakállat meg bajuszt kenderbő csináltak, oszt ez vót a Mikulás...”*. Luca napján (december 13.) kezdek hozzá a Luca szék készítéséhez, ami 13 féle fából készült és minden nap egy darabot kellett hozzá illeszteni. Az éjféli misén láthatta meg a készítője, ha ráállt a székre, a boszorkányokat, akik fejüket oldalt tartva mentek be a templomajtón, mert a szarvuktól nem fértek. Ludason már csak hallomásból ismert ez a szokás. A férjjósló szokások, *„bíbjósságok”* is Luca naphoz köthetők. Luca estéjén 13 férfinevet felírtak egy cédulára, és ebből minden nap bedobtak a tűzbe egyet, anélkül hogy megnézték volna. A karácsonyra megmaradt utolsó cédula mutatta meg a leendő férj nevét. Más módszer, mikor gombócba teszik a cédulát, és amelyiket előbb felveti a víz, olyan nevű lesz a férjük. Ezeken a napokon ráértek a lányok ilyesmivel foglalkozni, mivel nem volt szabad fonni, varrni.

„Ha valaki Lucakor varrt vagy font, annak a boszorkányok bedobtak a kéményen egy zsák orsót, oszt azt mind tele kellett fonni.” A varrás tilalma a baromfival kapcsolatos termékenységű varázslásokhoz is kapcsolható: *„nem szabad ilyenkor varrnyi mer, bevarrjuk a tyúk fenekit, oszt nem tojnak”*. A jobb tojáshozam érdekében viszont pattogatott kukoricát kellett nekik adni. A jószágok egyben tartására szolgált, ha *„abroncsot, ami hordórú leesett, abba kellett enni adni, hogy ne széledjenek szét”* Luca napi hiedelem az is, hogy a *„lovakot mikor itatták almát tettek a vízbe, hogy egészséges maradjon a jószág”*.

A tél legfontosabb családi és egyházi ünnepe a karácsony. Karácsonyfát is állítottak, ez legtöbbször egy nagyobb ág volt, melyre pattogatott kukoricát, festett diót, szaloncukrot akasztottak. Karácsony böjtjén nem mostak, ha valaki ilyenkor mos, azt az asszonyt kivetik a sírból a mosóüsttel együtt. Ilyenkor zajlottak a disznóölések. Szokás volt kóstolót vinni, rokonoknak, szomszédoknak, amit a gyerekek kantárban hordtak szét. A szegényeknek tubut sütöttek, és *„a meghóttak nevibe ajánlották fel, mer, úgy*

tartották, hogy valamelyik halott kívánja, hogy adjon”. A karácsony böjti ebéd egy dió, egy alma, egy szelet süttőtök, egy fokhagyma. Ezt mindennek el kellett fogyasztani, hogy egészséges maradjon. *„Vacsorára má ehettünk bármit*”. Gyakori volt a mézes-mákos csík fogyasztása, melyet, ha nagy volt a család egy hurkamosó teknőben keverték össze. Karácsonyi finomság a mákos ferentő is.

Karácsony böjtién (december 24.) az asszonyok egy csoportja *„Szentcsaládot járt*”. Karácsony böjtién kezdték meg, megegyeztek, hogy minden nap melyik házhoz vonulnak énekelve: *„Szállást keres a Szent Család...”*. Egész este a háziakkal együtt imádkoztak. Karácsony táján jártak a házakhoz a betlehemezők is, akik Jézus születését játszották el prózai szöveg és szent dalok kíséretében. *„Egzesztáltak a betlehemesek, csináltak dobozt, nagyon szépen, vót köztök négy botos pásztor, meg angyalkák.”* Elmenőben áldást kértek a házra, cserébe *„adtak nekik kolbászt, kalácsot*”. Ugyanekkor járták a falut a csordások is, akiknek tubut sütöttek. Az ehhez az eseményhez kapcsolódó termékenységi szokás más vidéken is ismert.

Sokfelé volt szokásban, hogy december 24-én a pásztorok járták a házakat vesszőkkel, melyekből a gazdasszony húzott egyet a kötényével, majd megveregette a pásztor lábát, akinek ugrálnia kellett, hogy ezáltal a rábízott állatok is egészségesek, fürgék legyenek. Ezzel a vesszővel hajtották ki azután tavasszal a jószágot először a legelőre.¹⁶⁵

Az évet szilveszteri hagyományok zárták. Ezekben is nagy szerepe volt a különböző ételek fogyasztásának (mint például a disznóhús, sült tök), melyek a család szerencsáját, gazdagságát hivatottak biztosítani.

¹⁶⁵ Tátrai 2005

Ragadványnevek

A ragadványnevek hozzátartoztak egy-egy falu életéhez. Az azonos vezetékek és keresztnév gyakorisága miatt – hogy tudják kiről van szó – keletkeztek a ragadványnevek. Leggyakrabban nemzedékeken át öröklődött, sokszor a viselőre már egyáltalán nem jellemző az egyik őse tulajdonsága alapján nyert név. Másik jellegzetes motiváció, mikor csúfolódó név ragadt olyan emberre, aki nem tartozott a gyakori családnevűek közé. Ludason gyakori vezetéknév a Szabó, Kiss, Ivony és Czékmány, Detken a Pelle, Dér és Holló.

A névadás indítéka a legnagyobb csoport esetében az apa, anya, nagyszülő, kereszt-, vezetékek vagy ragadványneve. Így az apa keresztnéve után nevezték el Bangyi Jósikát, Andrikó Pétert, Dani Vilmát, Mátyás Dezsit, Illés Imre. Az apa vezetékek és keresztnévvel különböztették meg Kis Bálint Terit, Kis Dezső Janit, Kis Imre Ferkót. Az anya keresztnévét kapta ragadványnévként Amál Ferit, Maca Gyuszi. Az anya, apa ragadványnevét örökölték a gyerekek is: Barkó Terus, Bagó Péter, Kácki Giza, Potyó Mari az anyjuk után kaptak ők is ragadványnevüket.

Egykori lakóhely alapján kialakult ragadványnév a Boconádi Maris, Horti Ilka, Györki Eszter, Vécsi Mari, Oroszi Rozi, Patai Mari. Őket arról nevezték el, hogy melyik faluból kerültek ide férjhez. Falubeli lakóhely alapján nevezték el az illetőt Lejt Jósikának, mert lejtős helyen állt a házuk.

A foglalkozása alapján kapott ragadványnevet Bába Ángyi, Gólya Ilka, mert bábasszonyok voltak, Csörgő Jani, mert pásztor volt, csörgős bottal járt, Bótos Eta, Kila Lojzi, mert boltban dolgoztak, Drótos Terka, Harangozó Feri, Konyhás Mari, Postás Márta, Hentes Rózi. A kis termetű, sovány embereket Lipe Ilon, Kisbata Jani megkülönböztető névvel illették, bórszín alapján lett Füstös Jani, Fekete Pesta, a kezén levő foltok miatt Tarka Laci. Az átlagostól eltérő testrész szinte kínálja a ragadványnevet: Talpas Mari (nagy termetű), Bunkó Gábor (magas ember), Veres Vereb és Tüzes Böske (vörös hajú), Kopasz Otil, Vak Pesta (félszemű). A csendes természetű embert Tumtum Jósikának, az italos, részeges embert Fonyernek, a fürge menésűt Furi Marisnak nevezték el. Szavajárása alapján kapott megkülönböztető nevet Ménkü Annus, Dönő Dezső, mert dadogósan beszélt, Vadeger Jani, aki sebesen, ijedten beszélt, Sityatya, mert selypített, amely ragadványnevet aztán a lánya is örökölt, így lett

Sitya Ilka.

Baba Pesta arról kapta a nevét, hogy a házuk elejére babák voltak festve, Perega Janiék udvara nem volt rendbe tartva, ezért lett ez a csúfnevük. A viszonylag szelíd és viselője által elfogadott ragadványnevek mellett léteznek negatív töltetűek is: Tetyves, Szarka, Zsíros. Ha egy család a faluba költözött, hozták magukkal az előző faluban használt ragadványneveket is, főleg, ha a környező falvak egyikéből jöttek. Mikor Pacskeros, a gumijavító Nagyfügedről Ludasra költözött rövidesen itt is ragadványnevről ismerték.

Sok ragadványnév eredetét maguk a viselők sem ismerik, vagy eltorzult a név, vagy már nem emlékeznek a névadás okára. Ilyen Ludason a Cseták, Kanesz, Mócár, Nasa, Pereló, Pütyü, Potyesz, Suttyó, Teta, Detken a Fakana, Kakas, Putton, Cine, Kincsem ragadványnevek, melyek csupán hangzásukban is érdekesek.

Gyakran a keresztnév becézett formája is elég volt a megkülönböztetéshez. Így lett a Jánosból Janesz, a Mátyásból Matyó, de a ritka, különleges keresztnévű embereket is csak így emlegették: Ismér, Eszti, Márcell, Regin, Ángyél.

A ragadványnevek üde színfoltjai a falu életének, az újabb generációk azonban már ritkábban adnak egymásnak gúnynevet. A két világháború közötti élénk közösségi élet életben tartotta ezt a szokást, de a társadalmi változások negatív hatásai miatt napjainkban csak az idősebbek körében él.

Az emberélet fordulói

Az ember életének három nagy fordulópontját, a születést, a házasságot és a halált Detken és Ludason is számos szokás kíséri.

A terhességhez, születéshez sok hagyomány kapcsolódik. A gyermekáldás a család folytonosságát, a termeléshez szükséges munkaerőt jelentette. A gazdasági helyzet változásai mindig befolyásolták a gyermekszám alakulását. A gazdagabb családoknál ritkán fordult elő négynél több gyerek, mert akkor *„vége lett vóna a gazdagságnak, sokfele ment vóna a föld”*. Amelyik családban 8-10 gyermek volt, azt lenézték a faluban, mondták rá, hogy *„nincs senki, aki felvilágosítsa”*. A falvakban a szülést segítők, a bábaasszonyokat nagy tisztelet övezte. A járandóságukat a községtől kapták, azonban a gyermekáldást követően sokszor kaptak köszönetképpen terményt, gyümölcsöt, házi szárnyasokat. Detken az utolsó bába Pásztor Alajosné volt, Ludason Sike Ernőné, akik 1957-ig működtek hivatalukban, mivel ekkortól törvény írta elő a kórházban való szülést.

A nem kívánt terhesség ellen többféleképpen próbáltak védekezni. Nehezre emeltek, magasról leugrottak, de ezek a módszerek általában nem vezettek eredményre. Ludason legtöbbször Bába Ángyihoz, a helyi bábához fordultak segítségért:

„Bába Ángyi sok angyalkát átküldött a másvilágra, de az egyikért ült ő Márianosztrán, kegyetlen helyen egy évet, hát oda jártak elcsináltatni az asszonyok a gyereket, ezeket az emberek nem tudták hogy hogy kell vigyázni, az asszonyok se tudták, hogy védekezzenek. Úgy csinálták el a gyereket hogy horgolótűvel felnyúlt a méhő, oszt a méhet kiszúrta, ha kivérzett akkor elment a gyerek.”

A faluban gyakran szóbeszéd tárgya lett az az asszony, akinek házassága negyedik, ötödik évére sem lett gyereke. A meddőség egyik oka a korábbi terhesség-megszakítás volt: *„elcsináltatták, mikor meg már akarták nem lett”*. Álljon itt az az eset is, amiért a ludasi bábaasszony börtönbüntetést kapott:

„Későn ment Náni Bába Ángyihoz, már nagyok vótak a gyerekek a hasába, meg hármas ikrek vótak. Mikor megpiszkálta utána Náni nagyon beteg lett, vitte vóna már Bába Ángyi Gyöngyösre orvoshoz. Akkor mentek el a gyerekek a vonaton, nem tudták

hova tenni, beletették a vécébe, onnan meg kiestek a sínek közé. Az örök meg megtalálták a sínek közt a gyerekeket, oszt nyomoztak a csendörök, hogy hol, melyik faluba vót terhes asszony. Nem lehetett eltagadni, hogy Náni miért ilyen beteg, de bele is halt. Bába Ángyit meg becsukták érte.”

A terhesség legbiztosabb jele, ha elmarad a havibaj, vagy ha bizonyos szagoktól, ételektől rosszul lesz az asszony. A másállapotot nem szégyellték, nem titkolták, mert ha letagadják akkor *„néma marad a gyerek”*.

Főleg az első gyermek születésekor történtek nagyobb előkészületek. A terhes asszonynak nem volt szabad rácsodálni senkire és semmire, mert *„ha rácsodál valakire olyan lesz a gyerek”*. Főleg az első három hónapban ügyeltek erre. Ha valami ráesett a várandós asszonyra, például egy szem szilva, nem volt szabad odakapni, mert *„akkor vót meg az anyajegy”*. De tartottak bármilyen más eseménytől is: *„szappant főztünk, oszt az arcomra freccsent, de nem kaptam oda, nagyon féltem nehogy olyan legyen a gyerek”*. A várandós asszony kérését nem volt szabad visszautasítani, abba bele is betegedhetett. Terhességük idején kerültek az ártó szemű emberek tekintetét. A munkából nem vonhatták ki magukat, szinte az utolsó percig dolgoztak. A szülés a házban történt, a bábasszony segítségével. Szülés után az asszony gyermekágyat feküdt, mely általában három-négy hétig tartott. Úgy tartották, hogy amíg ki nem tisztult, nem végezhetette megszokott munkáját, templomba sem mehetett.

Addig az asszony és a család bőséges ellátását a komaasszony és a többi rokon biztosították, ami több hetes ellátást jelentett. A komatálaknak nevezett ebédek tartalmaztak jóféle tyúkhúslevest, pálinkát, bort, csirkepörköltet, süteményeket, a későbbiekben tortát, bolti süteményeket.

A gyermek keresztléséig is több óvintézkedést tettek az ártó szellemek ellen. A bölcsőbe fokhagymát helyeztek, az anya ágyába pedig mogyorófa pálcát, a boszorkányok ellen. A keresztlő nem sokkal a születés után megtörtént. Ha gyenge volt a gyermek, akkor rögtön megkeresztelte a bábaasszony, hogy ne pogányként menjen a másvilágra. A keresztlőt nem követte nagyobb vendégség, csak a szülők, nagyszülők és a keresztszülők vettek részt. A születések száma a két világháború közötti időben magas volt. A gyermekek közül azonban kevesen érték meg a felnőttkort. A gyermekkor következő fontos eseménye az elsőáldozás volt, melyet gyakran már fényképen is megörökítettek.

Az esküvőt nagy előkészületek előzték meg. Tavasszal vagy ősszel esküdtek, mikor kevesebb volt a munka, a nyári időszakban a mezei munkák miatt nem tartottak lakodalmat. Azonos társadalmi rétegből igyekeztek párt választani. A komoly szándékot jelezte a jegyváltás, korábban jegyajándék készítése, majd később karikagyűrű felhúzása.

Az 1910-es években még ágy és tulipános láda járt a férjhez menő lánynak. A módosabbak már a ládát elhagyva kaszlit és két ágyat kaptak. Az 1930-as évektől a lány már szobabútort vitt magával. Ez két szekrényből, két ágyból, asztalból és a hozzá tartozó tükrökből állt. A stafírun g annál több darabból állt, minél gazdagabb volt a család. Így egy módos menyasszony 12 vászon, 12 pamutos törölközőt, 6 fehelyt(párnát), 3 dunnát, a hálóágyra kétféle haját(huzatot), az ünneplő ágyra 6 lyukba cakkos, 6 csipkés, és 6 rózsaszín kockás haját, ágytakarót, mosdótakarót, dístörölközőt, 6 hálóinget, 12 fehér gyolcs bugyogót kapott. A mindennapi használatra szánt lakástextileket piros és kék beleszőtt csíkokkal és monogrammal díszítették.

A lakodalomba a vőfély hívogatott. A vendégsereg külön gyülekezett, majd a vőlegény vendégeivel a menyasszonyos házhoz ment, ahol kikérték a menyasszonyt. Zenészekkel együtt vonultak a templom és a községháza elé. Az út mentén a bámészkodókat borral és az üvegre húzott kaláccsal kínálták meg. A násznép először a menyasszonyos háznál vacsorázott, mulatott, majd 10 óra tájban vitték el a menyasszonyt a vőlegényhez, akit pár vendége is elkísért. Éjfélt után ment a menyasszonyos vendégsereg „híríszebe”, vittek magukkal ételeket, süteményeket. A lakodalmás ételek Ludasom hagyományosan a húsleves csigatésztával, Detken az aprólékból főzött savanyúleves, majd levesthús tyúkból és marhahúsból savanyúsággal, csirkepörkölt nokedlival. Módosabb helyeken tálaltak még sült és rántott húsokat is. Édességként a rétest és a herőcét, majd a később divatba jött tortákat és szalagóriás süteményeket fogyasztottak. Az ételeket a vőfély tréfás versek kíséretében jelentette be, és a lakodalom folyamán gondoskodott a jó hangulatról. A lakodalom szokásai nem térnek el más, mátraaljai falvak hagyományaitól.

83. Holló Anna és Szabó László esküvői képe 1937-ből

A halottat az utolsó útra mindig kellő tisztelettel készítették fel. A haldokló utolsó perceit szenteltvíz hintésével könnyítették meg, hogy tiszta lélekkel kerüljön a túlvilágra.¹⁶⁶ Miután beállt a halál fehér gyolcslepedővel letakarták a tükröt, nehogy a halott meglássa magát benne. Az ablakokat is eltakarták. Ha a családból senki nem vállalta a halott felöltöztetését, Ludason egy helyi asszonynak, Csordás Verona néninek szóltak, aki megmosdatta, felkészítette utolsó útjára. A halott mellé odatették imakönyvét, olvasóját, férfiaknak a kalapjukat is.

Amíg a háznál ravataloztak a koporsó a tisztaszobában a mestergerenda alá került. A koporsó lábbal az ajtó felé nézett. Ekkor tartották a virrasztást melyen főleg idősebb asszonyok vettek részt. Ha egész éjszaka nem is, de éjfélig imádkoztak, énekeltek a koporsó körül. A sírt a temetés előtti napon rokonok, ismerősök ásták ki. A temetéskor, ha a gazda halt meg kivezették az udvarra a jószágot is, hogy jelképesen elbúcsúzhasson tőle.

A halott lelke a temetésig a házban tartózkodott, halála után negyven nappal kerül át a túlvilágra. Különféle jelek utaltak arra, hogy a halott üzeni akar valamit. Ilyenkor átgondolták, hogy mindent eltemettek-e az elhunyttal. Ha valamit elfelejtettek,

¹⁶⁶ Dömötör 1990 74 p.

utána küldték a következő halottal, vagy elásták a fejfa tövében: „*Apám mellé se tettük oda a kalapját, de engem ez nem hagyott nyugodni, a temetés után nem sokkal kimentem és elástam a fejfa elé a kalapot.*” Ha úgy érezték, hogy valami közlendője van az elhunytaknak, akkor elmentek a fügedi vagy markazi léleklátó asszonyhoz, hogy tőlük érdeklődjenek. A temetésig a halottért többször is harangoztak. Három csendítés férfi, kettő asszony, egy pedig gyermek elhaltra utal. A hazafelé tartó harangozó útjában pedig nyílnak a kiskapuk, igyekezik mindenki megtudni, hogy ki a halott. Halálának évfordulóján gyászmisét mondatnak, Mindenszentekkor gyertyát gyújtanak a sírnál emlékükre.

Vallási élet a falvakban

Detk

84. A detki templom madártávlatból

A község templomára vonatkozó első említés 1332-ből való. A pápai tizedjegyzék említi a Szent György tiszteletére szentelt templomot, s az itt szolgálatot teljesítő Tamás papot is. 1471-ben tiszteletes László a detki plébános, egyszersmind székesegyházi oltármester.¹⁶⁷

1710 körül plébánosa, Szuhay György Telekessy püspöktől az egyháznak járó detki gabonadézsmá elengedését kérte, a romos templom kikövezésére. Az 1720-as évek elején Szent György vértanú tiszteletére emelt anyaegyházának két filiája volt, Ludas és Hevesugra, 1733-tól idetartozott Halmaj, majd 1747-ben Ugra is.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Kandra 1885 163p.

¹⁶⁸ Kovács 1987 345-347 pp.

A romos, elavult templom képtelen volt a három falu híveinek befogadására, azonban pénz hiányában 40 évig kellett várniuk, míg 1794-ben lerakták az új templom alapjait; 1799-ig tartott az építkezés. A késő barokk templom műemlék jellegű, titulusa "Szent György vértanú".¹⁶⁹

Ekkor a templomtoronynak csak a földszinti szakasza készült el, 1821-ben építik meg a felső szakaszát. 1831-ben készül el a mellékoltár.

„A torony hármastagolású homlokzatból csak enyhén lép ki. Középen két lépcsőfokon a szalagkeretes, szegmentíves, záróköves bejárat, kétszárnyas empire faajtóval. A háromrészes főpárkány fölött félköralakú, keretelt ablak. A torony felső szakaszának mind a négy oldalán egy-egy félköríves, könyöklőpárkányos, zsalus ablak. Az órapárkány felett bádoglemezzel fedett, hegyes hagymasisak, gömbbel és kereszttel. A homlokzat kétoldalt faltükröz kiképzésű, fent ívelt, majd levágott oromfalak vázákkal. A templom hosszfalait 3-3 szegmentíves ablak töri át. Déli oldalán sekrestye, keleti falánál bejárat. Az egyenes záródású szentélyen két ablak.

A belső jól áttekinthető, kellemes arányú, tágas, világos belső tér. A kétboltszakaszos hajóhoz egyboltszakaszos szentély csatlakozik. A hajó nyugati végén, a toronycsarnok feletti részen, két oszlopon álló kisebb orgonakarzat egyszerű négyszögletes falnyílással a hajó felé. A feljárat a hajó északi oldalán fa-csigalépcsőkön történik.

A szentély erőteljesen belép, a kosáríves diadalív homorú falkiképzéssel. A szentély déli falában kisebb ablak mellett sima keretű sekrestye bejárat. A szentély szintje egy lépcsőfokkal magasabb.

Berendezés: A főoltár szarkofág alakú sztipesz, két lépcsőfokon emelkedik. A menzán áll a szép későbarokk tabernákulum, fehér-arany színezetben, nagyméretű rózsákkal ékesítve. Az ajtón dombormű: kagyló alatt feszület. A tabernákulum tetején a Bárány a hétpecsétes könyvön. Az oltár mögött, a szentély zárófalán függ a nagyméretű oltárkép: Szent György római hős viseletében, felette angyalok lebegnek. A szent ábrázolása patetikus barokk felfogásban. Élénk, meleg színek, az olívdzöld háttérben a megszabadított királyleány alakja látható. Döringer műve, 1800-ból való. Az oltár két oldalán egy-egy nagyalakú faszobor, fehér színezésben: Szent József és Szent Vendel.

¹⁶⁹ Kovács 1987 345-347 pp.

A mellékoltár képén Immaculata fehér és kék színekben, Puky József műve 1832-ből, alatta kisebb kép, szakállas szerzetest ábrázol. A szószék fa, fehér színű, kevés aranyozott díszítéssel.”¹⁷⁰

A templom kegytárgyai között található egy igen értékes és becses kehely, melyet Josef Moser bécsi ötvös készített a 18. században, s az egri jezsuiták feloszlatása után (1773) jutott a Tarródy család birtokába.

A kehely aranyozott ezüst, hatkarélyos, magasra emelt talp kettős kereteléssel. A talpat rokokó idomok három részre osztják, mindhárom részben zománcfestéses kép, minhárom jezsuita vonatkozású. A csésze alakú kuppa kosarán virágdíszek között szintén három zománcfestéses kép, Szent Ignác, Xavéri Szent Ferenc és Borgia Szent Ferenc képmásával.¹⁷¹

A talp szélén körbefutó felirat, mely a birtokos Tarródy István, felesége Szerdahelyi Mária és leányuk, Tarródy Anna számára dedikáltatott.

¹⁷⁰ Dercsényi-Voit 1978 601-602 pp.

¹⁷¹ Baranyai 1970 265-271 pp.

85. A detki kehely

A templomot 1980-ban, majd legutóbb 1995-ben újították fel, melyben a falu lakossága tevékenyen segített. Ólombetétes üvegablakokat készítettek, melyek az Árpád-házi szentjeit ábrázolja. A falu önkormányzata támogatta a felújítást, mely 1995-ben számukra 700.000 Ft költséget jelentett.

Plébánia épülete

Az első paplak melyet források megneveznek 1732-ben épült. Ennek a helyére készül el vályogból a következő épület. Valószínűleg a terület, melyet a templom szomszédságában kiválasztottak paplaknak, nem volt kedvező. A mocsaras, vizenyős talaj miatt megrogyhattak az épületek, s ezért kellett gyakorta tatarozni, újjáépíteni. Főleg a vályogból rakott háznak ellensége a szivárgó víz.

1771-ben így ír a detki híveknek Eszterházy püspök:

„Minthogy 1766. évi egyházi Visitációmkor tett parancsolatunk szerint az elrongyult és roskadt félben lévő Parochialis házat mindeddig meg nem igazították s onnan vagyon, hogy jövő télen allig maradhat meg benne a Plebanus, annakokáért

keményen újra parancsolom, hogy most mingyárt, míg jó idő szolgál, a fedelét s a tapasztát meg igazítsák. Következendő téli esztendőben új Plebánia házhoz szükséges fát el készítsék, jövő kikeletkor vályogok vettessenek, hogy jövő nyáron egészen új Plebánia ház ahhoz tartozandó épületekkel legalább vályogbul fel épüljön...Detki nemes lakosok, kik nem a magok, hanem más földes Urak fundusán mint taxalisták laknak, szinte úgy, mint más lakosok, mind a Plebanust, mind az Iskola mestert fizetni és a deputatumban és gyermekek tanításáért rendelt bérben tartozzanak a Plébánia ház, iskola mester szántó földi körül a szükséges munkát meg tenni.”¹⁷²

Az 1773-ban sártéglából épített, teljesen elavult plébániaház helyett 1855-ben Szvoboda Antal gyöngyösi kőműves épített új paplakot.¹⁷³

Ezt az épületet több évtizedig használta a detki plébános, utolszor 1985-ben újítták, tatarozták, mígnem 2004-ben határoztak az akkorra már lakhatatlanná vált épület lebontásáról. Ennek a helyén épült fel egy, a huszadik század kihívásainak megfelelő épület, mely nemcsak egy lelkipásztor befogadására alkalmas, hanem méretéből adódóan a körzeti központ szerepét is képes betölteni.

86. Az új plébánia alapkövetétele 2005. november 16-án.

¹⁷² Kovács 1987 345 p.

¹⁷³ Kovács 1987 346 p.

87. A lakóira váró épület 2008 januárjában.

Harangok

Kezdetben a detki templom mellett álló fa harangláb hívta misére a híveket, melyben kisebb súlyú harangok helyezkedtek el. A kőből készült torony építését követően vásároltak a hívek és az egyházmegye adományából súlyosabb, szebb harangokat.

A 18. században három harangja van a templomnak, 1830-ban az egyiket egy egri mester önti át, állagmegóvás céljából. 1833-ban a ludasi hívek Schaudt András pesti harangöntőnél a templom számára másfél mázsás harangot rendelnek.¹⁷⁴ Az első és második világháborúban a román és a szovjet csapatok elszállították többek között a templom harangjait is. További rongálásokat is terveztek, a templomot, aláaknázták, azonban a robbantást Székely Béla helyi lakos akadályozta meg, aki később tetteért Detkért emlékérmét kapott. A nagyharang pótlására több évtizedet kellett várni a detki híveknek. 1991. szeptember 21-én szentelte fel Seregély István egri érsek a detki templom új harangját.

¹⁷⁴ Dercsényi-Voit 1978 602-603 pp.

88. A „szolgálatra váró” harang feldíszítve

89. Pelle Sándor polgármester ünnepi köszöntője a szentelésen

A templomkert

A detki templom körül körbekerített kert található. A kertet leginkább az Úrnapi körmenethez használják, mikor az ott található sátorvázakra zöld ágakat és virágokat tesznek, s belsejüket szakrális tárgyakkal kis kápolnákká alakítják. Az 1950-es évekig nem volt szükség ezekre a sátrakra, mivel a falu házainál voltak a sátrak berendezve. Más ünnepekkor nem a templom körül teszik meg a körmenetet, ennek leginkább praktikus okai vannak.

Ludas

90. A ludasi templom távlati képe

A falu templomára vonatkozó első adat 1464-ből való, de ezt követően hosszú ideig nincs adat a ludasi templommal kapcsolatban. A község régi templomát „desertum”-nak (elhagyott) nevezi az 1696-os összeírás, „ab immemorabili diruta”-nak (emlékezet óta megsemmisült) mondja az 1737. évi Cassa Parochorum (Lelkészpénztár) jelentése, ugyanekkor egy másik jelentés „ex saepius exstucta” templomot említ. A jelentés szerint a kőtemplom régóta összeomlott, csak az alapjai láthatóak, helyette sövényből tapasztottak egy kis imaházat, ennek felszerelése nincs.

Az egészében boltozott új kőtemplomot 1745-ben kezdték el építeni, és 1756 fejezték be, miként ez a szentély diadalívén 1810-ben még olvasható kronosztikonos felírás igazolta. A diadalíven latin nyelvű, kronosztikonos felirat fut végig: „Iusto honorI VeneratIonI SanCtIssIMae TrInItatIs e Voto StephanI TarróDy hoC opVs eXcurreXit”

Magyarul így hangzik: „A tiszteletre méltó Legszentebb Háromság méltó hódolatául Tarródy István fogadalmából emeltetett ez a mű. A kronosztikon pedig az 1745-ös évszámot adja ki, mely a templom alapkőletételének az időpontja. A

templomban található az az 1792-ből származó oklevél, melyben VI. Pius pápa nevében az egri érsek jóváhagyja a ludasi búcsúk időpontját. Díszes fakeret foglalja az aranszínű tintával írt iratot magába, melynek felirata:

„TELLYES BUTSÚ

Tellyes Szent Háromság napjára, Nepomuki Sz. János napjára és ugyan annak nyolczad napig tartandó ájtatosságára Szentséges Romai Széknek Engedelméből”

Azonban az építkezést kezdő Tarródy József már 1743-ban meghalt, de fia, József betartotta apja fogadalmát. Tarródy József 1795-ben detki rezidenciájában halt meg, testét azonban a ludasi templomban lévő kriptában helyezték végső nyugalomra. Végrendeletében birtokát két fiára, Istvánra és Bertalanra hagyta, de a két örökös 1799. évi megegyezése folytán a XIX. század elején Tarródy Bertalan egyedüli birtokosa lett Ludasnak egészen 1842-ig. Tarródy Bertalannal kihalt a község történetében legjelentősebb család: ők emeltek barokk stílusú kastélyt Ludason.

A templom életében fontos szerepet játszottak az egyházlátogatások. Az első ilyen alkalom Eszterházy Károly püspök 1766-67 években tett vizitációja, melynek egyházlátogatási jegyzőkönyveiben a Ludasra, a ludasi templomra vonatkozó rész a következő:

„A ludasi filia (leányegyház) temploma erős anyagból van, teljesen boltozott, elegendő a plébániához tartozó hívő népnek. Két oltárt foglal magába, amelyek más, hordozható felszerelésekre ügyelnek (vannak ellátva). A Szentháromság tiszteletére szentelték, amely napon ünnepli pártfogóját a püspök vezetésével, nagy kegyességgel. A nagyobb oltár kiváltságos. Kőből való kórusa van, abban hétváltós orgona. A boltív alatt megfelelő sekrestye, világos, és a felszerelések elhelyezésére szolgáló szekrényekkel ellátva.

A templomban a padok és a szószék fából vannak. Éppen úgy fából van az a torony, amelyben két harang függ, az első száz, a másik körülbelül 50 libra (font) súlyú, az első Szent Márton, az utóbbi Szent Donátnak szentelve.”¹⁷⁵

A jegyzőkönyvbeli ismertetés a látogatás előtt mintegy tíz évvel épült templom leírását adja. Megtudjuk, hogy fából készült, a templom közelében álló harangtornya van, melyben függ a két, összesen 150 font súlyú harang. Mai mértékegység szerint nem voltak súlyosak ezek a harangok, mivel 25 és 50 kilogrammos súlyuk volt. A fa harangtorony majd ötven évig szolgálta hívó szavával Ludas népét, figyelmeztetett

¹⁷⁵ Dóka 1998 121-122 pp.

reggelre, délre, estére, hívott misére, temetésre, jelezte, ha tűz ütött ki a faluban. Azonban szükségessé vált a korhadásnak indult harangtorony helyrehozatala, és a falu földesura új, kőtorony építését határozta el, immár a templom tetejére.

Ezt a munkát Tarródy István fia, Bertalan kezdte el 1814-ben, de időközben bekövetkezett halála miatt csak özvegye, Reviczky Mária fejezi be 1817-ben. Ehhez kapcsolódik az alábbi levél, melyben a tervéről számol be a érseknek, Fisher Istvánnak:

„Bátorkodom az Ludasi Templomhoz újonnan építendő Toronynak és hogy a Templom nagyobbodjon, hozzá ragasztandó oratoriumnak Obisszát (tervrajzát) Excellenciádnak bemutatni. Az jövő kikeletkor hozzá akarok fogni.”

A gyöngyösi ferencesek Historia Domusa pedig 1814. június 12-én megemlíti, hogy a torony alapkőletétele Pyrker érsek jelenlétében történt.

Az 1816-os Canonica Visitacio, mely Fisher István érsek működési idején folyt, részletesen leírja a templomot:

„A Tarródy család boltozott kriptája, két harang (Nepomuki Szent János, Szent Márton tiszteletére szentelve), hatváltós orgona, négy oltár. A főoltárképet két fából faragott angyal tartja, a tabernákulum két oldalán öt-öt fa gyertyatartó, felette Piéta ábrázolás. Az első mellékoltáron Szent Dismas képét két angyal tartja, tabernákuluma felett Mária kép, a menzán hat gyertyatartó. A második mellékoltár Szent Tádé képét és Jézus Krisztus származásrendjét mutatja. Tabernákuluma két oldalán három-három gyertyatartó. Az oltár mellett fából faragott Mária szobor.”

Végül a karzat alatt említ még egy régi, kis oltárt is, mely valószínűleg egy imahely lehetett valamely szent tiszteletére.

A templom zsindeletetejét 1761-ben és 1837-ben javították, az utóbbi javításnak az összege is fennmaradt, mely 461 forint volt.

A templomról az 1900-as évek elejéig forrás nem található, ezért feltételezni tudunk néhány apróbb javítást, változtatást. A templom egyik mellékoltára, amit Szent Tádé tiszteletére emeltek, eltűnt, és helyette építettett a szószék. Nincs forrás azzal kapcsolatban sem, hogy a Szent Dismas tiszteletére emelt mellékoltárral mi történt.

A hordozható Mária szobor, amit már az 1816-os jegyzőkönyv is említ, új helyre kerül, a Boldogságos Szűz Mária, a Magyarok Nagyasszonya kisoltár helyére, melynek festményrésze a templom hátsó falára helyeződik át.

Az 1962-től 1965-ig tartó II. vatikáni zsinat nagy változásokat hozott a liturgiában, a misézés rendjében. Latin nyelv helyett most már magyarul folyik az istentisztelet. Az oltár közelebb került a hívekhez, azaz a pap szembefordult,

szembemisézett a hívekkel. Így szükségessé vált egy szembemiséző oltár beállítása, mely Ludason 1978-ra készült el.

91. A ludasi templombelső az 1950-es években

Az oltár régi helye azt fejezte ki, hogy milyen egyedülállóan szent az Oltáriszentség, új helye pedig azt hangsúlyozza ki, hogy az oltár Isten népének étkezési asztala az Úr Testének vételére. Az Úr asztala köré gyűlünk, mint egy nagy család. Ennek értelmében nem volt szükség a szentély a hívektől elválasztó áldozórácsra, ezért azt eltávolították. Funkcióját veszítette a körmenetekkor használt „supellát”, melyet addig a hívek a pap feje fölött tartva vittek.

A templom részletes és szakszerű leírását adja az 1978-ban látott állapotról a Heves Megye Műemlékei című könyv:

„A homlokzat hármastagolást mutat, enyhén előlépő középrizalittal, benne félköríves, szalagkeretes, záróköves bejárat. A háromrészes főpárkány felett kezdődik a torony alacsony alsó szakasza, benne a nyugati oldalon félkör alakú ablak. A választópárkány felett emelkedik a torony szabadon álló megnyúlt, felső szakasza, mindegyik oldalán sarokpilaszterek között egy-egy magas, félköríves záróköves zsalus ablak. Ezt a szakaszt kettős órapárkány zárja le, a sisak vörösrézrel fedett. A homlokzat oldalrészei faltükrözést mutatnak egy-egy vakablakkal. A felső lezárást vízszintes vonalú, magas oromfal képezi, egy-egy félkör idomú vakablakkal. A templom

lizenákkal tagolt hosszfalait két-két magasan álló, félköríves, szalagkeretes ablak töri át. A háromnyolcad záródású szentély a hajnál jóval keskenyebb, déli falát egy ablak töri át. A szentély északi falához épült a sekrestye, nyugati bejárattal. A templom lábazata megújított, főpárkánya még eredeti. Az egész épületet bádoglemez fedésű nyeregtető zárja le.

Az előcsarnokból széles, szegmentíves bejáraton átjutunk a keskeny, magas belső térbe. Rövid pilaszterek gazdagon tagolt, széles és erőteljes toszkán fejezetei hordják a keskeny szakaszú, fiókos dongaboltozatát. A hajó nyugati végén emelkedő zárófal mögött szűk karzat, mely a hajó felé egyetlen félköríves nagy ablakkal nyílik. A szentélyt egyetlen boltszakaszos csehsüveg boltozat, a 3/8-os záródást donga fiókok zárják le. A szentély északi falában nyílik az egyszerű sekrestyebéjárat. A szentély padozata egy fokkal emeltebb a hajónál. A templom figurális kifestése újkeletű.

Berendezés: a főoltár ciszta alakú fasztipeszen áll a fehér-arany színezésű, aedikulás oszlopokkal tagolt fatabernákulum, kétoldalt egy-egy térdelő angyalszobor. Stílusa klasszicista, a XIX. század elejéről. Az oltárkép Mária megkoronázása a Szentháromsággal, a XIX. század elejéről. A mellékoltár klasszicizáló fatabernákulum felett Nepomuki Szent János képe, mely szintén a XIX. század elejéről való.

A szószék fa, olajzöld és arany színezéssel. Függő forma, a feljárat kölépcsővel a sekrestyéből történik. A henger alakú kosár közepében dombormű, a Magvető, lent toboz, levéldíszek között. A lapos hangvető sima korong, rozetta és levélsor díszítéssel, belülről Szentlélek galambjával.

A fent idézett leírás lényegében napjainkban is látható templomot mutatja be.

92. A templombelső képeslapon

A templom felszereléseinek közé tartozik még egy hordozható Mária szobor, mely a búcsújárásokkor volt használatos. Az orgona a karzaton a XVIII. századból származik, fűjtatós technikáját villanyra az 1960-as években alakították át. A Nepomuki Szent János oltár tabernákulumában a szent egy csontjának darabját őrzik, melynek valódiságát egy latin nyelvű oklevél bizonyítja.

A templom berendezését a hívek adományaiból folyamatosan renoválják. 1998-ban újították fel a hordozható Mária szobrot, Varga József adományából. A templomi lobogók közül a fehér és zöld lobogókat 2002-ben varratták újra.

A harangok

A templom építésekor a különálló fa harangtoronyba könnyebb harangokat vásároltak a hívek a földesúr segítségével. Mikor a kő harangtorony megépült, akkor szentelték fel a Nepomuki Szent János és Szent Márton tiszteletére a harangokat. Az I. világháború idején az egyik harangot sérülés érte, melyet adományokból sikerült pótolni, a nagyharangot azonban elrekvirálták a templomtól. Végül 1922-ben hoztak az új nagyharangot a faluba, ahogy az a visszaemlékezésből is kiderül:

„A Beökönyi Ilona tejeskocsiján hoztuk el a harangot. Elöl ült a kocsis, aki hajtott, háttal ültünk nagy virágcsokorral a kezünkben mink ketten, Szabó Piros meg én.”

A II. világháború idején a front itt húzódott a falu közelében. A templomtorony lesállítás miatt katonai célokat szolgált. Okulva azonban az első világháborús eseményekből a harangokra, épségben maradásukra nagyon ügyeltek, így sértetlenül vészelték át a háborús időszakot. Az 1970-es években beszerelésre került az automatika, mellyel a sekrestyéből lehetett a harangszót indítani, így a kötéllel való harangozás megszűnt.

A sekrestye és az iskola azonban súlyos károkat szenvedett, ennek helyreállítása pár éven belül megtörtént.

A templomkert

A templomkertben áll Nepomuki Szent János szobra, mely hajdan a Detkre vezető út és az országút kereszteződésénél állt. A visontai bánya megnyitása után helyezték át a mostani helyére. A szobrot a Tarródy család 1781-ben állította, később 1904-ben és 1945-ben restaurálták. Egy ideig a gyöngyösi Mátra Múzeum raktárában helyezték el, míg jelenlegi helyén elhelyezésre került. Gyenes Gyula pébános a sérült szobrot újra restauráltatta, ebben az állapotában láthatjuk jelenleg is:

„Kettős lépcsőfokon áll a magas voluntás talapzat, rajta a Tarródy család címere 1781 évszámmal. A címer felett girlanddal körülvett korona, felette dicsfényben a szent jelképe: a nyelv. A talapzaton áll a szent enyhén lendületes tartású szobra. A párkányon felirat: Quia tacui, me vide stellis quinque coronas. Mind felfogásra, mind kivitelezésre nézve finom alkotás.”¹⁷⁶

A felirat magyarul így hangzik: „Minthogy hallgattam, tekints engem, az öt csillagú koronákat.” A jelmondat Nepomuki Szent János életéhez szorosan kapcsolódik: A szent 1350 körül született a dél-csehországi Nepomukban, 1389-től prágai érseki helynök, és a Szent Vitus székesegyház kanonokja. IV. Vencel királlyal szemben bátran kiállt az egyház jogaiért, aki 1393-ban megkínóztatta és a Moldvába taszította. A legenda szerint Zsófia királyné gyóntatója volt, és azért ölték a folyóba, mert a királlyal szemben is megőrizte a gyónási titkot. Öt ragyogó csillag segített holtteste felkutatásában.

Láthatjuk hogy Nepomuki Szent János ábrázolásában az öt csillagú korona fontos szerepet játszik, emellett általában papi reverendában ábrázolják, kezében keresztet tart, ujját a szájához emeli, a gyónási titokra utalva. Magyarországon kultusza igen elterjedt, 1729-es szentté avatása óta számos szobrát állították fel szerte az országban, így nálunk is. A gyónási titok, a haldoklók és a vízen veszélybe jutottak védőszentje.

¹⁷⁶ Dercsényi 1978 388 p.

93. Nepomuki Szent János szobra, jelenleg a ludasi templomkertben

Az 1970-es években állították fel a templomkertbe azokat a sátrakat, melyek felváltották az Úrnapi körmenetben a házakhoz való zarándoklást. A négy vasállványzat adományokból valósult meg, és mindegyiknek „gazdája” van, évtizedek óta ugyanazok a személyek díszítik fel a sátrakat.

A templomon kívül hajdan több kőkereszt is hirdette Isten dicsőségét. Erre vonatkozó adat két, 1802-ből és 1805-ből származó levél:

„Alább megírt obligálom magamat arra, hogy azon keresztfát, melyet Istennek segítségébül, és az méltóságos Püspökségnek engedelmével magam költségén ezen nemes Heves vármegyében csinált curialis Ludas Helységének felső végére felállítottam conserválni fogom, úgy hogy annak fája korhad, pléhe romlik vagy festéke kopik, azonnal, akár mely üdőkben is reparáltatni magam költségén kell leljek, a mellyek nagyobb állandóságára, ki attam ezen obligatonialis levelemet magam neve alá írásával, és curialis pecsétemmel megerősítve...

sign curialis Ludas die 8. July Anno 1802

Vizy János Tekintetes Tarródy Bertalan Úrnak Ludasi Káplánja

Mi alább irattak Tekintetes Heves Vármegyében helyheztesett curialis Ludas Helységnek Bírái adjuk tudtára mindenenek a kiknek illik, most és jövőendőben, hogy

mi Falun kívül a Temetőnkbe levő keresztet, még helységünk főn tart conserválni fogjuk és Fiainknak is meg hadjuk, Hogy ha üdo folyásával el romlana, ujjonnan fel építsék, mellynek nagyobb el hitelére ezen Helységünk szokott élo Pecsétjével és neveink alá írásával és kezünk keze vonásával meg erősített levelünket ki adunk

Ludason die II. 8bis 1805 Bíró Virág Paál

Templom Bíró Erky Mátyás

A temetők

Detk

94. A ravatalozó és a lélekharang Detken

A temető tükörképe az ott élő emberi közösségnek. Tükrözi az elhunyt felekezeti hovatartozását, társadalmi, vagyoni helyzetét, a nemek arányát, a családnevek gyakoriságát. A detki temető emberemlékezet óta a jelenlegi helyén található. Nagy kiterjedésű terület, mely a Hóstya falurész betelepülése előtt a falu szélén helyezkedett el. 1919-ben azonban döntöttek a kibővítéséről, mivel szűkösen bizonyult. 1932-ben a kerítés rendbehozataláról döntött a képviselőtestület. 1976-tól történik a ravatalozás a temetőben lévő épületben, ezelőtt házaknál búcsúztak el elhunyt szeretteiktől. Amíg a házakban ravataloztak, a koporsó az első szobában a mestergerenda alá került. Ekkor tartották a virrasztást, melyen a család, a rokonok és a jó ismerősök vettek részt. A ravatalozó megépülésével a virrasztás halottnézéssé változott.

A temető parcellázása után már nem volt lehetőség a nemzetségek szerinti temetkezésre, így az újabb temetőkben a sírok rendezetten, utak mentén helyezkednek el. A módosabb emberek a temető előkelő helyére, a Jézus szobor köré igyekeztek temetkezni, általában kőből készült síremléket emeltek. A szegényeknek fából, vasból volt kereszt csináltatva. Külön kerített rész tartozott a zsidókhoz, ahol héber feliratú obeliszk alakú, kőből készült síremlékek voltak.

Az önkormányzat faragott haranglábbal és díszes külső ravatallal ékesítette a temetőt 1998-ban.

Ludas

A múlt század végén törvény tiltotta meg a templom körüli temetkezést, amire itt Ludason már nem is emlékeznek. Az 1900-as évekig a „kenderfődek felé”, vagy másik nevén a „Bikaparton” volt egy temető, aminek ma már nyomai sincsenek. Valószínűleg itt helyezkedett el a Szent Anna tiszteletére emelt kápolna, melyet az 1767-es egyházlátogatási jegyzőkönyv említ. Ez a kápolna feltehetően az 1800-as évek elejére megsemmisül, mivel írásos emlék nem említi, viszont mind a mai napig a néphagyomány számon tartja. 1841-ben régészeti feltárás során kiásták ennek a kápolnának az alapjait, tehát bizonyíthatóan létezett.

A jelenlegi temető eredetileg a falu szélén helyezkedett el – tó volt a helyén, amit betömtek – de az újabb betelepülések hatására mára már körülépült. A temetés a házaktól történt mindaddig, míg 1977-ben a ravatalozó el nem készült.

2001-ben, Mindenszentek ünnepére lett felújítva és átalakítva a ravatalozó, melyet ünnepélyes keretek között szentelt fel Kovács Béla római katolikus esperes-plébános és áldott meg Kéri Tamás református lelkipásztor.

95. Az új ravatalozó felszentelése

2002-ben átalakításra került a temetőben álló Szűz Mária szobor, melyet Czékmány Frigyesné állíttatott. Az ekkor elbontott szobrot ötven évvel ezelőtt szintén az ő családja készítette.

A vallási élet színtere

1471-ben, már bizonyosan van keresztény gyülekezet a falvakban, ebből az évből ismert „tiszteletes László, a detki plébános, egyszersmind székesegyházi oltármester”. Valószínűleg a ludasi keresztények templomuk rossz állapota miatt a hívek átjártak Detkre szentmisét látogatni, ahogy az Szent István királyunk rendelkezéséből eredt.

Az 1720-as évektől Ludas Detk anyaegyháznak lesz az egyik fiíliaja, melyhez később Ugra is csatlakozik. Ekkor már állt az a sövényfalazatú, tapasztott templom, ami az 1740-es évekre használhatatlanná vált. 1745-ben kezdik meg a kőtemplom építését, mely mind a mai napig áll.

1762-ben a ludasi hívek a detki plébániához való visszacsatolásukért folyamodtak Eszterházy püspökhöz:

„Ennek előtte szegény Helységünk Excellenciád praedecessorai (elődei) által Detki Plebanos Urunk pásztorsága alá rendeltetett vala, de az Bene patak vizének posványsága miatt bizonyos járás nem lévén, Helységünk Detktől elvételét és Karácsondi Plebaniához adatott. Mivel már az Nemes Vármegye által Bene vizinek bizonyos járása csináltatott és az viznek felette Híd építetett, Detkre most már száraz lábbal járhatunk, Karácsond mint mater majd három fertály óra, Detk pedig fél fertály. Méltóztasson Helységünket Karácsondtul el venni s régi materéhez, Detkhez vissza adni.” ¹⁷⁷

A ludasi hívek kérése teljesült, és mind a mai napig a detki plébániához tartoznak. Tehát Ludason nem élt együtt híveivel sosem a pap. Jelen esetben hiányzott az a vezető szerep, mely azokban a közösségekben hatványozottabban jelenik meg, ahol parókia, plébániahivatal van. Ez ugyanúgy vonatkozik az egyházközség vezetésére, mint a település polgári vezetésében való szerepvállalásra is.

Más felekezetű hívek igen kis létszámban, de mindig jelen voltak a falvak életében. Így reformátusok, evangélikusok és zsidók is éltek mindkét településen. Detken az 1828-as összeírásban megemlíttetik egy zsidó lakos, Berger Ábrahám. Róla a

¹⁷⁷ Kovács 1987 347 p.

nevén kívül semmit sem tudunk. Az 1870-es adatok szerint Detken 18, Ludason pedig 19, magát zsidónak valló egyén élt. 1890-re számuk Detken 22-re, Ludason 38-ra nő. Személyükről, tevékenységükről alig vannak ismereteink. A faluban nem alakítottak ki hitközséget, hanem a verpeléti hitközséghez tartoztak. Emléküket, nyomaikat a holokauszt tüntette el.

Plébánosok

1767-től maradtak fenn a Detken és a hozzá tartozó falvakban szolgáló plébánosok adatait.

1. 1761-1770: Zaáry László
2. 1771-1785: Liszka Ignác
3. 1785-1791: Ocskay Mihály
4. 1792-1795: Brezovay László
5. 1795-1826: Hering János

Több forrás is tanuskodik arról, hogy ludasi és detki földesurak szerettek élni a jus patronatusnak nevezett jogukkal, mely szerint az alapító jogán rendelkeztek a templommal és a helyi plébánossal is. Több ízben, levélben ajánlatokkal fordultak a püspökhöz, javasolták, sőt gyakran követelték, hogy nekik melyik tisztelendő atya tetszene az egyházuk élén:

„a minap a karácsondi Plébániára voltak a többiek között projectálva Orosz Ádám, Bolgovics Péter, én ezeket egyiket sem ismértem, hanem Bolgovics Péter mivel most itt mulatozásával tegnap meglátogatott, kezdem ismérni: ha eztet tetszene Exellenciádnak resolválni (figyelembe venni), nékem nem lenne tetszésem ellen...”
Tarródy József, 1770-ben¹⁷⁸

„Méltóztatott Exellenciád értésemre adni, hogy eddig Detkre kirendelt Plebanus Úr meg változtatta volna szándékát, s e képpen presentációmát újra tenném, úgy vélem azon előbbi alkalmatossággal hármát ajánlottam tetszésére Exellenciádnak”
Haller Antónia 1792-ben¹⁷⁹

Azonban a tekintetes püspök atya nem vette figyelembe a detkiek óhaját, így a fentebb említett tisztelendőket helyezte a faluba szolgálatra.

Az 1795-től ide helyezett Hering tiszteletes és a detki hívek nem kerültek jó viszonyba, a detkiek évekig elhúzódó próbálkozásokat folytattak a plébános eltávolítására. Többször levélben fordultak a püspökhöz, hogy vegye el tőlük Hering

¹⁷⁸Historia Domus Detk

¹⁷⁹Historia Domus Detk

tiszteletet és adjon új papot. Leveleikben panaszaikat is közölték: Hering tisztelendő bántja az engedetlen gyerekeket, kemény szavakat használ a hívekkel szemben, kíméletlen mulasztásaikkal kapcsolatban. A ludasi hívek megtudván a detkiek mesterkedéseit, levélben mentették ki magukat püspökük előtt:

„Mi Tekintetes Heves Megyében Situált Curialis Ludas Helységének Bírái és közönséges lakosai adjuk tudtára akiknek kivántatik most és a jövőben hogy tudni illik amely vádoló Instanciát az Detkiek Nagyon Illendő Hering János Plebánus Urink ellen practikálván (mesterkedvén) az Méltóságos Püspökségnek bényújtottak, mi abbúl legkisebbet sem tudunk, s a felül a detkiekkel nem is consentiáltuk(szövetkeztünk), mivel mi titulált Lelki Pásztorunkban semmi okát vádolásra nem találtuk, mert Papi hivataljának szentül megfelelően, bennünket és gyermekeinket Szentgyónásban, prédikációban és lelki tanításokban a lelki tanulmányokra fáradhatatlanul tanítgat, oktat és jóra int. Azért is ki adtuk ezen Testimentális Levelünket Ludason, 5^a May 1799

Főbíró Kiss István

Főbíró Szabó István

Több esküdtek és közönséges ludasi hívek

Hiteles Notarius Balogh Antal által megírva”¹⁸⁰

A több évig tartó perpatvarnak nem lett eredménye, Hering János több mint húsz évig, haláláig a detki parókián maradt, és kemény kézzel irányította híveit.

1. Kiss József.	1828. maj. 4.	1847. novemb. 22.	Meg-	Rk.	Seltes
2. Nagy Mária.	1831. nov. 16.	22.	hal.		jeűn.
3. a. Mária.	1849. E.	—	megh.		—
4. b. József.	851. 7.	—	el.		—
5. c. Márton.	859. 2.	—	megh.		—
6. d. Mária.	855. 4.	—	el.		—
7. e. József.	859. 4.	—	el.		—
8. f. Anna.	861. 11.	—	megh.		—
9. g. László.	861. 7.	—	megh.		—
10. h. Márton.	869. 9.	—	el.		—
11. i. József.	870. 9.	—	megh.		—
12. József.	1867.	—	—		Györgyi László
					Kaplan.

96. Kivonat a ludasi anyakönyvből Györgyi László káplán tollából

¹⁸⁰Historia Domus Detk

Hering János utódjául az egri érsek Hegedűs Istvánt nevezte ki, majd 1844-ben követte őt Dónay Antal 1856-ig. Mellé káplánt is rendelt az érsek Seress Imre személyében 1853-ig, majd Gugyela János szolgált itt káplánként. Távoztása után Róthy Károly lett a falu papja haláláig, 1885-ig. Detki szolgálata alatt Gyurka József, Czinege Ábel, Atlasz János, Dóbbé Zsigmond, Góth Lajos, Györgyi László, Ludaser Sándor, Cserha József, Dobóczky János, Bozóky János voltak a káplánok.

A megüresedett plébánosi helyre pályázatot írtak ki, de ideiglenesen adminisztrátorként ide helyezték Hajdúkovics Ödönt. A pályázat nyertese az eperjesi származású Vida Ferdinánd lett, a kinevezési okirat szerint „eddig állomásain kifejtett buzgó működése iránti elismerés jeléül”

Vida Ferdinánd tíz évig viselte gondját a detki anyaegyháznak, majd 1895. december 1-jén lemondott állásáról, mivel „idült betegségem, s ebből származott gyengeségemnél fogva lelkeszi szolgálatra teljesen alkalmatlannak érzem magamat”. A lemondásban közrejátszott a detki hívekkel folytatott többéves perpatvar, melynek főleg anyagi okai voltak. Feladataiban káplánként segítette Walkner Géza, Réta Kálmán és Kintzly Adalbert.¹⁸¹

1896-ban Hamza József követte őt a plébánia élén, aki 1909-ig szolgált itt a híveket. Az ő kezdeményezése volt a párbérek megreformálása, mivel gondot okozott annak terményben és egyéb természetben való fizetése. Összehívta a detki egyházképviselő-testületet, hogy határozzanak a készpénzfizetésben való megváltásról, és elfogadtatásáról. Hosszan tartó viták után a detki képviselőtestület elfogadta a változtatást: (a vita közben levélben többször panaszt tettek előljárójukra az érseknél) „van reményem, hogy nemsokára Ludas és Ugra fiókközségek is belemennek a párbérek megváltásába, mihelyt az anyaszentegyházban sikerül egyességre lépni. Hat éve, hogy fáradozom a párbérek megváltásán, talán elérem célomat és azon erkölcsi vívmányt, hogy megszűnik a pap és a kántor kellemetlen érintkezése a néppel, mely a párbérek behajtásával együtt járt.”¹⁸²

Erőfeszítései sikerrel jártak, s így évekig szolgált békében a híveit. 1909-ben Bélapátfalvára távozott. Itt töltött évei alatt Lovász Károly, Hock Gyula, Fábry Dezső, Förster Károly, Kiszely Imre, Egyed István, Fótin János, Batkó Viktor és Végh Ferenc szolgált káplánként.

¹⁸¹Kovács 1987 346 p.

¹⁸²Historia Domus Detk

Őt követően Harmath János kapott plébánosi kinevezést. 1920-ban, az infláció hatására a párbér növelését tartotta kívánatosnak. Fel kívánta bontani az 1901-es megállapodást, azonban a nehéz gazdasági helyzet nem segítette ebben a törekvésében. 1928-ban, már alesperesi rangban távozott a plébánia éléről. Szolgálatában hosszú éveiben káplánként segítette őt Benkő Vince, Rákóczy István, Szabó Antal, Valcsák Agusztin, Gulyás István és végül Rónánt József.

97. Lukrits Károly atya 1948-ban

Helyére Lukrits Károlyt nevezték ki. Ő 1878. december 11-én született, és 1901-ben szentelték pappá. A detki anyaegyházhoz, és így a ludasi filiához is 1929-ben került. Egészen 1956-ig, haláláig szolgált a falvakban. Nagy műveltségű, kiváló tulajdonságokkal rendelkező pap volt, akit hívei tiszteltek, szerettek.

98. Úrnapi körmenet Detken az 1930-as években

Hosszú szolgálata alatt Lóránt József, Nemes János, Abavári János, Mosoni József, Tóth Gyula, Rácz Imre, Gersenyi Péter segítette káplánként 1945-ig, majd a háború után Stefány Károly 1956-ig.

99. Stefány Károly a ludasi elsőáldozókkal

1956 és 1975 között Kovács János volt településünk plébánosa, mellette káplánként Holczer József, Tóth Elemér és Bernáth Gáspár szolgáltak. Őt Juhász Ferenc, majd Gyenes Gyula követte, aki 1992-ig tevékenykedett itt, majd Jászárokszállásra távozott, de kapcsolata mind a mai napig nem szakadt meg a falvak híveivel.

100. Gyenes Gyula atya misét mond Ludason 1978-ban

1992-től 2003-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig Kovács Béla esperes-plébános szolgált Detken és a többi filiában, majd őt 2003-ban Szűcs Zsolt káplán követte, akit egy év szolgálat után helyeztek át a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Pácin községbe. Helyére 2004 augusztusában Fehér Róbert atyát helyezték.

A detki egyházközség ezidáig öt felszentelt papot adott a katolikus hívek szolgálatába. Közülük a legmagasabb egyházi rangot Török Kálmán érte el, aki 1865-ben született Detken.

1899-től Gyöngyösön plébános, 1904-ben esperes lett. 1908-ban préposttá és patai főesperessé nevezték ki. 1915-ben kanonoki kinevezést kapott, és 10 esztendeig az egri káptalan jószágkormányzója volt. 1906-tól gyöngyösi országgyűlési képviselő függetlenségi és 48-as programmal. 1910-ben újra megválasztották.¹⁸³

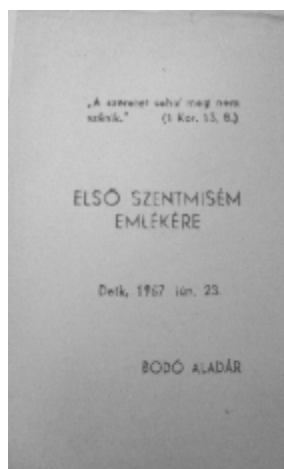
1924-ben két-kétmillió koronát adott az egri és a gyöngyösi legényegylet céljaira. Ugyanebben az évben az egri Érseki Tanítóképző Intézetet tízezer koronával dotálta. 1926-ban érseke a Keresztény Szeretet Országos Gyermekvédő Műve egyesület egri igazgatójává nevezte ki. Korábbi tiszteletbeli kanonokság után 1930-ban tényleges kanonoki címet kapott. Ezenkívül birtokosa volt a préposti és pápai kamarási címnek is. Lelkipásztori és egyházkormányzó munkáján kívül az írással is foglalkozott.¹⁸⁴

¹⁸³Kiss 2007 258 p.

¹⁸⁴Szecskó1997 19 p.

Egyéb írásai mellett munkatársa volt a jogi lexikonnak is. Előbb rendes tagja, majd 1935-től 1937-ig elnöke volt az egri Gárdonyi Géza Társaságnak. A Magyarország vármegyei és városai sorozat heves megyei kötetébe ő írta meg a Gyöngyösről szóló fejezetet.¹⁸⁵ 1937. február 17-én halt meg Egerben.

Bodó Aladár 1933. január 31-én született Detken, és 1957. június 16-án szentelték pappá Egerben. Pályafutását segédlelkészként kezdte Jászkiséren, majd 1960-ban Ózdra került.¹⁸⁶ Rövid földi szolgálatát 1970-ben fejezte be, szülőfalujában temették el.

101. Az újmisére készített szentkép hátoldala, a választott jelmonddal

Holló Béla 1933. február 12-én született Detken, ugyanabban az évben, mint Bodó Aladár, s ugyanazon a napon szentelték őket pappá Egerben. Ő 1958-ban Erdőkövesdre került segédlelkésznek, majd innen Felsőnyárádra, 1961-ben pedig Tiszafüredre helyezték. Innen 1962-ben közelebb került szülőfalujához, Gyöngyös-Felsőváros plébánosa lett. 1977. január 17-én halt meg, sírja a detki temetőben van.¹⁸⁷

¹⁸⁵Kiss 2007 258 p.

¹⁸⁶Egyházmegyei Schematizmus Névtár 1975

¹⁸⁷Egyházmegyei Schematizmus Névtár 1975

102. A pappá szentelés emlékére készítettetett imakép hátoldala

Herbay Dezső 1916. augusztus 18-án született Detken, s 1939. június 18-án szentelték pappá Egerben. Segédlelkészként megfordult Jászfákóalmán, Demecserben, Ajakon és Kisvárdán. 1944-ben, egy éves frontszolgálat után Detkre helyezték kiséítő lelkésznek, majd innen ment plébánosnak 1945-ben Tiszaörvénybe. 1970-ben érseki tanácsosként tevékenykedett, 1978-tól pedig 1990-ben bekövetkező nyugdíjazásáig Gyöngyöshalász plébánosa volt.¹⁸⁸

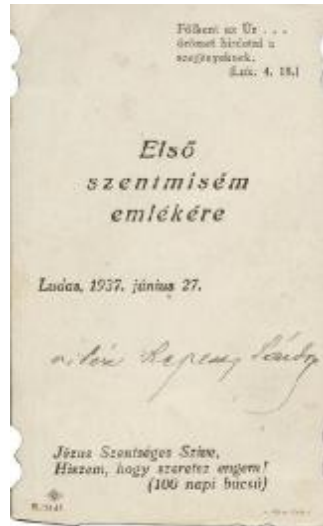
Agócs István szintén detki születésű pap volt, akit azonban nem az egri egyházmegye területén szenteltek pappá, s lekipásztori tevékenysége is az ország más részére szólította.

Fontos szólnunk az egyetlen ludasi születésű papról, vitéz Szepessy Sándorról, aki pappá szentelése utáni első szentmiséjét 1937. június 27-én mondta el a ludasi templomban. Szepessy Sándor 1912. március 9-én született Ludason. Az egri Érseki Papnevelő Intézetben folytatott tanulmányok után 1937. június 20-án szentelték pappá. Papi jelmondatát Lukács negyedik fejezetéből választotta: „Fölkent az Úr...örömet hirdetni a szegényeknek.”

Először a Szabolcs vármegyében levő Szentmargitapusztára helyezték káplánnak, de a következő évben már a szintén Szabolcs vármegyei Vencsellőn töltött be kápláni feladatokat. 1940-ben közelebb kerül szülőföldjéhez, Felsőtárkányban lesz káplán. 1941-ben szintén a Heves vármegyei Tiszafüreden káplán, majd 1942-ben

¹⁸⁸ Egyházmegyei Schematizmus Névtár 1987

Ózdra helyezik, az egyik plébánián tölt be hitoktatói funkciót. 1945-től a Borsod megyei Rudabánya plébánosa, egészen 1958-as nyugalomba helyezéséig.¹⁸⁹ Megromlott egészségi állapota indokolta nyugdíjazását, mely után egészen 1971-ben bekövetkezett haláláig Ludason lakott. Sírja a ludasi temetőben van.

103. Szentelési emléklap

Az egyházközség munkájába a pap mellett aktívan kapcsolódnak be és tisztségeket töltenek be néhányan a hívek közül. A közösségek működésében jelentős szerepet játszanak a megválasztott egyház-képviselőtestületi tagok. Nagy megtiszteltetésnek számít, ha valakit a testület tagjának választanak. A képviselők több funkciót is betöltenek. Tisztségüknél fogva az egyházközség életével kapcsolatban hoznak döntéseket. Ez jelentheti az építményekkel karbantartására vonatkozó teendők megbeszélését és kivitelezését. A pénztáros által felügyelt egyházközségi pénzek felhasználásáról hozhatnak döntést. Az egyházközség éves költségvetéséről határoznak, a kivételes ünnepi alkalmak lebonyolításában segédkeznek. Munkájukat az egyházgondnok vezetésével végzik, amiért egészen a XX. század elejéig külön fizetség járt.

¹⁸⁹ Egyházmegyei Schematizmus 1953

104. A ludasi templom képeslapon

A testületi ülések mellett egyes szertartásokkor is szerephez jutottak. Körmenetek alkalmával vitték a „supellátot” a pap fölé tartva, vagy lobogókkal, gyertyákkal vonultak a pap mellett. A templom rendbetartásában szintén aktívan részt vettek. Amíg volt földje, szőlője az egyháznak, azok bérbeadásáról, vagy műveltetésével kapcsolatban is a testület döntött. Tevékenységük hűen nyomon követhető a testületi üléseken felvett jegyzőkönyvekből.

Az egyháztanács testületébe nem tartozik bele a harangozó és a kántor, de funkcióik betöltése alapvetően meghatározza a község vallási életét. Mindkét településen a harangozó feladata többértű volt. A több évszázada kialakult hagyomány szerint minden harangszónak sajátos jelentéstartalma van. Az idő múlásának jelzése mellett a közösséget érintő egyéb jelentős eseményekről is hírt adott. Minden nap – kivéve nagyböjt péntekjén, szombatján – háromszor biztosan megszólal a harang. Hajnalban öt órakor, délben és este nyolc órakor, az idő múlását jelezve. A misék, litániák előtt bizonyos idővel jelzik a hívek számára a gyülekezés idejét. A harangokat félreverték akkor, ha valamilyen rendkívüli eseményre, veszélyre kellett figyelmeztetni a falu lakosságát.

Mind a harangozó, mind a kántor szolgálatáért meghatározott pénzösszeget kapott. A XX. század közepéig a kántor nemcsak a liturgikus alkalmakkor vezette az énekeket, hanem az iskolában kántortanítóként működött. Az 1950-es évekig a kántortanító megbecsülését jellemzi, hogy az egyházi földek bizonyos hányadán ő gazdálkodott.

Azonban a politikai életben bekövetkező változások erősen befolyásolták a falu szellemi és lelki életét is:

„1948 után, az iskolák állami kézbe vételekor Ludason kántortanítóként Fedorcsák József dolgozott. Az iskolák államosításakor mint családos ember csak a tanítást választhatta. Ám azt is tudta, hogy Ludasnak nem lesz egyhamar kántora. Merész gondolata támadt. Átvitte harmóniumát Valyonékhoz, és rászorította Annát a tanulásra. Segítette, egyengette útját a kántorság felé. Jó hangja mellett hite, s inkább akarata, mintsem ereje vitte őt előre. Hosszú, kemény munka árán ültetett a templomi orgona mellé.”¹⁹⁰

Édesapja halála után átvette a ludasi egyházközség gondnoki teendőit, melyet haláláig viselt. Figyelme mindenre kiterjedt. Bekeríttette a templomkertet, bokrokat, virágokat ültetett. Külön gondja volt az oltárok szépítésére, díszítésére. Mosta és vasalta a templomi ruhákat, terítőket, takarította a templomot. Az időközben tönkrement, beázással fenyegető templomtetőt megjavította, részt vett az 1990-es évek közepén zajló templomfestés előkészítésében, felügyelte a munkákat.

1978-ban beállította a szembemiséző oltárt, automatizáltatta a harangokat, és villanyra szereltette az orgonát. Súlyos betegsége ellenére májusban minden délután litániát tartott, októberben rózsafüzért mondtak. A sekrestyében mindig szeretettel fogadta a gyerekeket, és szívesen oktatta, tanítgatta őket. Sokszor engedte, hogy ők kapcsolják be a harangokat, tanította őket a ministrálás rendjére, a templomi szokásokra. Többször játszottak karácsony idején pásztorjátékot a híveknek, melyet Anna tanított be. A kántori teendőket 1984-ig viselte.

Valyon Anna közel ötven évig szolgálta egyházát teljes odaadással és kitartással. 2001 novemberében súlyos agyembólia érte, melyből már nem épült fel. Hosszú szenvedés után 2002 júliusában helyezték örök nyugalomra a ludasi temetőbe.¹⁹¹

¹⁹⁰ Kovács 2002 20-22 pp.

¹⁹¹ Kovács 2002 20-22 pp.

Iskolák

Mint az ország több településén, így Detken és Ludason is a XX. század közepéig az iskolák egyházi kezelésben voltak, melynek vezetői között a pap is megtalálható.

Detken az első tanítóról az 1767-es egyházlátogatási jegyzőkönyv tesz említést, Szabó István nevezetű, aki kántortanítóként alsófokú elemi iskolát vezetett.¹⁹² Az ezt követő időszak iskolaügyéről szintén az egyházlátogatási jegyzőkönyvek szólnak. 1810-es vizitáció szerint 72 iskolaköteles gyermek közül csak 30 vesz részt az oktatásban, s javarészt csak pár hétig, a mezei munkákban való részvétel miatt. Ebben az időben külön épület áll a tanulók rendelkezésére, melyet a község emeltetett, s a tanító pedig Balog Antal.

Az iskola működéséről részletesebb információkat nyerünk az 1857-es összeírásból, melyet a megyének kellett megküldeni. Ebben az évben a tanulók létszáma 162 fő, a tanítás naponként folyik, négy órában, melyet a tanító és egy fő segédtanító bonyolít le. Az okirat a tanító járandóságait is felsorolja, aki a szülőktől kapott pénz mellé községi dotációt is kapott, s mivel egyben kántori feladatokat is ellátott a faluban, így természetbeni ellátmányt is kapott. A hatosztályos népiskola bevezetésére 1892-től került sor, mikoris két tanító – Hallay Imre és Szabó Miklós – látta el a megnövekedett feladatokat. Az ezt követő időszakban már női tanítók is megjelentek a község életében, mivel a tanuló ifjúságot nemek szerint megosztották, s a leányokat tanítónő tanította. Az első világháborút követően, 1927-ben nyílt alkalom új iskolaépület emelésére, mely állami támogatással valósult meg. 1948-ban, az iskolák államosítása érintette a detki iskolát is. Több nevelő szükségeltett a megnövekedett gyermeklétszám oktatásához, s a nyolcosztályos képzéshez. 1971-ben a ludasi iskola felső tagozata beolvadt a detki iskolába, s az első-második osztályosok pedig Ludasra jártak át elemi tanulmányokat folytatni. Ennek eredményeképp a ludasi intézmény tagiskolai formában működött, egészen 1990-ig, mikor újra önálló intézményként fogadta a tanulókat.

Már az 1950-es évek végén igény merül fel a napközi ellátásra, s az 1970-es években már három csoporttal foglalkoznak délutánonként. Az összevont iskola

¹⁹² Dóka 1998 121 p.

igazgatója Bortnyák Dezső volt, egészen 1997-ig, őt Lövei Gyula követte. Jelenleg Lutter Istvánné az iskola vezetője.

Ludason az 1948-as államosításig a római katolikus egyház működtette az iskolát. Ez jelentkezett a tanult tantárgyakban is, melyek a következők voltak: Hittan, Bibliaismeret, Erkölcstan, Egyházi szertartások magyarázata, Számtan, Írás, Olvasás, Éneklés.

Az első kántortanító, akinek a nevét is ismerjük Kiss Márton volt, az 1746-os egyházlátogatási jegyzőkönyv említi őt meg.

1887-1891 között a tanító Lazúr Gyula, majd ideiglenesen Kovács Józsefet helyezték ide, az 1892-93-as tanévre. Szintén ideiglenes állomáshely Ludas Mórung Dezsőnek, aki 1896-ig oktatja itt a diákokat. 1896-ban ideiglenesen Haraly Fejér Ignác dolgozik itt, de 1897-ben már fiú és leányosztályról számolnak be az évkönyvek. A fiúosztály tanítója az állandó státuszra idehelyezett Mórung Dezső, a leányosztály pedig községi jellegű, azaz nem egyházi fennhatóság alatt áll. 1898-ban visszatért a faluba Lazúr Gyula, aki korábban több évet töltött itt, és átveszi a fiúosztály tanítását. 1910-től Bakos Antal volt a kántortanító, majd őt 1936-tól követte őt Fedorcsák József.

Fedorcsák József idejében a kántortanító betöltötte a falusi értelmiség szerepét. Ennek értelmében számos feladata volt az egyházi és iskolai életben, és ezen felül a falu életében is. Ő volt az iskolai énekkar vezetője, az iskolai Vöröskereszt vezetője, az iskolai Írássegélyezés vezetője, a népművelődési tanfolyam vezetője, műkedvelő előadásokat rendezett, énekkart vezetett. Az ifjúság vallási neveléséből is kivette a részét: a Katolikus Népszövetség helyi csoportjának a vezetője, a Jézus Szíve Társaság vezetője, a Szívgárda vezetője volt. A még nem iskoláskorú gyerekeknek mesedélutánokat szervezett. A falu életében is fontos szerepet játszott: ő volt a Fogyasztási Szövetkezet vezetője, és az esetleges bombatámadásoknál a légoltalmi vezető.

105. kép A detki általános iskola 4. osztályos tanulói 1965-ben

Az államosítást követően a nebulók oktatását Kovács Emil iskolaigazgató irányította. 1955-ben új iskolaépület és szolgálati lakás épült, mely egészen 2006-ig használatban állt. Horváth Mihály 1957-ben vette át az iskola vezetését, s 10 évig működött Ludason. Őt Bortnyák Dezső követte, aki a Detkkel való iskolaegyesítést is lebonyolította, s ő lett a közös általános iskola igazgatója is. A rendszerváltás hozta meg a ludasi iskola újbóli önállóságát is, mely 1991. január 1-jén jött létre. Kezdetben felmenő rendszerben indult meg az oktatás, alsó tagozatos osztályokkal. A falu gyermeklétszámának alakulása nem tette lehetővé a felső tagozat kiépítését. Az oktatáspolitikai változása a kis létszámú iskolák bezárását eredményezte, ennek esett áldozatául a ludasi iskola is.

Vallási szervezetek Ludason és Detken

A falusi emberek életét mindig mély vallásosság kísérte. Szántás, vetés előtt az Úrhoz fohászkodtak, betakarításkor hálát adtak a bő termésért.

Mindkét falu templomában megtalálható Hordozható Máriá szobornak fontos szerep jutott a körmenetekkor. Mária dajkájának nevezték azt a vallásos életű, erényes asszonyt, aki a Hordozató Máriát gondozta, virágokkal díszítette, a Mária lányokat szervezte, irányította. Detken haláláig Szabó Istvánné, Ludason sokáig Zsandár Örsi volt Mária dajkája. A templomban is előkelő helyen ült, a kisoltárral szemben, külön kétszemélyes padban. A Mária lányok gyakran kérték meg őt bérmaeresztanyjuknak. Hat Mária lányt választott ki, akik közül négyen körmentetekben a vállukon vitték a szobrot. Mária lánynak lenni kiváltság volt, a faluban büszkék voltak arra, akit a dajka kiválasztott. Általában 14-16 éves koruktól férjhez menetelükig viselték ezt a tisztséget.

Detken az 1990-es években felelevenítették ezt a szép vallásos szokást. Fiatal lányokat toboroztak, s egyforma ruhát is készítettek mind a hat főnek. Ők voltak azok, akik a szentkúti búcsúban is vitték a szobrot. Ez a szokás a mai napig él.

A falvakban működött, s Detken jelenleg is működik Rózsafüzér Társulat. A társulat tevékenysége a következőkből áll: az asszonyok minden héten egymással ún. „titkokat” cserélnek. Az egyik asszony, a mindenkori vezetőjük tartotta számon, hogy kinél melyik titok van. A titok egy szentkép, amin a rózsafüzér egy mondata szerepelt, ezt kellett egy hónapig imádkozni. A képek cseréje mindig a hónap első vasárnapján történik. A Rózsafüzér imádságának végzésre évente több alkalommal is sor került: minden hónapban összegyűltek, májusban és októberben pedig minden este ájtatosságot tartottak. Havonta egy vasárnap a társulat tagjaiért hangzik el a szentmise mindkét templomban. Szintén a Társulatot jelképezi a templomban elhelyezett Mária kép (Rózsafüzér Királynőjeként ábrázolja), s az általuk készített lobogó. Mára már a tagság jelentősen megfogyatkozott, javarészt 70 év feletti asszonyok a tagjai.

Detken az 1950-es években még 4-5 „gazdasszony” is volt (Kisbenedek Dezsőné, Németh Lászlóné, Krenyácz Lászlóné, Szabó Jánosné), akik halálukig viselték

tisztségüket. Mára már egy vezető maradt, Szadai Lászlóné, a társulat létszáma pedig 35 fő. A Társulat tagjai adományokkal is hozzájárulnak a közösség működéséhez. A bevételt jótékony célra, az időközben meghalt tagok temetésekor koszorúra, miseszándékra ajánlják fel.

A közösséghez kapcsolódó vallási megmozdulásuk a minden év februárjában sorra kerülő Lourdes-járás volt. Ez a szép szokásuk napjainkra már elhalt.

106. Szívgyárda tagsági igazolvány Ludasról

Ludason a két világháború között fontos szerep jutott a Szívgyárda mozgalomnak is. A Szívgyárda tagjainak az alábbi kötelességeik voltak:

1. Isten és az Egyház parancsait pontosan megtartja
2. Példásan viselkedik otthon a családban.
3. Kiténik a szeretet gyakorlásában és kötelességei teljesítésében
4. A csapatvezetőnek engedelmeskedik
5. Ájtatosan tiszteli, engeszteli az Úr Jézus Szívét, és Neki ajánlja fel magát minden reggel:

„Úr Jézus, szentséges Szívednek ajánlom fel Boldogasszonyunk Szívével egyesülve mai napom minden imádságát, munkáját, szenvedését engesztelésül vétkeinkért és szándékaid megvalósítására, különösen a havi szándékra. Ó Jézusom édes Szíve, add, hogy Téged mindig jobban szeresselek!”

A Szívgyárda vezetője a mindenkori plébános vagy káplán volt. Havonta tartottak foglalkozásokat, melyeken kitűztek egy-egy szándékot, melynek megvalósításáért

imádkoztak. Nagybőjti időszakban a fiúk az Úrsírt őrizték, kettesével őrseget álltak, és váltották egymást a Szívgyárdisták. Szoros kapcsolatot ápoltak a környező települések Szívgyárdistáival is.

A második világháborút követően az egyház visszaszorításának idején elhalt a mozgalom.

Detken 1993-ban alakult cserkészcsapat 15 fővel, Miskolczi László csapatparancsnok és Ercsényi Károly a kerecsendi csapat parancsnoka vezetésével. Az első cserkészavatást követően parancsnokváltás történt, azóta Nagy István Lászlóné, detki lakos a csapatparancsnok. Fenntartó testületük az önkormányzat. Jelenleg 26 főből áll a csapat, mely minden évben közös táborozást szervez, versenyeken vesz részt. A csapat megjelenik a falu fontos eseményein, díszőrséget áll Mindenszentekkor a temetőben, s a falu vallásos életének színterein is felbukkannak.

107. A cserkészcsapat a templom előtt 1998-ban

Búcsújárás

Augusztus 15-e, Nagyboldogasszony napja sokfelé kedvelt búcsúnap, így Ludason és Detken is. Mindkét falu katolikus hívei évtizedek óta részt vesznek búcsújárásokon, jártak az egri, máriapócsi búcsúkra, de számukra legnépszerűbb a szentkúti búcsú volt. Ahogy Spetykó Gáspár gyöngyösi költő Kapás gazda című versében olvashatjuk:

„S Márja napján messzi útra
Búcsúra megy a szent kútra,
Háznépinek hoz emlékű
Cifra pálcát Verebélybű!-„¹⁹³

Előkészület a búcsúra

A szentkúti búcsúba főként asszonyok, lányok mentek, a férfiak jelenléte leginkább a kísérő kántor, vagy kisfiúk személyében jelent meg. A két faluból zarándoklatra induló búcsúsok száma az 1940-es, 50-es években érte el csúcspontját, mikor is a létszám 60-70 fő között mozgott. A zarándokcsapat létszáma a háborúk alatt viszonylag kevés volt, mondhatni a férfi résztvevők ekkor teljesen eltűntek.

A szentkúti búcsúhelyre járás leggyakoribb célja a gyógyulásért való imádkozás, a megtörtént gyógyulásért való hálaadás. Voltak szép számmal olyan hívők is, akik ha tehették, minden évben elmentek imádkozni a Szűzanyához.

A búcsúra az indulást megelőző héten már előkészületeket tettek. Általában vittek magukkal olyan ruhát, amiben majd a búcsúban részt vesznek, hogy a Szűzanya elé ne az úton viselt poros ruhában menjenek. Az ünnepi ruhát ekkor kimosták, az úti öltözetet is előkészítették.

¹⁹³ Lisztóczy 2000 187 p.

A zarándoklat vezetőjét sokan megkérték, olyanok, akik valamilyen ok miatt nem tudtak velük tartani, hogy adományukat helyezze el a szentkúti Szűzanyánál, vagy hozzon számára szenteltvizet, szentképet, apró ajándékot. A zarándokok itthon előre nem gyóntak meg, hanem a kegyhelyen, az udvaron elhelyezett ideiglenes nyitott gyóntatószékekben készültek fel a szentmisére. A zarándoklat vezetője a legtöbb esetben helyi vallásos asszony volt, akik vagy özvegyasszonyok, vagy magtalanok voltak. Detken ez a vezető évtizedekig „Búvár” Maris néni volt, Ludason „Énekes” Mátyás, a helyi egyháztanács elnöke.

Út a búcsúba

Az 1970-es évekig hagyomány volt a gyalogos zarándoklat. Az említett falvaktól 50 kilométerre eső kegyhely egy-két napos utat jelentett. A búcsúsokat olyan vezető vezette, aki jól ismerte az odavezető utat, mely hegyes-völgyes vidéken vezetett keresztül:

„Gyalog mentünk, keresztül kasul a hegyeken, megaludtunk Taron, onnan reggel korán már beértünk Szentkútra”.

„Az egész csapat egy már előre megbeszélte helyen, legtöbbször egy csűrben aludt, majd a későbbiekben házaknál is kaptunk szállást. Hajnalban indultunk tovább Szentkút felé.”

Így a Mátraverebélyt övező hegyen aludtak, legtöbbször a szabad ég alatt, pokrócokon, amit hazulról vittek. Több településnek volt Szentkútnál menedékháza, mely szerény berendezésével éjszakai fedett szállást biztosított a zarándokoknak. Ha mód és lehetőség volt, akkor ide beengedték más települések búcsújáróit is, főleg a gyereket, rossz idő esetén.

„Szalmán aludtak, padlás is volt, ott is aludtak a háború előtt aludtak ott az emberek, elfértek vagy hetvenen. Pekus Béla takarította ki mikor búcsú volt, csak jószándékból”.

Az 1950-es évekre már egy napra rövidült a zarándoklat ideje. Hajnalban indultak útnak. A templom előtt gyülekezőket az itthon maradók és a templom harangja búcsúztatta. *”ekhós kocsival, mentünk, mikor hazafelé mentünk akkor vártak bennünket a falu szélén”*

„Gyöngyöspatán vót a reggeli, böjtös reggeli vót, előző nap is böjöt tartottunk, utána Pásztónak, Verebélynek mentünk”.

Később kocsival, vagy „filléres” vonattal utaztak. A filléres vonatra a ludasi állomáson szálltak fel, és hatvani átszállással érkeztek meg Nagybátönyba, ahonnan gyalog mentek a kegyhelyig. A vonattal való zárandoklat is igényelt szervezést, listát írtak arról, hogy hány fővel mennek, mikor lesz az indulás, a gyülekezés. A 1980-as évekig ezt az összeírást a plébános atya végezte.

Az úton odafelé általában Mária énekeket énekeltek, amelyek az imakönyvekben is benne voltak, így mindenki ismerte ezeket a dicsőítő énekeket. Például a következő kezdetű egyházi énekeket: Van-e aki ne szeretné a szép Szűz Máriát, vagy a Szeretettel jöttünk hozzád szép szűz Mária címűt. Az útra ennivalónak tápláló ételeket, szalonnát és kenyeret, mellé vizet és pogácsát csomagoltak. Alkoholos italt nem vittek magukkal, még a férfiak is megtartóztatták magukat ezektől a zárandoklat idején.

Az 1980-as évektől kezdődően a technika fejlődése és a zárandokok megszorodása miatt a bérelt autóbusszos utazás vált gyakorlattá. A detki hívek vezetésével a templomban elmondott, útnak indító imádság után, közösen bérelt busszal indulnak útnak. A buszon szállítják a Mária szobrot, melyet 4 lány, egyforma fehér ruhába öltözve visz a kegyhelyhez.

A Nagybaldogasszony tiszteletére rendezett búcsú hétvégéjén több szentmise is van, a ludasi és detki zárandokok a vasárnap 10.30 órakor kezdődő szentmisére érkeznek oda, és a 14 órás litánia után indulnak is haza. Persze a csoporttól külön érkező zárandokok már a búcsú előestéjén odaérkeznek.

Napjainkban is szerveznek gyalogos zárandoklatokat, a közeli Adács településről minden évben gyalogosan kel útra egy csoport hívó, akik a búcsú vigíliáját virrasztva a templomban töltik el. Mivel a gyalogos zárandoklatok már nem mozgatnak meg egy faluból nagy tömeget, gyakran 10-15 településről is szerveződnek résztvevők.

Megérkezés Szentkútra, a vigília

A megérkezést követően rögtön a templomba ment a csoport, ezután a Szent László forrást keresték fel és a lurdi barlangot. Általában manapság is van szállás váltva, de csak a csomagok elhelyezése miatt.

Egész éjszaka imádkozzák rózsafüzért, énekelnek, zsúfolásig megtelik a templom. Volt olyan esztendő, mikor már a ferences atyáknak kellett megtiltani, hogy a

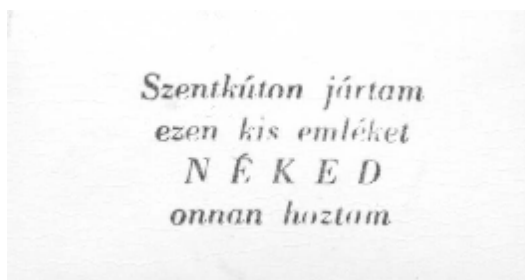
templomba még több hívő bemenjen, mert már nem fértek volna el sehogysem. Érdekesség, hogy sok odaérkező zarándok térden csúszva megy el az oltárig, hogy így vezekeljen bűneiért, vagy esdekелjen gyógyulásért. Ez a szokás több kegyhelyen is megfigyelhető, nemcsak Magyarországon, hanem nemzetközi zarándokhelyeken is.

108. Ünnepi körmenet 1947-ben

A búcsú napja

A búcsúk nemcsak a lelki épülést szolgálták, fogadalmak is kísérték őket. Maguk vagy családtagjaik gyógyulásáért, lelki üdvéért esedeztek. A búcsújárók vallásos emléktárgyakat, kegytárgyakat, szentképeket, kis fokost, idősebbeknek botot vásároltak emlékébe.

109. Pecséltelt felirat a szentkép hátoldalán

A gyerekeknek mézeskalácsot, cukorkákat, fagereblyét, fokost, kis talyigát, mézeskalács olvasót vittek. *„Nem volt olyan év hogy olvasó nélkül jöttem volna haza Szentkútról.”* A verebélyi fokos sárga, piros vagy zöld díszítéséről ismerhető meg. A fokost gyakran díszítették tölgyfalevelekkel, sőt a kereszt formájú mézeskalácsot is ráakasztották.

Szokásban volt Szentkútról kis üvegben szentelt vizet hozni, amivel megszentelték a házat, az istállót, esetleg a beteg hozzátartozókat hintették meg vele. Az utóbbi évek változásának tudható be, hogy az árusok összetétele egyre inkább a világi vásárok felé tolódik el, már ajándékba sem vallásos emléktárgyakat hoznak, hanem édességet, ruhaneműket.

„Először mennek gyónni az emberek, utána elmennek vásárolni, reggelizni, szétnézni a kálváriára, stációt járni.”

A bevonulás szokása az, amely az évtizedek folyamán a legkevesebb változáson ment keresztül. A detki és ludasi zarándokok az Angyaloknak királynéja énekkel vonulnak be a templomba. Azok, akik a csoporttal mennek már a hétórás misén ott vannak. Mikor megérkeznek és leszállnak a buszról akkor átöltöznek. Ha minden zarándok felvette az ünneplő ruháját akkor felállnak bevonulási sorrend szerint: legelől a feldíszített Jézus szobrot vivő cserkészek mennek. A cserkészek mindkét falu fiataljai közül kerülnek ki, egyenruhájukkal érdekes ellenpontját képezik a sokféle itt megjelenő népviseletnek. A cserkészek az 1990-es évektől vesznek részt a zarándoklatokon, ekkor szerveződött meg a Tarródy István Cserkészcsapat, mely a falvak egykori földbirtokos-templomépítőjéről kapta a nevét. Utánuk a Máriás lányok mennek, egyforma, méretre szabott fehér ruhában, manapság már kosztümben. Őket követve az asszonyok viszik a lobogókat. A lobogókon aranyszállal hímzett felirat mindenki számára jól láthatóan hirdeti hogy Detkről érkeztek a zarándokok. Az énekeket már egy 1997-ben megjelent, *Köszöntünk Szentkút csillaga* című énekeskönyvből választják, ez már minden búcsúsnak megvan, így a messzi tájakról érkező búcsúsok már nem tanulnak egymástól énekeket, mint az az 1960-as, 70-es években szokás volt. Odafele a Jézushoz friss, vágott virágot tesznek, hazafelé tölgyfakoszorút, csigával díszítve. Az 50-es években ez a tölgyfalevélből és csigahéjből fűzött koszorú az elsőbúcsúsokat illette meg, majd a búcsúkeresztség szokásának az elhalványodása következtében tevődött át a Jézus szobor megkoszorúzására.

Ha a csoport más búcsúkkal találkozik, a Máriás lányok üdvözlik egymást, „köszönnek a Máriával is”, azaz előre-hátra lépnek vele egyet-egyet, majd személyesen is üdvözlik egymást.

110. A detki és ludasi hívek bevonulása, 1997

Amint a szentgyónás és áldozás (oltáriszentség vétele) után a zarándokok a keresztben függő Jézus képe előtt elmondja az imát és az Anyaszentegyház szándékára imádkozik, úgy teljes búcsút nyerhet, amely a tisztítóhelyen szenvedőlelkekre is alkalmazható. A szentmisét népénekek eléneklésével hallgatni ősi zarándokszokás. Ez a szokás a magyar néplélek kereszténység előtti rétegéből maradt fenn. A templomból a stációkhoz indulva szintén felhangzik a Máriát dicsőítő ének.

111. Detki cserkészek és Mária lányok Szentkúton 2007-ben

Az 1950-es években még gyakori látvány volt a remeték jelenléte a búcsún. A remeték a templom feletti hegybe vájt barlangokban laktak, de a búcsúra érkeztek remeték távolabbi vidékekről is. Messziről meg lehetett őket ismerni, hosszú szakállukról, földig érő köpenyükről és a nyakukban viselt keresztről. Ők általában vagy mezítláb, vagy saruban jártak. A remeték mellett feltűntek a koldusok, akik nem erőszakos kéregetéssel, hanem csak pusztán jelenlétükkel alamizsnaosztásra buzdították a jelenlevő zarándokokat. Napjainkban már mindkét „látványosság” eltűnt.

A zarándokok általában délután indultak haza. A hazafelé tartó út mindig sietősebb volt. Így a ludasi búcsújárók Nagybátonyig mentek el gyalog, majd itt vonatra szálltak, s azzal jöttek hazáig. Előfordult hogy a lovaskocsival útra kelők Gyöngyöspatán a templomban megnézték a Jesse-fát, Jézus családfáját, de már nem álltak meg pihenni. A busszal utazók pedig a délutáni litánia után távoznak a kegyhelyről.

„Litánia után jönnek vissza, a detki templomban fogadja őket a pap, Gyenes idejében mindig volt mise, most már csak egy imádság, ének.”

A zarándoklatok változása

A mai modern búcsújárások több vonatkozásban különböznek az elmúlt korok zarándoklataitól. A közlekedés nagyarányú fejlődése elérhetővé tette az eddig távoli kegyhelyeket. Így váltak vonzóvá Lourdes, Róma, Fatima kegyhelyei, melyekre a rendszerváltást követő időszakban buszos társasutazásokat szerveztek a detki plébániához tartozó települések hívei részére. Így egy kicsit megcsappant az érdeklődés a közeli kegyhely iránt. Azonban Gyenes Gyula atya távozása után – aki ezeket az utazásokat szervezte, s lelki vezetőként maga is kísérte – az őt követő plébános nem végzett ilyen irányú tevékenységet, s így Szentkút ismét nagy érdeklődésnek örvendő kegyhely lett. 2004-ben is autóbust szerveztek a detki hívek, melyhez csatlakoztak Ludasról is.

A zarándokút időbeli lerövidülése azonban a búcsús ájtatosságok lényeges módosulását vonta maga után. A gyalogos zarándoklatok azonban nem tűntek el véglegesen, de napjainkban kristályosodik ki a búcsújárás új szokásrendje hazánkban.

Zárszó

Dolgozatomban két mátraalji kistelepülés történetét és néprajzát, az ott lakók mindennapjait és megélhetési formáit vizsgáltam meg, igyekeztem szerint többféle forrást felhasználva. Így az írott források, adattárak, tanulmányok, Historia domus-ok mellett hagyatkoztam a helyi adatközlők emlékezetére is, s ezek segítségével igazán élő történeteket kaptam a falvak mindennapi életével kapcsolatban is.

A dolgozatban megtalálható képanyag szintén ezt a célt szolgálta. A fotók családi archívumokból kerültek elő, s hozták magukkal a saját történeteiket, emlékeiket. A fentiekből kitűnik a kutatási módszer is, mely nagy hangsúlyt helyezett a szóbeli adatközlők emlékeire. Így igen gazdag és élő hagyomány került rögzítésre, mivel adatközlőim emlékezete egészen az első világháborúig visszanyúlt.

Az idő, amely egy emberöltőnél is több, a zajos 20. században, rengetegváltozást hozott a települések életébe. A politikai változások mellett az életmód és a gazdaság átalakulását a néprajzos módszerével igyekeztem nyomon követni.

Mikrovizsgálatként két, eddig a tudományában perifériális települések világát vizsgáltam, melynek során arra a kérdésre kerestem választ, hogyan csapódnak le a „nagyvilág” eseményei, a politikai hatások a mikroközösségekbe.

A falvak története jól példázza a tipikus magyarországi falvak helyzetét is. Az előregedő, kis lélekszámú, potenciális gazdasági lehetőség nélkül maradt falvak útkeresési lehetőségei beszűkültek. A hagyományos mezőgazdasági tevékenységek háttérbe szorulásával számos problémával kellett szembenéznük a településeknek.

Jelen esetben a közelben működő erőmű megoldást adott, adhat az anyagi gondok orvoslására, de ez sem nyújthat minden problémára megoldást.

Talán ez a dolgozat is példa arra, hogy a múltba kapaszkodva, a jelent álélve a jövő felé tekint a magyar vidék is.

Szakirodalom

- A Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár Képeslapgyűjteménye 1945-ig, Eger, 2002
- A Magyar Szent Korona országainak 1901-1910 évi népmozgalma községenként, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1913
- A világ mezőgazdasága: Heves megyei melléklete, Budapest, MTI, 1987
- Bakó Ferenc (szerk.) Fejezetek Visonta történetéből, Eger, 1975
- Bakó Ferenc (szerk.) Palócok I-IV., Eger, 1989
- Balassa – Ortutay: Magyar néprajz, Bp., 1979
- Balassa Iván (főszerk.): Magyar Néprajz IV., 1997
- Balázsy Ferenc – Szederkényi Nándor: Heves Vármegye Története III. kötet, Eger, 1891
- Bálint György: A kíváncsi kertész, Bp., 2004
- Bálint Sándor – Barna Gábor: Búcsújáró magyarok, Bp., 1994
- Bán Péter: Dézsmajegyzékek I. Heves és Külső-Szolnok Vármegye 1548., Eger, 1981
- Bán Péter: Dézsmajegyzékek II. Heves és Külső-Szolnok Vármegye 1549., Eger, 1988
- Baranyai Béláné: A detki kehely in.: Művészettörténeti Értesítő 1970/4
- Barna Béla – Szabó Zsuzsa: Ludas község története, Eger, 2002
- Bártfai Szabó László: Gyöngyös és vidéke bortermelésének története 1850-ig, in.: Gyöngyösi Kalendárium 1937

- Bayerle Gusztáv: A hatvani szandzsák összeírása 1570-ből, Hatvan, 1998
- Beck Tibor: A filoxéra pusztítása in.: Rubicon 2003/1-2
- Bél Mátyás: Heves vármegye ismertetése 1730-35, (Fordította és magyarázatokkal ellátta Soós Imre) Eger, 1968
- Benkóczy Emil: Heves vármegye vitézei, Eger, 1936
- Bodnár László: Az egri és a mátraaljai történelmi borvidék, Eger, 1987
- Bodnár László: A Mátraaljai borvidék, Vámspércs, 2001
- Bodnár László: A terület- és településfejlesztés földrajzi alapjai Heves megyében, Eger, 1986
- Bodnár László: Három falu-egy tsz a Mátraalján, Budapest 1985
- Borovszky Samu: Heves vármegye leírása, Bp., 1909
- Csiffáry Gergely: Történelmi emlékhelyek Heves megyében, Eger, 1985
- Csizmadia László – Szelényi Károly: Mátraaljai borok könyve, Bp., 2005
- Dányi Dezső – Dávid Zoltán: Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787), Bp., 1960
- Dercsényi Dezső - Voit Pál (szerk.): Heves Megye Műemlékei I. kötet, Bp., 1969
- Dercsényi Dezső - Voit Pál (szerk.): Heves Megye Műemlékei III. kötet, Bp., 1978
- Dóka Klára (szerk.): Eger főegyházmegye, Bp., 1998, in.:Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa (sorozatszerk. Szántó Konrád)
- Dömötör Tekla (főszerk.) Magyar Néprajz VII. kötet Bp., 1990
- Eger Főegyházmegye Schematizmusai és Névtárai 1873 - 2000

- Evlia Cselebi: Gengös városa — Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1664-1666 (Fordította és jegyzetekkel kísértte: dr. Karácson Imre) Bp., 1908
- Faludi Sándor: Mezőgazdasági nagyüzem Detk-Ludason in.: Népújság 1973. december 16.
- Fényes Elek: Magyarország és a hozzá kapcsolt tartományok mostani állapota statisztikai és geográfiai tekintetben III. kötet, 1837
- Fekete Lajos: A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása, Jászberény, 1968
- Füvessy Anikó – Vadász István: Nagyiván Bp., é.n.
- Gábor László: Volt egyszer egy Ludas majális, in.: Népújság, 1982. június 1.
- Gáll Imre: Két híd jubilál Heves megyében in.: Műemlékvédelem 1963/2
- Gáll Imre: Régi magyar hidak, Bp, 1970
- Géczy József (szerk.): A gyöngyösi járás 25 éve, Gyöngyös, 1970
- Gyémánt Béla: Gyöngyös, mint elsőrendű bortermelő hely in.: Gyöngyösi Kalendárium 1911
- Gyurkó Géza: Mindig együtt, mindig tenni (a detki és ludasi termelőségvetkezetek egyesüléséről) in.: Magyar Hírlap, 1974. november 13.
- Hacsavetz Béla: A Mátra ölen Markaz: a falu krónikája 1875-ig, Markaz, 1992
- Hacsavetz Béla: A mátrai hegyek alatt...Markaz, A falu krónikája 1875-től 1945-ig, Markaz, 1995
- Heves Megyei Compass: Heves vármegye tiszti cím és névtára, valamint a vármegyei vállalatok, iparosok és kereskedők névjegyzéke, 1923
- Historia Domus, Detk
- Kakuk Imre: Detk – jelek az időnek in.: Gyöngyösi Kalendárium 2005
- Kandra Kabos: Adatok az egri egyházmegye történetéhez, Eger, 1885

- Kasza Sándor (szerk.): Heves megye kézikönyve, Bp., 1997
- Kempelen Béla: Magyar nemes családok II. kötet, Bp., 1911
- Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára II. kötet L-Zs, Bp., 1988
- Kiss Péter: Hatszáznégyen Eger múltjából 1944-ig, Eger, 2007
- Koblencz Zsuzsa: Megválogatják, kiket fogadnak be, in.: Népszabadság 2005 július 8.
- Kovács Béla: Az egri egyházmegye története 1596-ig, Eger, 1987
- Kovács Béla: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára I. Heves megye, Bp., 1991
- Kovács Béla: Visonta középkori története in.: Visonta: Fejezetek a falu történetéből (szerk.: Bakó Ferenc), Eger, 1975
- Kovács Katalin: A KALÁSZ múltjából: Valyon Anna 1929-2002, in.: Új Kalász 2002/ október-november
- Ladányi Miksa: Hevesmegyei ismertető és adattár, Bp., 1936
- Laposa József – Dékány Tibor: Pincejárás – utazás a magyar borok világában, Bp., 1999
- Lisztócky László: A Mátra gyöngye – Irodalmi emlékek és emlékezések Gyöngyösről, Gyöngyös, 2000
- Marosi Sándor – Somogyi Sándor: Magyarország kistájainak katasztere I-II., Bp, 1990
- Misóczki Lajos: A filoxéra vész a gyöngyösi-visontai borvidéken, in.: Agria XXIV (1988)
- Nemes Lajos: Heves megye községeinek iratai (1808-1944 (-1978), A Heves Megyei Levéltár segédletei 11., Eger, 2004
- Németh Ervin: A múzeumfalu titkai, Szeged, 1996

- Orosz Ernő: Heves és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék Nemesi családjai, Eger, 1906
- Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon I., III. kötet, Bp., 1977
- Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VIII., Bp., 2001
- Palágyi Edit: Ludasi tornácok: Noszvajon értékelik a múltjuk emlékeit in.: Magyar Nemzet, 2000. november 30.
- Pallas Nagylexikon 12. kötet, Bp., 1896
- Pelle Béláné: Heves megye földrajzi nevei, IV. A gyöngyösi járás, Bp., 1988
- Pesty Frigyes: Heves vármegye helységnévtára (Sajtó alá rendezte Csiffáry Gergely), Eger, 2005
- Posztor Imre: A nagyméretű külszíni lignitfejtések rekultivációjának és utóhasznosításának gazdasági elemzése, különös tekintettel a Mátraaljára, Gödöllő, 2001
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Bp., 2004
- Sárközi Judit: Detki repedések, viták és kártérítések in.: Népszabadság, 2002. június 4.
- Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése, Bp., 1985
- Soós Imre: Heves és Külső-Szolnok megye 1772-1849. évi rovásadó összeírásai, Eger, 1973
- Soós Imre: Heves megye benépesülése a török hódoltság után, Eger, 1955
- Soós Imre: Heves megye községeinek történeti áttekintése 1867-ig, Eger, 1975
- Magyar Központi Statisztikai Hivatal: Statisztikai Évkönyv 1957-2005
- Magyar Központi Statisztikai Hivatal: A népmozgalom főbb adatai 1828-1900, VI. kötet, 1979
- Szecskó Károly: Detk község története, Eger, 1996

- Szecskó Károly: Ezen a napon...: Heves megye jeles személyiségeinek naptára, Eger, 1997
- Szent-Miklóssy Ferenc: Detki tapasztalatok, in.: Kertészet-Szőlészet 1975
- Tátrai Zsuzsanna: A karácsonyi ünnepkör in.: História 2005/10
- Tátrai Zsuzsanna: Téli társas munkák in.: História 2005/10
- Ujváry Zoltán: Dramatikus népszokások, Debrecen, 1989
- Ujváry Zoltán: A pásztorok megajándékozásának szokásai ünnepek alkalmával in.: Varia Folkloristica, Debrecen, 1975

Levéltári források

- Canonica visitatio 1787 in.: Historia Domus Detk
- Detk kisközség iratai 1881-1944: V-217/a 1-8.
- Detk körjegyzőség iratai: V-217
- Detki II. Kongresszus Tszcs 1957: XXX-266
- Detki Szabadság Mgtsz 1951-1974: XXX-267
- Hellerbronth Béla: Alispáni jelentés Heves megye 1899. évi állapotáról
- Isáák László: Alispáni jelentés Heves megye 1880. évi állapotáról
- Kaszap Bertalan: Alispáni jelentés Heves megye 1886. évi állapotáról
- Kaszap Bertalan: Alispáni jelentés Heves megye 1887. évi állapotáról
- Kaszap Bertalan: Alispáni jelentés Heves megye 1888. évi állapotáról
- Kaszap Bertalan: Alispáni jelentés Heves megye 1889. évi állapotáról
- Ludas közgyűlési jegyzőkönyv 1945-1950: XXII-350/1
- Ludas község tanácsülési és vb beszámolók, 1950-57,
- Ludas tanácsülési jegyzőkönyvek 1957-1972: XXIII-1063/1-13
- Ludas nagyközség iratai 1906-1944: V-251/1, V-251/3, V-251/4, V253/13-15/1844-30.sz., 1839-40-42. sz.
- Ludasi Győzelem Tszcs 1957: XXX-421
- Ludasi Új Élet Mgtsz iratai 1959-1973: XXX-422
- Majzik Viktor: Alispáni jelentés Heves megye 1900. évi állapotáról
- Majzik Viktor: Alispáni jelentés Heves megye 1901. évi állapotáról
- Majzik Viktor: Alispáni jelentés Heves megye 1903. évi állapotáról
- Majzik Viktor: Alispáni jelentés Heves megye 1906. évi állapotáról

- Majzik Viktor: Alispáni jelentés Heves megye 1907. évi állapotáról
- Majzik Viktor: Alispáni jelentés Heves megye 1911. évi állapotáról
- Megyei Levéltár XVIII. századi jobbágyszázékok 173-50 (27-30)
- Szabó Imre: Zárszámadási elnöki beszámoló, 1966
- Zalár József: Alispáni jelentés Heves megye 1895. évi állapotáról
- Zalár József: Alispáni jelentés Heves megye 1896. évi állapotáról

Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattárából származó források

- ENA 1133
- ENA 566-69

Adatközlők

- Katona György, 1940, Detk
- Kiss Ferencné, 1942, Ludas
- Misik Jánosné, 1931, Ludas
- Özv. Czékmány Frigyesné, 1914, Ludas
- Özv. Szabó Béláné, 1924, Halmajugra
- Rajna Jánosné, 1942, Ludas
- Szabó László, 1914, Ludas
- Szabó Vilmos, 1941, Ludas
- Szabó Vilmosné, 1948, Ludas
- Szadai László, 1922, Detk
- Szadai Lászlóné, 1929, Detk
- Temesi Istvánné 1953, Detk
- Valyon Anna, 1929, Ludas

Fényképek forrása

- 2. kép: Detki Hírek 1994. tavasz 7.p.
- 6., 8.,63.,70., 107. kép: www.detk.hu
- 7., 78. kép: Detki Hírek 1997.tavaszi 5. p.
- 17., 18., 60., 105. kép: Detki Hírek 2007. október 7. p.
- 40. kép: Dékány – Laposa: Pincejárás 121 p.
- 41. kép: www.bor.hu
- 50. kép: Csizmadia –Szelényi: Mátraaljai borok könyve 63 p.
- 58. kép: Detki Hírek 2000. tél 7 p.
- 61. kép: www.halmajugra.hu
- 67., 68., 69. kép: www.mert.hu
- 73. kép: Detki Hírek 2006. december 7. p.
- 84. kép: hu.wikipedia.org/wiki/Detk
- 109.: Báint Sándor – Barna Gábor: Búcsújáró magyarok 169 p.
- 110., 111.: www.gyongyos.ofm.hu/.../2007/zarand07/index.html
- Táblázatok forrása: Bodnár László: Az egri és a mátraaljai történelmi borvidék 244, 327, 342 p.

A többi fotó saját gyűjtésből származik, a tulajdonosok engedélyével közölve.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom munkám során nyújtott segítségéért

- mindazon detki és ludasi adatközlőknek, akik visszaemlékezéseikkel és fényképeikkel segítették munkámat
- Dr. Ujváry Zoltán professzoromnak, az értékes tanácsaiért
- Dr. Nemes Lajosnak, a Heves Megyei Levéltár igazgatójának.

Mellékletek

Imádság az 1700-as évekből a detki Historia Domusban

Ezen kép le ábrázolása azon Feszületnek, a melly előtt midőn Ferdinandus 2^{duó} Római Császár Bécsben az 1619.Esztendőben egy nagy Veszedelemnek volt helyheztetve, az alább irt imádság által, hirtelen és csudálatosan ezen kő Sz:Felségétül kegyelmet nyert, azon Feszület most örök emlékül az Udvari Bécsi Kápolnában nagy tisztelettel tartatik.

Imádság

Emberi nemzetnek meg váltója, Uram Jézus Krisztus! Ki a szíveket vizsgálván, jól tudod, hogy én egyedül a te dicsőségedet és tisztességedet keresem, kérlek ha néked úgy tetszik, hogy a következő veszedelmektől környül vétessem, ellenségeimtől meg nyomattassam, hogy az emberektől gyalázásban essem, légyen te akaratod, csak adj nekem alázatos kérelem által kegyelmet, hogy tiszta buzgó szívvel téged tisztelhesselek, és az én hivatalomról el ne felejtkezzek, Ammen.

Te benned bízik csak Teremtő Istenem, Sok búban el szomorodott Szívem, hogy valamint eddig, midőn nem is véltem, ezután is fogsz vigasztalni engem.

Akkor tapasztaltam sokszor kegyelmedet, mikor immár véltem utolsó vesztemet,
Akkor fordítottad reám az szemedet, és pártfogóm lettél s vetted fel ügyemet.

Rajzolja van nálad folyása Életemnek, nyilván van előtted titka bús Szívemnek
Azért nem is mondom nyavalyám senkinek, mert egyedül te vagy orvosa Szívemnek

Reménységem lévén így benned egyedül, ki híveid éltét intézed Menyekbül.
Hiszem meg könnyörülsz rajtam kegyelmedbül, engemet ki nem zársz Atyai kebledbül.

Óh, meg váltó Isten! Kinek irgalmában bíznak a bűnösök úgy ő jó voltában.
Azokért elszenvedett szörnyű fájdalomában, kereszt fán el végzett kínhalálában.

Dicsőségedből nézd kérlek bajaimat bánattal teljesült, s rakott napjaimat.

Irgalmas Szemeddel tekintsd fájdalmaimat, ne hadjad terjedni szorongásaimat.

Istenem nem engedd búsulva töltenem napjait életemnek vagy kétségbe

Én ugyan csapásod mind örömmel veszem, csak erőt adj hozzá hogy végig szenvedjem Amen.

A hatvani szandzsák összeírása 1570-ből Detk és Ludas községekben

(46a) DETKA (*Detka*)¹ falu

(46b) Tarnóca (*Tárnóca*)² pusztával, Gyöngyöshöz tartozik.

Dóka Pétör, fia Orbán, Kovács Pétör, testvére Máté, Ördög Márton, testvére János Kalmár Gáspár, Kónya István, Sárkán Sebestyén, testvére Mihál, Szabó Balázs, testvér Dijános, Ábrán Mihál, testvére György.

Háztartás: 10.

A jövedelem tizedből és adókból 3.100:

kapu: 10	500	len- és kenderized	30
búza, 68 kila	816	tüzifa- és szénaadó	250
kevert gabona, 37 kila	222	menyasszonyadó	32
báránytized, 45 darab	675	csősztartási adó	20
lencse	35	hordóadó	30
horsó- és habtized	20	sertésadó	75
káposzta- és répatized	22	birtoklási adó	5
fokhagyma- és vereshagymatized	18	a bírságpénzek fele	55
méhkastized	295		

(57) LUDAS (*Ludās*)¹ falu, a nevezetthez tartozik.

Zuhai István, Zuhai Gál, Elek Tamás, fia Balázs, Csikó Imre, Csikó Máté, Szik Pál, fia János, Turzó András, fia Ferenc.

Háztartás: 7.

A jövedelem tizedből és adókból 2.690:

kapu: 7	350	len- és kendertized	25
búza, 78 kila	936	üzifa- és szénaadó	175
kevert gabona, 45 kila	270	menyasszonyadó	16
báránytized, 25 darab	375	csősztartási adó	14
lencse	20	hordóadó	15
borsó- és baktized	10	sértésadó	135
káposzta- és répatized	12	birtoklási adó	5
fokhagyma- és vereshagymatized	15	a bírságpénzek fele	57
méhkastized	260		

Heves vármegye községei Pesty Frigyes gyűjtéséből**Detk**

1. Község neve Detk, fekszik Heves megyében, Tarnai járásban.
2. Ezen község csupán egy névvel (Detk) él, és ezen név országszerte ismeretes, a bentlakó népesség magyar ajkú római katolikus.
3. Ezen községnek hajdan más elnevezése nem volt.
4. Ezen község említettik 800 év óta legkorábban.¹³⁶
5. Ezen község népesített sok helyről, honnan, nem tudhatik.
6. A nevének eredetéről köztudomásunk nincsen.
7. A község határában topográfiai nevet viselnek ú[gy] m[int]: Balázsbukra dülő szántóföldek, Körtvélyes dülő szántóföldek, Kisharaszti dülő, szántóföldek, Rétszél dülő rét, Sárrét dülőben legelő, hozzátartozik 1/2 mérföldnyi távolságú Tarnócza puszta¹³⁷ és 3/8 mérföldnyi távolságnyira fekvő Nyiget nevű puszta,¹³⁸ úgyszintén létezik Bene nevű patak.¹³⁹ Ezen községnek semmi nevezetes határos szomszédjai nincsenek.¹⁴⁰

Kelt Detken, 1864. Április 21-én

Havron János bíró

Holló Antal ör[ökös] v[álasztott] tag

Benedek József t[örvény]b[író]

Csomosy Imre jegyző

Ludas

Ezen Heves megyébe kebelezett község a Tarna járásba van osztva, törvényszéke Eger városa, 1855-ben az Egri járáshoz volt csatolva egész 1861-ig. E község hajdanában kuriális birtok lévén puszta Ludasnak neveztetett, de hogy nevét honnan és eredetét mikor vette, nem volt kipuhatható.⁴⁴⁷ Határa elterül északnak Ugra község felé, keletnek Detk felé, nyugatnak Karácsond felé, délnek Füged községe, délkeletnek pedig Nagyútpuszta⁴⁴⁸ felé, mely k[özsé]gek határai egyszersmind szomszédai is, lakosai tisztán magyar ajkúak s katolikus vallásúak, s mint mondatik, hogy századok előtt e hely valami fehér barátok, későbbben pedig a kamara birtokában volt.

E hely, ha délről és nyugatról megtekinteték, kinézése mintha sík tájon volna, fekvése keletről és északról pedig valóságos parton fekszik, puszta korában a keleti partos oldalon feküdt, délnek fekszik az úgynevezett gyönyörű dülője, hajdanában erdőre járó dülő, és mivel annak a végén Karácsondnak erdő volt, e nevet onnan vette, commassatio⁴⁴⁹ alkalmával pedig, mivel ez a legszebb és legjobb a határban, gyönyörűnek neveztetett el. Contor dülő fekszik délnek az előbbenivel összeköttetésben, nevét kapta egy itt tartózkodott cigánytól, mivel annak derekán télnék idején megfagyott, a dülő részint sík, részint partos. Világos dülő hajdanában erdőhely, gyanítható, hogy ott erdő lehetett valaha, későbbben lett urasági tábla, commassatiokor meg a mostani nevet nyerte, s mivel ennek a központjánál áll, a világos nevet azért viseli; helyel lapályos, helyel partos. Sósút dülő fekszik délnek, s hajdanában az eger-árokszállási út akkorában országúttal határos volt, melyen a ludasi nép sőt fuvarozott, nevét onnan vette, a dülő egészen sík, de találatnak benne lapályos helyek is. Rétrejáró dülő hajdanában 3 dülő lévén, és pedig a Kondás kútra járó azért, mert annak a végén van egy kút, hová a kondások a legelő nyáját itatni hajtották, valamint jelenleg is, Székes dülőnek azért, mivel ennek földje mindig nagyon szikes volt, és rétrejárónak pedig azért, mert azon keresztül vitt az út a rétekre. Commassatio alkalmával e három dülő tisztán rétrejárónak neveztetett. Telek dülő nevét onnan vette, hogy azt folytonosan a gazdák bírták és legközelebb a faluhoz fekszik

délkeletnek, abban vannak az úgynevezett Kenderföldek is, melyeken, mint említettett, a hely pusztá korában érintve volt, s 1841. évben, midőn a commassatio megtörtént, egy kisdéd imaháznak (kápolnának) fundamentumát akkor szedték ki a földből, s körülbelül 1843-1844. évben, midőn e földet szántották, abban tulajdonosa által egy darab igen régi arany találtatott, ki azt nem ösmerve, akkoriban volt detki plébános, Dónai Antalhoz vitte, ki amint nyilatkozott, a múzeumba vitte volna, ha tehát ez aranynek holléte kideríthetnék, úgy lehet kideríthetnék azt is, mely időben épült és pusztának neveztetett e hely, s mint mondatik, tán még Szt. László király pénze lett volna. Siralom dülő fekszik keletnek, melynek egy része hajdanában a gazdáké volt, s csak kaszálónak vagy rétnak neveztetett, és miután ebből commassatiokor a java az uraságnak adatott által, mely után a nép bánkódik, siralomnak neveztetett el, valaha folytonos vízállás volt, mivel egészen lapályos, és part alatt fekszik a község keleti oldalán. Urbarium dülő hajdanában is annak neveztetett azért, mivel folytonosan az uraság bírta és attól a résztől, mi a népnek adatott munkálatra, urbáriumot kellettven dolgozni. Nagy föld dülő, görbe, szertő, szabad haraszt, adácsi lapos, széles, commassatio előtt a gazdák birtokában annak neveztetett, most az uraság birtokában szám szerint táblákba elosztva. Nagy föld onnan vette nevét, mivel e dülőben mindenkinek legtöbb földje lévén, görbe pedig azért, mivel a közepén víz-szakadás volt. Szertő, mint legkisebb dülő, Szabadharaszt, mivel a legelővel volt összeköttetésben, s azon mindenki marhája szabadon járt, adácsi laposnak azért, mivel Karácsondon túl fekvő Adács községi templomának épp átellenében fekszik, s egészen mindenütt lapos. Széles dülő fekszik nyugatnak, nevét onnan vette, hogy igen rövid és széles, jelenleg paskum.⁴⁵⁰ Paskum dülő jelenleg, hajdanában hármás, közép, urakéra járó és Szarvas tó kútra járó, hármásnak azért, mert ott szakad a ludasi, fügedi és karácsondi határ, középnek, mivel a fentebbi három dülő között fekszik, urakéra járó pedig azért, mert azon keresztül az uraság földjére vezetett az út, Szarvaskútra járó pedig azért, mert annak a szélén van egy kút, melynek helye valaha tó volt, mely tó tele volt fűzfákkal ültetve.⁴⁵¹

[Dátum és aláírás nélkül.]

Summary

Our largest historical wine region is located on the eastern foothills of the Mátra Mountains, which is Hungary's highest mountain range. Here, in Mátraalja, in the vicinity of Gyöngyös, Nagyréde, Abasár, Markaz, Visonta, Detk and Halmajugra there are wine cellars and press-houses of various design.

Detk lies on the southern side of the Mátra, at a distance of 12 kilometres from Gyöngyös. The name of Detk was first mentioned in the form of Deech in a charter issue in 1348. The name of the village probably derives from a Slavic surname. The first landowner was the Kompolti Family.

Ludas lies in the same surrounding, at a distance of 3 kilometres from Detk. On the outskirts of the village several million years old paleontological findings were found. The name of Ludas was first mentioned in the form of Lwdas in a charter issue in 1424. The name of the village probably derives from the fact that there were a lot of wild geese in this area in the Middle Ages.

The occupation of Hatvan by the Turks in 1544, and then the siege of Eger in 1552 came as a turn in the lives of Detk and Ludas, when the region got almost fully depopulated. After the Turks were expelled, villages were repopulated. According to the property register of 1712, there were more than twelve serfs with land in these villages.

In 1723, after several other owners, István Tarródy acquired Detk and the neighbouring settlements. These landowning families had a significant role in the future of Detk. The most important sight in the village is Tarródy manor house, which was built in 1767 in late Baroque style by István Tarródy. The oldest monument of the settlement is the church in Ludas, which was built in 1788 by Bertalan Tarródy, landowner.

Lack of food and work compelled a great part of the people of Detk to emigrate after the beginning of the 20th century. They undertook work primarily in the United States. Several of them stayed in this place with their families.

Agriculture and grapes had an important role in the life of the village for many centuries. Various materials found and written relics of the past show that in the 4th -3rd centuries B.C. grapes were grown in the territory of Hungary. After the fall of the Roman Empire the inhabitants who remained here continued the wine growing activity.

The world-wide reputation of Hungarian wines was mishandled during the socialist period, which followed the World War II.

After World War II in Hungary there was a social and economic mutation. In Hungary a farmers' union had to be made in every village on the model from the Soviet Union.

After the social and economic transformation in 1990 the situation was at its last ripe to renew the state wineries according to the old traditions but also keeping in mind the actual needs of the world market. Privatisation also made possible the presence of foreign capital which has opened the way for capital intensive investment projects.
